Den

Finsk-Svenska Litteraturens

Utveckling

Från Universitetets invigning till Runebergs första uppträdande,

af

Gabriel Lagus.

Den
Finsk-Svenska Litteraturens
Utveckling

Från Universitetets invigning till utgången af det Gustavianska tidehvarfvet.

Fem föreläsningar

af

Gabriel Lagus.

BORGÅ,
G. L. Söderströms tryckeri,
1866.

Den
Finsk-Svenska Litteraturens
Utveckling

Från Universitetets inträdande till utgången af det
Gustavianska tidevarfvet.

Ett föreläsningar

af

Gabriel Lagus.

HÖRGI,
G. L. Soderströms tryckeri,
1866.

Till Herr Fredrik Cygnaeus.

Tag välvilligt emot detta obetydliga arbete. Betrakta det som en helsning från en gammal elev, som alltid erkänt och alltid skall erkänna de många väckelser han af Eder i litteraturens vetenskap emottagit.

Jag gripes af en vemodig känsla då jag kastar min blick på de gulnade häften, som i detta ögonblick ligga uppstaplade på mitt bord. Dessa fattiga packor, som utan ansträngning kunna lyftas af en barnahand, utgöra då en litteratur. Det var då inom denna trånga vidd, som våra förfäder inrymde en god del af sin tankes strider och segrar. Om huru många gäckade illusioner vittna ej dessa glömda blad! Med stolta ord talar den ena författarn om det skrifna ordets odödlighet, huruledes Semiramis skulle glömd hvila i sin graf, om icke det skrifna ordet funnits, som burit hennes namn genom seklerna. Han har visst rätt; men han har förgätit, att också det skrifna, det tryckta ordet kan hemfalla åt

glömskan. Han anade väl ej att hans egen skrift skulle dela detta öde. Eller må vi lyssna till denne poet, som med anspråkslösa ord, men med inre stolthet, besjunger en fager brud, viss att skörda ett bifall, som icke skall förgå med stunden. Intet menskligt öra har på nära hundra år lyssnat till hans sirliga rim; det är en tillfällighet, att det ståtliga qvädet fått en undanskymd plats i ett bibliotek.

Det var ingen patriotisk idé, som dref mig till studiet af vår äldre litteratur. Det var endast personlig sympati för de glömda döda. Jag började äfven mitt studium utan hvarje förutfattad, vare sig estetisk eller politisk teori. Men allt efter som jag skred längre fram, tycktes det mig att dessa så tillfälliga produkter fästades vid hvarandra af ett osynligt band, som slingrade sig från tid till tid. Det tycktes mig som historiens mäktiga ande äfven skapat sig ett uttryck i dessa glömda och föraktade skrifter, att också de kunde fattas som vittnen om vårt fosterlands kamp till medvetande om sig sjelft. Har jag haft rätt eller ej? Svaret innehålles i denna skrift.

Må man icke af dessa föreläsningar begära för mycket. De äro icke skrifna för fackmän; deras djerfvaste hopp är att finna en väg till Finlands bildade familjer, för att der, om i aldrig så ringa mån, sprida kunskap om våra förfäders litterära idrotter.

Borgå den 17. Oktober 1866.

Gabr. Lagus.

INNEHÅLL.

Första Föreläsningen.

Universitetets invigning. Rothovii invigningspredikan. Sjuttonde seklets ortodoxi. Dess gestaltning i Finland. Gezelius d. ä. Predikolitteraturen. Hasselqvists Strena. Likpredikningarna. Vördnad för aristokratin. Svenonius m. fl. Uppfattningar om Finland. Johan Paulinus. Brist på nationalitet.

Andra Föreläsningen.

Allmän karakteristik af sjuttonde seklets poesi. Dramatik. J. P. Chronander. E. Kolmodin. P. Carstenius. Latinets predominerande ställning vid universitetet. Inverkan häraf på litteraturen. T. Rudén. Daniel Achrelius. Den erotiska poesin. Paulinus — Liljenstedt. Litteraturens konungskhet.

Tredje Föreläsningen.

Karl XII och litteraturen. T. Rudéns fägnetal. J. Frese. Hans uppfattning af Karl XII. Universitetets jubelfest. C. F. Mennanders fägnetal. 1741—43 års krig. Freden i Åbo och Abraham Achrenius. Frihetstiden och litteraturen. Kärlek till freden. Adolf Fredriks resa till Finland 1752. P. A. Gadd. Svenskan vinner terräng vid universitetet. Dedikationspoesin. Herdepoesin. Atis och Camilla af Creutz.

Fjerde Föreläsningen.

Tillfällighetspoesin under frihetstiden. O. Mjöd. Hacksén. Karakteristik af bröllopspoesin. J. Welin och några anonyma. Begrafningspoesin. A. Achrenius. J. Lilius. Gryende nationalitet. H. G. Porthan som skald. Auroraförbundet. Ett bref från Porthan till A. Chydenius. Åbo Tidningar. Inledningspoemet. Porthan och Finland.

Femte Föreläsningen.

Litteraturen under Gustaf III. Konungens ringa inverkan på Finlands poesi. Orsakerna härtill. Gustaf III och opinionen. Hanell. H. Forsius. Lofqväden i Åbo Tidningar. Poesin och seklets filosofi. Poesins ställning till religionen. J. Bonsdorff. Tengström och Clevberg F. M. Franzén. — Återblick.

Första Föreläsningen.

Den 15:de Juli 1640 var en af de gladaste dagar, som randats och nedgått för vårt fosterland. Det var invigningsdagen för Finlands universitet.

Kl. 7 om morgonen begåfvo sig universitetets förste Procanceller biskop Rothovius, universitetets professorer, hofrättsstaten och alla stadens embetsmän på båtar långsmed Aura å till slottet, der Finlands guvernör Pehr Brahe omkring kl. 8 förenade sig med dem. Sedan staterna sålunda sammankommit, tolkade Pehr Brahe i ett kort tal dagens betydelse, och uppmanade derefter de församlade att åtföljа sig till universitetshuset, der de egentliga festligheterna skulle vidtaga. Processionen återvände till staden i följande ordning:

1) Först gingo tre trumpetare jemte en trumslagare, och ett åsynavittne försäkrar, att de kringstående husen och bergen gåfvo ett klangfullt eko. "Äfven det som var liflöst nekade ej att deltaga i lyckönskan."

2) Derefter kom marskalken eller adelns anförare med en blixtrande silfverstaf. Han beledsagades af äldre och yngre adelsmän i 15 par.

3) Vidare hafva vi Grefvens hofmästare, följd af personer med akademiens insignier, som voro: nycklarne, rektorskappan, sigillet, matrikeln, tvenne silfverspiror och grundläggningsinstrumentet.

4) Derefter följde Finlands guvernör Pehr Brahe, beledsagad på hvardera sidan af 12 drabanter.

5) Procancellern biskop Rothovius jemte universitetets förste rektor prof. Petræus.

6) Finlands statskamrerare och sekreterare, den sednare med grundläggningsdiplomet.

7) Akademiens 10 professorer.

8) Hofrättsstaten.

9) Åbo läns höfding med sina tjenstemän.

10) Kyrkoherdar och predikanter, domkapitels ledamöter och lektorer, bland hvilka alla man såg flera från Wiborgs stift och Liffland, af dagens högtidlighet kallade till Åbo.

11) Stadens borgmästare och magistrat, jemte andra mera ansedda medborgare.

12) Den sista gruppen utgjordes af studenterna, vid pass 40, och personer af skilda klasser.

I denna ordningsföljd skred processionen långsamt fram emellan lederna af ryttare till stranden af Aura å, allt under krigiskt dån af

tvenne på muren uppställda kanoner. Anländt till bryggan delade sig tåget i tvenne hälfter, i det endel, bestående af Pehr Brahe, de förnämsta af adeln, biskopen och professorerna, besteg en kunglig galér och fortsatte sålunda färden till sjöss, då åter ryttarne jemte de andra fortsatte vägen till lands.

"Gud och naturen," säger Wexionius, som beskrifvit dessa festligheter, "hade förenat sig att öka dagens högtidlighet. Ty icke allenast förblef luften ren och klar; äfven farkosterna, framdrifna af en sakta förlig vind, framställde det herrligaste skådespel. Pukór och trumpeter ljödo både från vatten och land, och skallet återkastades liksom under bifallsyttring af omgifvande boningar och berg."

Processionens tvenne åtskilda hälfter förenades åter vid torget utanför presidenten Kurcks palats, och samfäldt fortsatte man tåget i förut uppgifven ordning. "Knappast kan man uttala med ord," säger Wexionius, "huru stor folkmängd var samlad. Hvarken ålder, kön eller sjukdom hade hållit någon tillbaka. Fönstren voro fulla af åskådare, ja sjelfva taken svigtade under en skådelysten mängd. Rop af glädje och förvåning blandades med lyckönskningar. Några sade att de lefvat nog, då de varit vittne till en sådan händelse i Åbo, andra, att de nu först börjat lefva, då de kunde för en rikare framtid uppfostra sina barn."

Genom den böljande mängden skred processionen långsamt fram till universitetet, hvars största lärosal blifvit festligt smyckad med brokiga mattor och blomsterguirlander. En ljuf musik helsade de ankommande.

Sedan akademiens insignier nedlagts på en för dem bestämd plats, höll Pehr Brahe på svenska ett tal, i hvilket han utvecklade akademiers nytta och nödvändighet, huruledes altaren, domstolar och rådsförsamlingar i krig och fred ej kunna vara i saknad af lärda män. Han utlade, huru orätt det skulle vara, om Finland, så mäktigt och så vidsträckt, behöfde i fortfarande sakna ett universitet. Han omtalade markens bördighet på säd och boskap, vattnens öfverflöd på fisk och skogarnes rikedom på villebråd. Han tillade, att befolkningen, ifall den unnades fred, snart skulle tillväxa, huru dess förstånd är skarpt, dess sinnelag ståndaktigt och segt, dess seder rena, och huruledes den blott behöfde bildning, för att utveckla sig åt alla håll. "Hvem inser derföre icke, huru nödvändig en akademi i Finland är? Nu behöfde föräldrar icke längre sända sina söner utomlands, för att med dryga kostnader och stor tidsspillan förvärfva sig kunskaper; nu behöfde icke otaliga ädla anlag af brist på bildningsmedel förderfvas och begrafvas."

Härefter upplästes grundläggningsbrefvet, enligt hvilket universitetet förklarades öppnadt med rättighet att utdela alla lärda grader.

Universitetets procanceller biskop Rothovius besteg nu katedern, och sedan han först hållit ett tal om kraften af Guds ord, installerade han högtidligt akademiens förste rektor Aech. Petraeus, hvarefter denne i sin tur orerade om försynens godhet emot fäderneslandet. Efter honom uppsteg Wexionius och sökte bevisa sammanhanget emellan ett lands makt och dess bildning, tagande Persien, Grekland m. fl. andra riken till exempel. Akten slutades med ett latinskt tal af stud. Stålhandske.

Härefter begåfvo sig alla i förut uppgifven ordning till kyrkan, hvarest predikan hölls af biskop Rothovius öfver en text, som äfven blifvit anbefald åt de öfriga predikanterna i stiftet. På samma dag och samma stund ljöd sålunda från alla stiftets predikstolar det glada budskapet, att Finland fått ett universitet.

"Medan nu Herren Gud i denna dag," heter det i Rothovii predikan, "en sådan stor välgerning och hög ära bevisar denna vår stad Åbo och hela finska nationen, som tillförene ifrån verldenes begynnelse här aldrig skedt är; är tillbörligt att hela landet vaknar upp, besinnar Herrans godhet, honom tacksägelse hembär, sägandes: Detta är den dagen den Herren gör: låt oss på honom fröjdas och glädjas."

Och skäl hade Finland att glädjas. Hvad det mest behöfde var ljus och bildning, för att de mörka qvarlefvorna från den flydda tiden en

gång måtte blifva förjagade. Till hvilken grad vidskepelsen då ännu florerade i vårt fädernesland, kunna vi äfven lära af Rothovii predikan.

"Af folkets ogudaktighet," heter det, "kommer då, att man finner här i landet stort gäckeri med fiskeri, notadrägter och tidens förändringar. När de falla i sjukdom, söka de hjelp hos djefvulen bärandes fram vaxbeläte, vaxljus, gråverk och annat på altaren, offra får, penningar och annat på vissa dagar, Bartholomæi dag, Olai dag, Jacobi dag: hänga ut på väggarna oxahufvud, kalfvahufvud, fårahufvud, med hvilket allt de umgås i mörkret, och ingen törs sin Gud bekänna, resa upp kors på vägar, krypa på knäna ansyles kring kyrkan. Det vore för långt att förtälja hvad de för händer hafva. När en häst blifver sjuk, skola käringar och gubbar komma i ett mörkt hus tillsammans, dricka ut en half tunna öl och några ceremonier förehafva. När de fånga en björn, skola de i mörkret göra ett gästabud, dricka björnens skål utur hufvudskallen, låta och murra såsom björnen låter, således skola de få ytterligare lycka." — "Vidare finner man på visitationer de som uppenbarliga tala visitatoribus i munnen: att man icke alltid kan söka hjelp hos Gud, utan måste bruka läsningar i salt, i ister och annat."

Dessa och dylika vidskepelser hoppas predikanten att småningom skola försvinna, sedan landet genom universitetet kunde få dugliga tjen-

stemän af alla slag. "Hvar finner man beqvämliga rådsherrar, legater, regenter, cancellerer, sekreterare, cammererare, utan dem som studerat hafva? Hvar finner man beqvämligare borgmästare, rådmän, lagläsare, domare, fogdar, skrifvare, som någon ära är åt, utan de som komma från universiteter? In summa: allehanda stånds skicklige och duglige föreståndare hafva sitt ursprung utaf välbestälte akademier."

Efter en kort redogörelse för akademiens uppkomst, som i främsta rummet med allt skäl tillskrifves Pehr Brahes entusiastiska nit, uppmanar predikanten till slut adeln, presterna och Åbo stads borgerskap att söka befordra akademiens bästa genom att ditsända sina söner.

Efter predikan aflossades några kanoner, som blifvit uppställda nära kyrkan, och skotten besvarades med så höga fröjderop af den omgifvande mängden, att man fruktade, det templets hvalf skulle störta in för det brusande dånet. Efter afsjunget te deum tågade processionen ut från kyrkan, återigen helsad af folkets glädjedruckna jubel.

Det är från denna dag man kan datera uppkomsten af en litteratur i Finland. Hvad som förut i vårt land eller af våra landsmän blifvit skrifvet kan, om man undantager några öfversättningar och en mängd predikningar, svårligen hänföras till vårt fosterlands litteratur. Bristen på undervisningsanstalter inom landet hade tvun-

git en hvar, som åsyftade en högre bildning, att vid utländska universiteter förvärfva sig en sådan, hvarat den naturliga följden blifvit att man helt och hållet uppgått i en fremmande kultur, och den totala saknaden af tryckerier hade nödsakat våra få författare, att å utrikes ort låta trycka sina alster, hvarigenom dessa ej ens i typografiskt hänseende kunna räknas oss till godo.

Må man dock icke föreställa sig, att alla dessa förhållanden med ens blefvo ändrade efter uppkomsten af vårt universitet. Nu kunde väl finska ynglingar inom eget land förvärfva sig en temmelig hög grad af bildning, och det kort efter akademiens grundläggning i Åbo inrättade tryckeriet möjliggjorde litteraturprodukternas mångfaldigande inom eget land, men allt detta oaktadt måste man länge vänta tills Finland blef medvetet om sig sjelft. En inhemsk litteratur var genom universitetets stiftelse endast möjliggjord. Vår intelligens hade fått en härd, en medelpunkt. Blomstrade den ej upp till rikare växtlighet, så var det Finlands egen skuld. Dess framtidsbildning hade blifvit dess egen sak, i det att högsta vården om kulturens intresse öfverlemnats åt en institution, i hvars makt det var gifvet att dana sig till allt mera fosterländsk. I sjelfva verket sammanfaller universitetets historia med Finlands kulturhistoria, ty hvarje idé, som inom vårt land börjat lefva och verka, har utgått ur dess universitet, ehuru detta tyvärr

icke lika mycket bevisat universitetets rikedom på bildning, som icke mer det öfriga Finlands fattigdom.

Och fattigt har Finland varit, ej blott på timliga egodelar, utan äfven på intelligens. Ty huru lågt man än anslår sina pretensioner, hvilka obetydliga fordringar man än ställer på en nationallitteratur, torde dessa näppeligen blifva uppfylda. Några hundratal predikningar, af hvilka få höja sig öfver medelmåttan, några dussin officiella utgjutelser på tarflig prosa eller än tarfligare vers, ett eller annat hundratal bröllopsgratulationer och kanske lika många begrafningsqväden, är i det närmaste allt, hvad Finland på halftannat sekel producerade. Den akademiska, på latin skrifna, litteraturen kunna vi naturligtvis ej taga i beräkningen, emedan den redan genom sitt språk ligger utom vårt område.

Emellertid har Finlands svenska litteratur, huru torftig den än må vara, ur kulturhistorisk synpunkt ett stort intresse. Det är ej mindre lärorikt att studera civilisationens utveckling hos vårt fattiga och så ofta lidande folk, än att följa dess gång hos nationer, mindre förfördelade af historien och naturen. Det är en ljuf tröst att erfara, huru alla yttre makter äro små och försvinnande emot civilisationens, huru hvarken krig eller hunger, frost eller sjukdom mäktar förtära det evigas längtan. Och huru fjerran än Finland låg från bildningens centralkällor, så var

det dock ej så aflägset, att ej en sakta dyning af civilisationens djupa vågor kunde finna en väg genom våra aflägsna skär. Dock — denna dyning måste först bryta sig emot Sveriges strand, och kanske detta var orsaken till, att den så ofta hann så sent till oss. Åtskilliga tiotal år efter det Cid af Corneille gifvit uppslag och fulländningen åt en ny riktning inom den dramatiska litteraturen, var ett magert uppkok på medeltidens moraliteter det högsta, hvartill dramatiken i Finland hunnit; nära ett sekel hade den s. k. herdepoesin förtjusat Europas alla nationer, förrän dess inflytande kan spörjas i Finland. Dessa enkla fakta äro talande. De betaga oss allt hopp att i Finlands litteratur finna en gradmätare på den stora civilisationens ståndpunkt, men de gifva oss derjemte motiv till en framställning af vår litteratur, som icke bör sakna sin egendomlighet.

Min afsigt är att gifva en historik öfver Finlands svenska litteratur med särskilt hänsyn till dess motiver, i det vi skola söka uppspåra den dubbla inverkan, den mottagit af de allmänna europeiska idéerna och den fosterländska historien.

Universitetets stiftelse inföll under en period som blifvit kallad ortodoxins. Den segrande lutheranismen hade fallit i samma skuld som dess fiende katolicismen. Sedan den ej mera behöfde kämpa för sin tillvaro, sedan dess historiska existens genom tillräckliga garantier var betryggad,

började den att visa en hersklystnad, som fullt ut kunde jemföras med katolicismens. Den tycktes småningom hafva glömt sitt program, som var samvetsfrid, i det den upptog, ehuru under förändrade namn, alla den katolska kyrkans tvångsmedel. De begabbade katolska dogmerna efterträddes af nya, som visserligen grundade sig på en renare uppfattning af skriften, men som icke dess mindre voro menniskoverk, och följaktligen aldrig hade bort likställas med bibeln, och det djupaste i Luthers och reformationens idé, som ej var annat än en genom innerlig tro förädlad och försonad mensklighet, hade man småningom glömt för den formulering, den stridande kyrkan ansett nödigt att gifva sin uppfattning. Reformatorernas öppna tro på kraften af Guds ord, den var man för feg att vidhålla, man litade mera på kraften af det system, i hvilket man insnärjt skriften, än man litade på skriften sjelf. Man lyckades allt för väl att göra denna uppfattning till seklets. Men härmed var det icke nog. Den lutherska ortodoxin utvecklade sig till ett tvångsystem, som i sitt jernnät ville fånga alla naturens och andens yttringar, och för svag att tränga till deras väsende, och sålunda för sina ändamål genomarbeta och beherska dem, upptog den katolicismens beqväma metod att ignorera och förbanna. Ortodoxin blef en länk, som förenade det ena rikes konsistorier med det andras, ett slags frimureri, och liksom frihet och jemlikhet i en senare tid af

lycksökare blifvit uthängda som skylt, så spelade ortodoxin ungefär samma rol under 17:de seklet. Att gälla för ortodox var den största ära man kunde vinna, och hade man dessutom i någon skrift, sak samma af hvad slag, lyckats uppspåra några skadliga nyheter, och hade man i kyrkans namn försökt att derför förfölja den arme författaren, kunde man vara säker på att vinna ett frejdadt namn. Hvarje universitet egde sina kyrkliga spioner, hvilkas skarpa blick ej ens det obetydligaste afsteg från den utstakade vägen kunde undgå. Uppburna af tidens medvetande lyckades de ofta vinna ett inflytande, som måste synas våra dagar oförklarligt. I en nyårspredikan talade t. ex. adjunkten Petræus om brottsliga föräldrar, som skicka sina söner till England, de värsta kättares stamhåll, syftande dermed på Gezelii den yngres resa till detta land, och ehuru denne endast vistades der för att studera biblisk filologi, fruktade dock hans fader biskop Gezelius d. ä., att hans rykte om rättrogenhet genom dylika anfall kunde få någon fläck, hvarföre han ej tillät sonen att der slutföra sina studier. Denna anekdot bevisar tillräckligt hvilken makt ortodoxin var, då ej ens de mest uppsatta vågade undandraga sig den.

Denna ortodoxa riktning influerade äfven märkeligt på den enda litteraturbranche, som under 17:de seklet med någorlunda lif-fullhet bearbetades i Finland. Jag menar predikolitteraturen.

Studiet af denna är i högsta grad lärorikt. Skrifven för folket afspeglar den renare än några andra skrifter de idéer, man ansåg för de högsta och nödvändiga att göras till nationens egendom. Den är ett populärt sammandrag af tidehvarfvets vetande. Genom sin form mera naiv än andra i lärdare språk affattade afhandlingar, afslöjar den härigenom mera uppriktigt den rest af medeltidsmörker, som ännu så ymnigt förefanns, och då den, mera än det vetenskapliga arbetet, är beräknad att göra intryck på känslan, leder den oss in i tidehvarfvets estetik.

Presterna voro intelligensens enda egentliga förkämpar, den skolastiska dogmatiken den högsta form för denna intelligens. Denna tidens allmänna riktning har äfven gifvit predikolitteraturen ett alldeles egendomligt väsende. Den segrande teologin nöjde sig ej allenast att beherska det religiösa gebitet, att för sina ändamål förklara skriften, den utbredde sig med eröfrarens rätt öfver områden, som voro för den mer eller mindre fremmande. Denna lutheranismens tro på sig sjelf, på sin förmåga att dominera och gifva prägel åt alla lifvets yttringar, skulle ega något storartadt, om man alltid vågade tro på dess uppriktighet. Den skuggrädsla den bevisade för hvarje det minsta afsteg, (egentliga affall kommo aldrig i fråga), och den arroganta okunnighet, den så ofta lät falla sig till last, tillbakahålla derjemte hvarje känsla af beundran. Saknande katoli-

cismens verldshistoriska tradition, dess af seklers beundran uppburna martyrer, försöker den med berådt mod skapa sig en tradition, och för att kunna visa sig i vördnadsbjudande krigarrustning, sparar den ingalunda på hugg emot kättare och turkar. Utgången ur en renare tolkning af skriften, lät den i fortfarande vara sig angeläget att häfda sitt anseende af lärdom, ehuru denna ofta antog den besynnerligaste karakter. Dess hersklystnad nödsakade den oupphörligen att ur skriften utkonstruera förklaringar, som den utan tillhjelp af den spetsfundigaste dogmatik svårligen hade lyckats vinna. Predikanterna öfverbjödo hvarandra i en sådan bibeltolkning; allt under ständiga sidohugg mot papisternas och turkarnes gräsliga mörker glömde de tyvärr alltför ofta att vakta sig för lika grofva villor. Man var ej så noga med resten, blott man iakttog, hvad ortodoxin tillhörde.

I Biskop Gezelii d. ä. enkom för prester skrifna vetenskapliga system, encyclopædia synoptica, öfverraskas men bland annat af den förklaringen, att magin, som är grundad på kropparnes hemliga egenskaper, indelas i naturlig och tillåtlig och demonisk eller otillåtlig. Såsom exempel på den naturliga magin anföras lyktor, som brinna flera århundraden, och handdukars renande genom eld; på den demoniska magin, att trollkarlar sätta horn på menniskor, uppsluka böndernas hästar och åkdon, att trollqvinnor ska-

da årsvexten, förderfva boskapen, göra menniskor halta, döfva, blinda. Dock anmärkes såsom en falsk tro, att aflidna trollqvinnors själar bivista nattliga sammankomster, ty de kunna omöjligen förena sig med sina döda kroppar. Ej heller kunna trollkarlar förvandla sig till kattor, en förbländning som den onde verkar" (se Tengströms biografi öfver Gezelius d. ä.)

Då sjelfva Gezelius, som stod på höjden af tidehvarfvets bildning, hyste så besatta åsigter, kan man ana hvad man af mindre uppsatta har att vänta. Rothovii ofvan citerade skildring af allmogens vidskepelse kan, utan synnerliga förändringar, utsträckas till de högre stånden och sjelfva presterskapet, ehuru vidskepelsen och okunnigheten hos dessa måste taga en egen form. I Wexionii skildring om universitetets invigning har midt ibland hans tröstfulla framtidsbilder, liksom genom ödets ironi, insmugit sig en strof, som föga är på sin plats i en uppsats om instiftelsen af en de fria vetenskapernas akademi. Han omtalar, att mången ansåg d. 15:de Juli för en särdeles lyckosam dag på grund af planeternas ställning till hvarandra, hvilket han också försöker att genom en matematisk kalkyl närmare bestyrka. Dylika astronomiska funderingar påträffas allt emellanåt i tidens predikningar, sannolikt ett arf från Sigfr. Aronii Forsii tider. Äfven himlens rymder måste liksom jordens makter fjettras i det teologiska systemets jernhårda armar, och

huru långt man gick i sådana spetsfundiga astrologiska utläggningar, kan man lära af Andreas Hesselqvists nyårspredikan i Åbo domkyrka 1688. Då denna predikan utgör liksom en profkarta på alla förvillelser i tidehvarfvets smak, vill jag närmare redogöra för densamma.

Den utförliga titeln lyder:

"Strena eller nyårsgåfva med beredelse och lyckönskan, till det skottårets 1688, välsignade ingång, fortgång, och utgång, utdelt efter Zodiacum eller de 12 himmelstecknen, i anledning af hustaflan och Litanian, ibland den kristliga församling, i den vidtberömda sjö-, stapel och hufvudstaden Åbo, i Storfurstendömet Finland, uti en gudelig aftonsångs predikan."

I rundt tal torde denna predikan innehålla circa 60 afdelningar, enhvar utstyrd med sin latinska titel. Men så är det äfven en predikan på allvar. Ingen vetenskap, intet lifvets förhållande, intet yrke eller stånd undgår den allt omfattande teologen. Bibeln och hedniska författares skrifter citeras om hvarandra, bibelspråk ställas i bredd med latinska och svenska verser. Och icke nöjd med att liksom andra bedja Gud om förlåtelse för alla synder i gemen, försöker han att med matematisk noggranhet uppgifva summan på de i Åbo under det slutade året begångna. "Den rättfärdige", heter det, „faller sju resor om dagen, gör 2555 synder. Än nogare. Menniskan syndar hvar timme antingen med tankar, ord el-

ler gerningar, gör 8760 synder", nemligen för hvarje person. "Ah ve, ah ve att vi så syndat hafva." "O land, land, land, o stad, stad, stad, o Åbo stad, hör Herrans ord."

Men vår predikant, som dominerar hela historien och naturen, meddelar åtskilliga andra noggranna uppgifter af högsta värde. Så t. ex. får man veta, att menniskans kropp har lika många ben som ett skottår har dagar, d. ä. 366, och att hon derjemte eger 248 ådror.

Äfven rättsvetenskapen måste foga sig i att lemna motiv. Sålunda utföres jemförelsen emellan menniskans upptagande till Guds barnaskap med den rättsliga adoptionen hvilket allt specificeras med juridiska termer.

Den senare afdelningen af predikan är likväl den mest karakteristiska. Icke nöjd med att hafva för sina afsigter användt såväl heliga som hedniska författare, att hafva upptagit liknelser och termer från de flesta jordens vetenskaper, söker predikanten här, att med astrologiska uträkningar gifva läran om Kristi embeten en ny belysning. Solens ingång i de skilda konstellationerna jemföres med Kristi olika mandater, och derjemte gratuleras vid hvarje solens framsteg i vändkretsen något skildt stånd eller korporation. Som exempel på tonen i denna del af predikan vill jag anföra en strof:

"Den 12. December går solen i Stenbocken, ett tecken af 28 stjernor. Herren Jesus är ock

gången i Stenbocken, då han är Guds lam som bortager verldens synd." Följaktligen gifver talaren Guds försoning till nyårsgåfva åt:

"Grammatophylacio, alla cancelli och civil betjente i gemen, som i synnerhet här i församlingen. Hvilket lofliga urminnes stånd med rätta lämpas till Stenbockens tecken, emedan de gamle af denna bocks horn hafva preparerat och gjort sig skrifpennor, samt ock derföre, emedan Jesus med sitt blod, afmålad igenom denna bocks blod, hafver skrifvit våra namn uti himmelen, såsom med röd bläck."

Predikan efterföljes af en dedikation, deri författaren, trogen sin matematiska noggrannhet, redogör för huru många predikningar han under sin lefnad hållit, och uppgår deras antal till 3178.

Jag har tagit Hasselqvists nyårsgåfva till exempel på smaken inom tidehvarfvets predikolitteratur icke derföre att många likartade skulle förefinnas, ty lyckligtvis står den någorlunda ensam, utan emedan den förenar alla de egenheter, som förefinnas spridda i den öfriga massan af predikningar.

Så vidunderligt Hasselqvists arbete än är, så är det endast en ytterlig utveckling af den bildning, som ansågs för den enda berättigade. Teologin bildade medelpunkten i hela vetandets system; alla vetenskaper och konster uppskattades endast i den mån de kunde tjena som stödjepelare åt denna. Man bortskar visligen som onyt-

tiga nyheter hvarje vetenskaplig lära, som i minsta hänseende kunde blifva oroande för ortodoxin, men deremot upptog man med begärlighet strofer och sentenser ur hedniska författare, för att såmedelst gifva sina predikningar en värderad anstrykning af lärdom.

För att rätt uppfatta betydelsen af tidens predikolitteratur bör man erinra sig, att det då icke gafs någon periodisk press, genom hvilken friskare ideer kunnat inkomma till nationen, att prestens muntliga fördrag för de flesta voro de enda tillgängliga bildningskällor. Få kunde kontrollera hans uppgifter, kritisera riktigheten af hans paraleller; de få, som voro i stånd dertill, hade blifvit uppfostrade på samma sätt som han. mängden var åter alltför rå för att betvifla de förklaringar som presten afgaf; man trodde honom så mycket mer, som han tog sina bevis både från skriften och ett profant lärdomsförråd, som man i sin okunnighet ej kunde annat än beundra. Jag upprepar, att detta universums och lifvets förklarande i skriftens ljus skulle ega något imposant, ifall det hade utgått ur själens längtan att tränga till medelpunkten af varelsernas idé; man skulle ej kunna annat än beundra en tid, som hade blicken så rigtad mot det eviga, att allt öfrigt blott hade betydelse som en manifestation deraf, om detta teologins dominerande af himmel och jord hade utgått från den försonade andens behof, att draga hela skapelsen

inom kretsen af den försoning, hvars makt den pröfvat på sig sjelf. Men tyvärr utgick denna rigtning endast ur det reflekterande förståndets bemödande att söka inpassa hela vetandets gebit in i en förut öfverenskommen form.

Redan den stämning, i hvilken de flesta predikningar äro skrifna, bevisar detta. Hade predikanterna vid nedskrifvandet af sina predikningar varit gripna af sanningens makt, så hade den äfven, om också mot hans vilja, inverkat på stämningen och tonen. Hvad jag tycker att man så ofta saknar i 17:de seklets predikningar är ett hjerta som klappar bakom orden. Men deremot varsnar man ej så sällan framskymtandet af jordiska afsigter. Kanhända har jag orätt. Då jag uttalat det hårda ordet, är jag äfven skyldig att gifva de bevis som ledt mig på denna tanke.

Jag vill taga ett enskilt exempel.

År 1670 dog i Åbo en två år gammal pilt, som hette C. M. Samuelson von Molsdorff. Fadren var en person, som tillhörde den högre aristokratin, det var derföre på sin plats att den döda gossen fick en likpredikan eller en så kallad sermon. Erketeologen Enebald Svenonius åtog sig det hedrande uppdraget. Härmed var det icke nog. Sjelfva universitetets rektor Petr. Bergius ansåg piltens begrafning för ett så högtidligt tillfälle, att han utgaf en latinsk inbjudningsskrift till athörande af predikan. Denna stolta

latinska oration har tagit till ingångsspråk Herodots berättelse om Xerxes tårar vid mönstringen på Doriscus. Att tvenne sådana män som Svenonius och Bergius firade den döda var dock ej ett tillräckligt ärebevis. Icke mindre än 5, säger 5, af Åbo stads mest ansedda poeter besjöngo den döda två åriga gossen i verser både på svenska och latin. Bland dessa skalder påträffa vi åter en af akademiens teologie profesorer P. Bång.

Man öfverraskas verkligen att finna tvenne sådana män som Svenonius och Bång, hvilka båda gällde för ortodoxins stödjepelare vid universitetet, (och derjemte, i förbigående anmärkt, voro dess största grälmakare), att finna dem, anförda af sjelfva rektorn, bortkasta sin vältalighet till firande af en 2 år gammal gosses likbegängelse. Man må urskulda detta med tidens djupa vördnad för aristokratin, man må säga att ej alltför stor vigt bör fästas vid ett faktum, som hade sin rot i en allmän sed, jag svarar att detta exempel på ett oförlåtligt kryperi från teologernas sida ingalunda står enstaka. Ofta hafva predikanterna framför sina enkom emot jordens fåfänglighet rigtade utgjutelser inryckt en dedikation, som icke på lika sätt afspeglar deras förakt för timlig ära och egodelar. T. ex. en predikan af P. Ristell (1677), som icke saknar sin lyftning i målningen af den jordiska praktens och ärans vansklighet, har olyckligtvis fått en

tillegnan till åtskilliga äreborna gynnare och gynnerskor, som för en sådan verldsföraktare är kanske mer än tillbörligt ödmjuk.

Det finnes i behåll en ansenlig mängd likpredikningar från 17:de seklet. Den kyrkliga rigtningen i förening med bristen på nationela högtider gaf begrafningarne, isynnerhet mera uppsatta personers, ett stort intresse. Stående på gränsen emellan andlig och verdslig vältalighet, eller rättare förenande båda, utgöra likpredikningarne ett värdefullt material för kulturhistorikern. Det är här man kan studera tidens vältalighet i dess högsta form, på samma gång man kan förvärfva sig insigt i presterkapets ställning till sina åhörare. En hederlig begrafning, en anständig liksermon med thy åtföljande personalier var det sista hvarje hedervärd person egde rätt att fordra, och den sista dyrbara pligt anförvandterna hade att uppfylla. Likpredikan var offentlighetens dom öfver den döda, i det den innehöll det enda bedömmande, som genom sin form kunde göra anspråk på en längre hågkomst, Presten stod som väktare vid minnets tempel, det var lemnadt i hans skön, med hvilka drag han ville inprägla den dödas namn i församlingens minne. Något strängare bedömmande af den dödas handlingar kom väl aldrig i fråga, ty man kritiserar ej skarpt vid en öppen graf, och de öfverlefvande hade naturligtvis varit försigtiga nog, att ej vända sig till någon annan talare än hos hvilken

de kunnat vara säkra på ett gynnsamt utslag. Ega derföre likpredikningarna föga värde som kritiker öfver tidens seder tagna i detalj, så upplysa de icke dess mindre om hvilka dygder man skattade främst. Hafva vi förut sett huru kyrkan slagit under sig alla vetenskaper, huru den bedömde deras värde efter den grad af ortodoxi de voro mäktiga af, så undervisa oss likpredikningarna om dess metod att dömma då det gällde ett menniskolif med dess segrar och nederlag. Här må man ej förtycka att tron sättes främst, ty det var ju den som berättigade de öfverlefvande att hoppas på ett återseende. Likaledes kan man vänta sig, att barmhertigheten, som en företrädesvis kristlig dygd, får en hög plats på förtjensternas lista. I sjelfva verket har man också ingenting att invända mot de stereotypa loforden; de äro sådana de vid dylika tillfällen varit under alla tider. Skada blott att det så gerna inblandar sig en fras, att den döda visade stor vördnad och frikostighet emot presterna. Man har svårt att skrifva detta uttryck på sedens räkning; det är alltför talande för att ej ega betydelse. Vidare är det af intresse att jemföra ingångsraderna i likpredikningar öfver förnäma personer med de motsvarande termerna i sermoner öfver ringare folk. Det särskiljes mycket noga emellan en "förnäm och ansenlig lik — och begrafningsprocess" och en blott "hedervärd

och anständig." Sådana små drag äro karakteristiska då de beständigt återkomma.

Jag har anmärkt, att predikolitteraturen var den enda branche som, om man undantager den akademiska, med någolunda lifaktighet behandlades. Jag har försökt att lemna en karakteristik af densamma. Måtte icke de något skarpa färger jag användt hafva missledt mina åhörare. Jag har icke velat tadla, jag har endast öppet uttalat de intryck jag af densamma emottagit. Då jag vidare icke vågat anslå alltför stort utrymme åt denna del af mina föreläsningar, har jag varit tvungen att uppsöka skarpt markerade alster för att genom deras karakteriserande gifva åtminstone en ungefärlig föreställning om litteraturen i dess helhet. Vi hafva lärt oss huruledes den religiösa ortodoxin stod först på tidehvarfvets program. Vi må nu se till hvilka öfriga idéer förefunnos i dess medvetande.

Hvad tänkte man om sitt fosterland? Hvilka föreställningar förknippades vid namnet Finland?

När Runeberg nedskref de orden, att vårt land är fattigt och skall så bli, anade han föga att han gjort en poetisk upptäckt. Det är en besynnerlig anomali, att vårt land, som så ofta fått vidkännas nöden i dess gräsligaste gestalt, framstår i skaldernas och vältalarnes uppfattning i en helt annan dager. När Michael Wexionius d. 31 Maj 1640 landade vid våra stränder, helsade han sitt nya fosterland med ett qväde på

latin, deri han omtalar dess rikedom på åkrar och boskap. När Pehr Brahe inveg Finlands universitet, glömde han ej att bland skälen för en akademis inrättande hos oss uppräkna landets vidsträckta egor, markens bördighet på säd, och skogarnes och vattnens rikedom på djur, tjenliga till menniskornas näring. När den unga finnen Johan Paulinus, sedermera grefve Liljenstedt, på Uppsala akademi höll ett tal på grekisk vers om sitt fosterland, finner han knappt tillräckligt stolta ord för att skildra dess öfverflöd på enkel spis. Må vi höra honom sjelf. Jag begagnar mig af Sjöströms något styfva öfversättning.

"Hur skall jag börja och hvar, att eder lycka beprisa,
"I jordbrukande män, som trösken fennoniska rior?
"Vore jag nå'nsin i stånd, att er mångfruktiga åker
"Rätt tillbörligen lofva, och lundarnes herrliga tjusfält,
"Runsalas ängar med natt och dag, och elyseiska parker?
"Dock hvem synes det ej stort under, och ho vill förmoda
"Att i yttersta slutet utaf folkhvimlande verlden
"Gudarna önska att gästa likväl och gudinnorna äfven,

"Att man ej säkert vet, om Siciliens eller vårt hemlands
"Åkrar mera utaf den rika naturen bekransas."

I sanning! Jemförelsen är slående.

Till ett sådant beprisande af ganska problematiska fördelar inskränker sig äfven nationaliteten i vår äldre poesi. Det kan förefalla eget, att en nation, hvars söner i svenskarnes oöfvervinnerliga leder tillkämpat sig så mången lysande seger, icke förstått att använda detta sjelffallna ämne i sin dikt. Det är väl med folkens fantasi som med den enskilte konstnärns, att den ej förmår skapa den ideala bilden så länge verklighetens minnen ännu framstå i deras råa naturform, men antydningar om att finska folket var medvetet om de strider det stridt hade man ändå kunnat vänta sig. Jag påminner mig ej i hela vår litteratur under 17:de seklet hafva påträffat mer än ett par ställen, som andas en sådan patriotism. Då de rader, jag syftar på, kunna betraktas som ett slags fynd, emedan jag funnit dem i ett förut alldeles okändt poem, må de här få sin plats. De äro skrifna af Johan Schefer och förekomma i en 1678 tryckt minnesruna öfver den i slaget vid Lund stupade ryttmästarn de la Motte.

— — — — — — — — — — — — — — —

"Ty längre lefva än i krig han aldrig tänkte,
"Men villigt lifvet sitt han Sverges krona skänkte,

"Och sade vid sig sjelf: det är ju Finnars sätt
"Att låta lif och blod, att låta ut allt slätt,
"När man en slikan gäst på bästa sätt skall fägna,
"Den sig en annans land med välde vill tillegna."

Längre fram i samma poem heter det.

"Ty han som manlig hjelt sin fiende stod i fälte
"Och uti samma mod mång modig Dansk kullfällte,
"Som verket vittne bär och prisar mästarn sin,
"Att sig nu manlig höllt i fält en hjelt — en Finn.

Dessa torftiga strofer bilda väl en mager ersättning för ett nationelt hjeltedrapa, men deras tillvaro bevisar dock möjligheten af att flera likartade kunna påträffas. De sakna väl allt poetiskt värde, men vi skola från början uppgifva hoppet om poesi, nöjda om vi helst lyckas finna antydningar om en nationel sjelfkänsla.

M. H. Vi skola nästa gång i detalj studera det 17:de seklets poesi i Finland. Jag har redan på förhand förklarat, att vi ej må vänta att få göra bekantskap med några talanger af högre ordningen, hvilkas arbeten inverkat på samtid och efterverld. Vår litteratur afspeglar inga tidens eller den enskilta själens djupare konflikter; ingen oändlig törst efter idealet har inspirerat våra äldre skalder. Ej ens det tragiska skådespelet af intelligenser, som gått under i passionernas brus eller nedtryckta af motgångar och armod, bjudes åt forskaren inom

vår litteratur. Finnarnes segrar på bataljernas fält, deras mod vid Lützen och Demmin, som gjorde deras namn fruktadt af folk, som näppeligen visste, hvar deras hemland var beläget, förblef en sluten grufva för den fosterländska poesin, och hungersnödens och pestens svåra hemsökelser voro kanske alltför bittra för att lemna något motiv åt sången. Vid första ögonkastet synes derföre, som vårt lands äldre poesi vore fullkomligt utan rot både i själens behof och den yttre historien, som den endast vore en inbillningskraftens konventionella lek med några utnötta och kalla talesätt. Dessa begrafningsqväden med deras idkeligen återkommande, visserligen välmenande, men dock så tröttande trösteord, synas ej förråda någon djupare uppfattning af menniskans strid på jorden, och dessa tillskruffvade bröllopssånger med deras så sökta, och dock så sekelgamla, qvickheter öppna aldrig för kärleken ett rikare fjerran. Det är en obehaglig känsla man erfar, då man genomläser de dedikationer, som vanligen förefinnas i början af de akademiska specimina. Här hafva vi de första lärospån af Finlands intelligentaste ungdom, och huru fattiga, huru genomtorftiga äro de ej! Man har svårt att begripa, huru flere generationer af Finlands bästa ungdom fåfängt jagat efter en poetisk tanke. Oaktadt det trägnaste sökande har jag i hela 17:de och 18:de seklets dedika-

tionslitteratur icke lyckats påträffa en enda strof, som höjer sig öfver medelmåttan.

Så tröstlöst studiet af vår äldre poesi än synes vara, må vi dock gripa verket an. Många enskilta frågor, som, fattade för sig, äro olösliga, gifva ett tillfredsställande svar, då de uppfattas i kulturhistoriens ljus. Många känslouttryck, som tyckas vår tid så kalla, tina upp, då de ställas i sammanhang med hela lifvets gestaltning, Det finnes visserligen en poetisk form, som är evig, men derföre får man ej förneka poesi hos alla produkter, som sakna denna form. För den fanatiske teoretikern, som vill bortskära från litteraturen hvarje alster, som icke lyckats vinna sin fullt adeqvata och derföre af alla tider begripliga form, skall hvarje lands litteratur framställa frågor omöjliga att besvaras. Huru många skalder hafva ej funnits, som, högt uppburna af sin samtid, blifvit glömda eller begabbade af den följande generationen? Var det endast denna som egde den verkliga känslan för poesi; hade de tusentals beundrarne alla låtit dåra sig af, jag vet icke hvilken, makt? Det orimliga i ett sådant antagande ligger i öppen dag. Huru högt man än må betona det skönas evighet, så finnes det dock en poesi, eller åtminstone en poetisk form, som endast är temporel. Ett enda obetydligt ord kan ju hos den enskilte uppväcka en här af känslor och minnen, ehuru det för hvarje annan endast förblifver ett ord, ej mera betydel-

sefullt än de öfriga. Det magraste qväde af religiöst innehåll, ja endast orden skuld och försoning, kunna hos dem, som genomlefvat deras historia, framkalla en stämning lika djup som den, hvilken genom den mest högstämda kristliga sång med möda framlockas hos en mindre religiös individ. Äfven hvarje tid förknippar det bästa och ädlaste af sina sträfvanden vid några ord och uttryck, som utgöra sammanfattningen af makterna i dess själ; dessa ord ljuda, närhelst de återkomma, som en hemlands melodi, hvilken aldrig förfelar sin verkan. Må vi derföre akta oss att begabba de sånger, vid hvilka våra stammödrar kanhända fällt tårar, ty detta hån innebär så lätt ett löje öfver det bästa hos oss sjelfva. Må vi hellre uppmärksamt lyssna till dem och söka göra oss klart hvilken makt genom dem så djupt kunde röra de döda, då hvarje genius i våra dagar synes vara från dem försvunnen. Kanhända voro dessa dikter som Bethesdas dam, att en okänd engel måste stiga ned för att vidröra deras vågor, och att de endast så förvandlades till helsokällor. Vi kunna väl ej besvärja den flydda engeln tillbaka, men vi kunna fråga de döda hvilken hugsvalelse det var, de sökte i sin dikt.

Andra Föreläsningen.

Jag har på förhand förklarat, att vi ej må vänta oss en för alla tider begriplig poesi. Det 17:de seklets idéer voro alltför teoretiska att kunna framalstra och lifva en dikt af allmänt menskligt intresse. Finlands poetiska litteratur kunde ej undandraga sig de utvecklingslagar, som hvarje lands litteratur följt och måstat följa.

Sedan folken trädt ur sitt barndomstillstånd, sedan deras rent personliga åskådningar börjat försvinna för allmänna kulturidéer, inträffar vanligen ett stillestånd i utvecklingen af deras poetiska förmåga. Folkpoesin utvecklar sig ej vidare, på sin höjd idislar den sina gamla former, och den sjelfmedvetna konstpoesin låter endast ana sig. Den naiva, säkra barnablicken för den omgifvande naturen finnes icke mer, och hjertat klappar icke mer i takt med lifvet. Hvad man söker i naturen är icke mera naturen sjelf, det är ett svar på de frågor, som vaknat inom en sjelf. Lifvet får icke mera gälla för hvad det är, det blifver en symbol för de föreställningar, som lef-

va inom anden. Det är en tid af egoism, såsom hvarje ungdom det är, emedan det är sig sjelf den söker, men det är tillika en tid af uppoffring, ty hvad den innerst längtar, är att i de idéer, på hvilka den tror, finna sin idealisering. Det är en tid af skuld, ty den känner sin egoism, då den speglar sig i de vaknade idéernas ljus, men det är en tid af försoning, ty just dess känsla af sin vanmakt bevisar, att den tror på högre grundmakter i lifvet.

Det 17:de seklet var finska folkets första egentliga uppfostringsperiod. Det var då som läskunnigheten blef en glädjande verklighet och landet fick ett universitet. De kulturbegrepp, som härigenom utspriddes, hade alla utgått ur lutheranismens sköte, det var den som blef den högsta regulatorn för alla själens frågor. Vi sågo förra gången, huru naturen och lifvet uppfattades som symboler, eller rättare som en grufva af exempel för de religiösa dogmerna, huru både himmel och jord af de mest radikala med tvångsmakt inpressades i det obevekliga systemet. Detta var att i dess innersta fogningar upplösa den poetiska uppfattningen, ty då man i de yttre företeelserna endast sökte bevis på riktigheten af en förutfattad idé, så var en verklig sympati med dessa företeelser, som utgör den innersta grunden för all poetisk inspiration, icke mera möjlig. Religionen kan lätt förqväfva poesin, då den fordrar en upplösning af den oreflekterade naturinstinkten.

Fordrar den af dikten, att den skall redogöra för sina egna sympatier, så är denna vanmäktig att afgifva ett svar, fordrar den vidare med den stränge förmyndarens rätt, att poesin skall välja sina ämnen efter dess fingervisning, då kan väl denna, om det gäller, göra en aktningsvärd uppoffring, men den dödar i och med detsamma sig sjelf. Poesin är ett ostadigt, bortskämdt barn, hvars sympatier och antipatier man måste respektera, ty de äro grundade i djupet af en oförvillad naturkänsla.

Det 17:de seklet resonerade icke så. Ortodoxin var en alltför sträng tuktomästare för att tillåta hos dikten mera frihet än hos någon annan af lifvets gestaltningar; samma stränghet, den visade mot mera ansedda och hedervärda vetenskaper, tillämpade den äfven här. Poesin hade ännu icke lärt känna sin egen makt, den böjde sig med ödmjukhet för den kraftigare viljan, och det föll den ej in, att det kunde vara annorlunda. Dess naturliga egensinnighet hade icke fått något tillfälle att utveckla sig, redan från sina spädaste år hade den svenska poesin i Finland blifvit vederbörligen upptuktad af religionen, och då den tillika älskade sin stränge herre, må man ej undra, om den villigt följde hans fingervisning med uppoffring af all egen vilja. Det 17:de seklets poesi i Finland är en tjenarinna åt religionen icke blott så till vida, att den hufvudsakligast diktade religiösa qväden, utan äfven i det hänse-

ende, att den de få gånger, den vågade sig på andra gebit, gjorde det i ett mer eller mindre klart uttaladt religiöst syfte.

Det var under 17:de seklet som vår ännu allmänt begagnade svenska psalmbok uppstod. Ty värr har icke Finland stor del i detta verk. Ett par psalmer af Sigfrid Aronius Forsius och en af Gezelius d. y. är, så vidt jag påminner mig, allt hvad i den från Finland härleder sig, och af dessa alster utmärka sig den föregåendes mera genom det besynnerliga infallet, att låta hvarje första bokstaf i hvarje vers utgöras af en bokstaf i författarens namn, än genom något framstående poetiskt värde, och den senares försök kan ej heller synnerligen högt uppskattas, emedan det endast är en öfversättning. Så förtjenstfull den gamla svenska psalmboken än är, bevisar dock uppkomsten af dess flesta, att ej säga alla, numror, att psalmpoesin i norden då ännu icke lyckats skapa sig några egendomliga former, ithy att den religiösa fantasin icke hemtade sin inspiration omedelbart ur hjertats sjelferfarenhet, utan ständigt behöfde väckas af en redan förut uttalad känsla. Jag har påpekat detta förhållande, emedan det för den finsk-svenska poesin under detta tidehvarf är ganska upplysande.

Hände det våra poeter, att deras känsla stundom blef dem för öfvermäktig, att den plötsligen bröt fram i varmare flygt, så var detta endast ett bevis på att den poetiska fantasin, under

hvilken uppsigt som helst, icke fullkomligt kan uppgifva sitt väsende, det var en händelse, som icke legat i författarens beräkning, en lyckligt inträffande slump. Dikterna i deras helhet utgingo sällan ur en verkligt poetisk åskådning. Poesin uppfattades som en yttre form, hvilken borde fyllas med de åskådningar, som fullkomligt medvetet utgått ur den religiösa kunskapen. Diktens källa var icke sympatins hemligt alstrande skaparkraft, den var det nyktra förståndets afsigtliga beräkning. Deraf inträffar äfven, att de flesta poemer, utan att på minsta sätt förlora i värde, lätteligen kunna upplösas i prosa. Det metriska språket är icke nödvändigt, emedan det icke lärt sin rytm af diktarns klappande hjerta, och sjelfva ideerna hafva sällan genom det poetiska uttrycket tagit någon mera egendomlig, mera personlig karakter. Tankarna kunna vara egna eller lånade, allt hur det passar sig, ty de göra ej anspråk på att naturnödvändigt hafva utgått ur ett enskilt hjerta; de sätta tvärtom icke så sällan en ära i att vara allmängiltiga i den mening, att de oförändrade kunna inryckas i ett teologiskt eller moraliskt system.

Jag skildrade förra gången de festligheter, som firades vid universitetets invigning. Min redogörelse var icke fullständig. Jag vill nu tillägga, att på tredje dagen, d. ä. den 17 Juli, uppfördes under prof. Wexionii ledning af studenterne att skådespel, "som handlade om det akade-

miska lifvet och framställde, huru somliga föräldrar visa sig mycket knappa att bestå penningar åt sina söner, hvilka då gemenligen blifva flitiga; men huru andra bestå åt sina allt hvad de åstunda, genom hvilken obetänksamma frikostighet sönerna blifva försumliga, ohörsamma och förlorade: huru somliga ynglingar slå sig till yppighet, spel och andra laster, samt blifva förderfvade: men andra beflita sig om vetenskap, dygd och gudsfruktan, samt blifva berömliga och ypperliga män."

Denna komedi är den första kända dramatiska föreställning i Finland. Sjelfva piecen har dock ej blifvit bevarad.

Smaken för teatraliska föreställningar var en gång väckt, och det vill synas, som studenterna under åren efter universitetets invigning ofta roat sig med dylika förlustelser. Af de skådespel, som kommit till våra dagar, kunna vi göra oss ett någorlunda noggrannt begrepp om de öfrigas beskaffenhet. Vi hafva i behåll två komedier af Jakob Pehrson Chronander, en af Erik Kolmodin och en af Petrus Carstenius.

Det äldre skådespelet af Chronander har följande titel:

"Surge eller flit och oflitighets skådespegel, författat uti en lustig comœdia. I hvilken lättja och flitighet, besynnerligen bland studerande personer, med sina rätta färger, bredvid begges deras åtskilliga utgång beskrifves: Hvarutinnan ock lärdom och skicklighet, som af bokliga konster hemtas,

samt dess beständighet med andra förvanskliga håfvor och ära, med dess obeständighet jemföres. Hvilken blef uti Åbo an. 1647 den 6 Maj, som var två dagar efter att de 18 fil. candidati gradum magisterii med stor solennitet antogo, hållen och celebrerat."

I denna utförliga titel har förf. till punkt och pricka beskrifvit hvad sjelfva piecen innehåller.

I första scenen uppträder Fliten och förkunnar, att man blott med försakelser och mödor i hennes tjenst kan vinna lycka och heder, i den andra åter försöker Negligentia d. ä. vårdslösheten att afråda ungdomen från att följa den trumpna flitens väg. Det är bättre att lefva i Negligentias tjenst, göra sig goda dagar, dansa, spatsera, äta, dricka, och ej möda sig med arbete. Af tvenne studerande, Circejus och Palladius, följer den förre lättjan, då åter den sednare efter en kort tvekan hänger sig åt fliten. Af fyra bönder välja två likaledes Diligentia och två Negligentia till ledsagarinna på lifvets väg. Dessa personers olika öden utgöra piecens handling. Då scenerna utveckla sig i det närmaste oberoende af hvarandra, kunna vi, med åsidosättande af dessas ordningsföljd, i korthet berätta, huru det gick till slut.

Den flitige studenten Palladius förskaffar sig böcker med uppoffring af alla beqvämligheter, studerar träget, begär ödmjuka råd af sina professorer, motstår alla Negligentias frestelser, får för sitt goda uppförande ett stipendium, och blifver slutligen af Apollo begåfvad med magisterkran-

sen och förmäld med den kyska Philosofia, som i hemgift medförde icke mindre än 7 de aldra aktningsvärdaste döttrar. Och voro dessa: Methafysica, Physica, Mathesis, Ethica, Politica, Logica och Rethorica. Lycklige Palladius!

Den andre studenten Circejus, som hängifvit sig åt Negligentias tjenst, framlefde sina dagar i sus och dus. Han lemnade i deras värde alla spekulativa brudar, och höll sig till jordens mindre högtidliga tärnor. Han idkade äfven litet smått poesi, och må vi höra, huru han häruti lyckades. Vi kunna af hans utgjutelser förskaffa oss insigt i tidens fordringar på en väl uppfostrad flicka. Ty vi må icke tro att, ehuru Circejus var en temmeligen lättsinnig figur, hans utgjutelser i den högre stilen deraf emottagit någon inverkan, hvilket jnogsamt bevisas af följande strofer till hans något lättfotade flamma.

1.

Intet högre bepryder
En jungfru af ung år,
Än sedighet och dygder,
Visserlig hon då får
Den henne högt begärer
Af hjertat och alltid ärer,
I kyskhet menar jag.

2.

På dig alltså, min lilja,
Jag tänker utan list:

Ingen skall oss åtskilja,
Ty du är den förvisst,
Hvilken dygden högt värderar,
Trohet och så presenterar
Med tukt och sedighet.

3.

Som djuren af glädje springa
Emot sommaren blid,
Ty dem då ej kan tvinga
Vinterens hårda tid;
Alltså du mig ock hugsvalar,
När du ljufligt med mig talar
Min sorg försvinner bort.

4.

Herrans ord med trösten sina
Af dig ock dyrkas högt,
Ja till kyskheten fina
Är ock ditt sinne bögt;
Sedig du dig modererar,
Din tjenst ock accomoderar
Efter hvars dignitet.

Nåja — det kan vara tu tal om det är så lämpligt af "en jungfru i ung år" att accomodera sig efter en hvars dignitet, men må vi icke kriticera den förgångna tidens smak.

Kanhända det äfven intresserar någon att höra huru vår Virgo, ty så kallades flickan, var

beskaffad till sin yttre gestalt. Beklaga vi tiden för dess tarfliga poesi, böra vi på samma gång lyckönska den för den skönhet, som qvinnan då egde. Det är ingen missbelåtenhet med våra dagar i detta hänseende, som uttalar sig i mina ord, jag vill endast fråga alla närvarande damer, om de våga täfla om skönhetens pris med en tärna, som sålunda beskrifves.

Du sköna nymfa är behaglig,
Blif mig en vän alltid daglig;
Mig behagar din skön gestalt,
Din sedighet ock öfverallt.
Apelles ej konterfejer
Den sköna skapnad som du äger;
Som stjernor din ögon skina,
Ansigtet rubiner fina.
I hvar din kind är en ros röd
Aldrig borde du blifva död.
Af ditt tal hjertat kittlar;
Medusa guldhår här glittrar.
Din mund är sötare än socker,
Dina fingrar äro små gulddocker;
Som Hesperus på himlen står
Pryda dig läppar och ögonhår.
Din hals är som hvit elfenben,
Bröstet som alabastersten.
Som näktergal klingar din röst,
När du talar får jag stor tröst.
— — — — — — — — — —

Ehvar du träder strax en ros
Upprinner som en skön Turkos.
Jupiter af Calistonis
Skönhet betogs och Junonis;
Men du är fast skönare
Ej var Dido präktigare.
Paris han Venus tilldömde
Äpplet och Minervam glömde,
Men om det efter min dom ginge,
För alla du guldäpplet finge.
Ty din skönhet mig behagar
Såsom hände fordom dagar,
Att Euryale alla bevekte
Och Stenio när ögon lekte.
Herkules för Dejanira,
Pelops för Hippodamia
Aeneas för Lavinia
Utstodo fältslag förr än de
Dem fingo detta märk och se!
— — — — — — — — — —
Så vill jag med en stark hjelte
Fäkta om dig, fast han mig fällte.
Laertes han köpte sin brud
Euryclea efter påbud;
Vore du för fint guld fal
Köpte jag dig med ljufligt tal.
Ack salig den dag upprunne
Om jag din kärlek här vunne!

Denna åstundan måste väl en hvar, efter den

föregående skildringen, finna fullkomligt på sin plats.

Men huru gick det då till slut, torde mången nyfiket fråga? Blef Circejus, som tvärtemot allt skick och fason valt Negligentias väg, belönad med den prisvärda och dejeliga Virgos kärlek? Härtill kan svaras både ja och nej. Han vann väl Virgos kärlek och person, men blott för att när hans tillgångar tagit slut bemötas med det fullkomligaste förakt, hvaröfver han fåfängt söker trösta sig med bittra utfall emot könets naturliga obeständighet. Sedan gick det alltmera herunter för den arme Circejus. I styckets slutscen klagar han öfver sin förra dårskap, sin förspillda ungdom och sin förstörda förmögenhet. På grund af egen erfarenhet varnar han ungdomen för utsväfningar och lättja. På deras korta fröjd följer långvarig och fruktlös ånger.

För fullständighetens skull ville jag gerna med författarens egna ord redogöra för de fyra böndernas slut, af hvilka, som vi minnas, tvenne valde flitens och tvenne vårdslöshetens väg, men för att medhinna vår kurs för i dag nödgas jag vara kort. De tvenne lata blefvo, sedan de på öl, brännvin och tobak bortslösat de pengar, de genom lån förskaffat sig, satta i tornet, och der fingo de bittert klaga öfver att de följt fru "Neglagansas" råd. De tvenne flitiga njöto åter all möjlig lycka.

Vi kunna af denna skizzerade redogörelse

bilda oss ett någorlunda fullständigt begrepp om Chronanders dramatiska metod. Den allmänna karakter, som utmärkte tidens poetiska produktioner, möter oss äfven här. Ingen tillstymmelse till inspiration i motivet; allt är beräknadt att framställa i exempel en moralisk lära. Personerna komma och gå utan någon rimlig anledning; karaktererna äro uppslukade af sina egna maximer, som äro lika radikalt goda hos de förträffliga som de äro motsatt radikala hos de dåliga.

Chronanders andra skådespel heter "Belesnack eller en ny comœdia, innehållande om giftermål och frieri åtskilliga lustiga discurser och domar". Den uppfördes vid Presidenten Kurcks bröllop tvenne dagar årad, detta må nu så förstås, att komedin delades på tvenne representationer eller att den förtjusta publiken icke nöjde sig med att blott engång hafva åsett den. Den är hvarken bättre eller sämre än Surge. Det låg i sakens natur att en dramatisk skald sådan som Chronander föga egde möjlighet af någon utveckling. Metoden var alltför fixerad för att tåla vid någon förändring, och till en djupare betoning af karaktersteckningen kunde ej en så abstrakt moralisk författare utan genom fremmande exempels påtryck bringas. Belesnack är en särdeles mångsidig utläggning af giftermålets intressanta kapitel, i det att fyra kanske fem hufvudhandlingar löpa jemsides med hvarandra, hvilka alla skildra olika sidor af det rika ämnet, men denna konstlade

mångfald bidrager icke att öka, utan endast att splittra det obetydliga intresset, som åtminstone de referater, jag varit i tillfälle att studera, kunna ingifva.

Har Chronanders Surge utgått ur det tyska skoldramat, så ega äfven medeltidens mysterier en nog sent född representant i Finland. Erik Kolmodin, hvars lefnadsomständigheter äro nästan fullkomligt obekanta, har skrifvit ett skådespel med titel: "Genesis Aetherea eller Jesu Kristi födelse, hvilken sig tilldrog efter verldens skapelse året 3970". *) I detta dram herskar den naivaste sammanblandning af bibliska fakta och modernare åskådningar och seder. Uppfördt 1659 bevisar det, att den teologiska lärdomen ännu icke då lyckats förjaga medeltidens barnsliga uppfattning af de heliga mysterierna. Sjelfva Enebald Svenonius har ej i stycket kunnat finna något anstötligt, då han i sitt imprimatur gifver det intyg, att det innehåller ingenting stridande mot den lutherska ortodoxin, ett nog ampelt loford då det afgafs en sådan person. I uppställningen följer detta skådespel ganska noga skriften. Det börjar med Josephs och Marias ankomst till Bethlehem, der de oaktadt Josephs förklaring, att de äro af

*) Emedan Finland icke eger något komplett exemplar af Kolmodins arbete, har jag grundat mitt referat af Genesis Aetherea på Ljunggrens framställning i hans klassiska verk om det svenska dramat.

förnäm ätt, af den misstänksamme värdshusvärden förvisas till stallet, och sedan fortgår handlingen ända till det Bethlehemska barnamordet. Alla personerne äro tecknade med kärf realism. Joseph är en gammal decrepit gubbe, en egenhet som enligt Ljunggrens riktiga anmärkning traditionelt härleder sig från den tyska målareskolan, hvilken genom en sådan framställning ville betaga åskådaren all möjlighet att uppfatta Joseph som Kristi kötsliga fader. Herodes är en barsk regent som öppet förklarar:

"I många år med frid jag roligt regerat
Och aldrig på min stol af någon kung turberat,
Nu säges vara född en konung ny i Juda,
Den oss fördrifva skall;
Men uppå hvad maner han kronan ärfva må
Samt folk och land och län, må jag ock veta få;
Ty jag skall laga så, att jag med frid och ro
Härefter som härtill för fienden må bo."

På presternas uttydning om Messias svarar han, att detta är "lutter pludderi," och efter en kort öfverläggning befaller han sin krigsman Thraso att förgöra alla gossebarn i Bethlehem. Denne Thraso är lika bestämd som piecens alla andra personer. I vild fröjd utropar han:

Befallning har jag här
Express med gevär

Arrätta ett kalas
Med hugg, med slag och bas.
De späda barnen jag
Vill efter mitt behag
Så tukta denna gång
Med spjut, yxa och stång,
Att deras far och mor
Sk'a darra i sin skor,
Ty jag vill alla barn
Söndermala som flarn
Och träda på mitt spjut. etc.

Således ingen man att leka med.

Trefligast bland alla äro dock de två herdarna Lasse och Hans. Midt under sina resonementer om köld och vargar, för hvilka sistnämda de dock hoppas att hunden Turk skall skydda dem, höra de Stygger skälla. De förmoda först att det är på en ko, men varseblifva plötsligen ett klart sken. Förskräckta falla de på sina knän och engeln Gabriel tilltalar dem. Sedan denne åter rest upp till himmeln, inse herdarne efter ett längre begrundande, att denna händelse måste häntyda på Messias, hvilket de så mycket mer förmoda, som engeln var så "klar och vis i tal och sken rätt som vår husbonds sal." De besluta då att gå till Bethlehem; men tyckande det vara skam att gå tomhändta till Guds son funderar Lasse på att medtaga ett lam, hvilket opraktiska projekt Hans dock förmår honom att

uppgifva. Hans råder att i stället medtaga mjölk och ägg, "ty det tycka små barn om". Slutligen stanna de vid att medföra mjölk, blötost och godt färskt smör "så få de äggkaka göra".

De framkomma genast till sin bestämmelseort och framlemna sina skänker. I sin välmening bjuder Lasse vid afskedet åt Joseph en bit tobak, hvilken dock denne afslår med förklaring, att han icke vant sig dervid.

Äfven medeltidens s. k. moraliteter hafva en representant i Finland, P. Carstenii "Himmelska Konsistorium, sammankalladt för våra första föräldrars ynkeliga affall". Af samma Carstenius har jag varit i tillfälle att läsa några predikningar, som i besynnerlighet ej mycket gifva efter Hasselqvists. Redan i dem framskymtar moralitetsförfattarn genom deras personifierande af Guds egenskaper. Enligt en i Åbo Tidningar för 1792 meddelad biografi synes denne Carstenius hafva varit en ganska egen man, som, ehuru med stort sjelfförtroende, dock ej lyckades hos sin samtid uppväcka någon beundran. Så berättas att han hos Konung Karl XI anhöll, att vid Jubelfesten 1693 få blifva teologie doktor, hvilken ansökan konungen då resolverade, att om han icke vid någon akademi ville aflägga de föreskrifna profven, så kunde han vänta till nästa jubelfest d. v. s. hundra år. Sannolikt finnande denna väntan för lång förnyade han sin anhållan hos Karl XII, man fick då till svar, att han hade att ställa sig

den af Konung Karl XI gifna resolution till efterrättelse. Vår dramatiska skald synes ej haft synnerligt anseende å högsta ort, då han fick åtnöja sig med sådana utslag.

Hans ofvanciterade skapelse; "Det Himmelska Konsistorium," utgör en konfys sammanblandning af medeltids och nyare åsigter. De gamla naiva moraliteterna kunde ega sitt behag, emedan de utgingo ur en barnslig uppfattning af religionen och sedligheten, som tillhörde deras tidehvarf. Carstenii produkt söker att göra den uppkokade anrättningen smakligare genom att utspäda den med diverse nyare ingredienser. Han icke blott uppfattar Guds egenskaper barmhertigheten, rättvisan o. s. v. som särskilta personer, han låter dem samfält bilda ett konsistorium, som rådslår om möjligheten att frälsa det fallna menniskoslägtet.

När ridån går upp, hafva Adam och Eva redan gjort sitt fall. Det var nu försent för Eva att förebrå Adam, det han åtlydt hennes olycksaliga råd. I all sin miser bibehåller dock Adam en aktningsvärd artighet emot sin följeslagarinna. Han svarar henne vänligen: "mitt endaste hjerta, skulle jag så grym och avog ställa mig mot dig, som så mången kärleks glädje och lust i dig alltid funnit hafver, att jag dig i någon måtto motsträfva skulle. Håller du mig för så omensklig". Gud fader känner emellertid medömkan med de fallne, han besluter att gå och

sammankalla sina himmelska mör, att han i sjelfva verket förnimma må hvad honom står till görandes". Dessa himmelska mör äro Guds skilda egenskaper. De sammankomma. Några, näml. Rättfärdigheten, Heligheten o. s. v. vilja à tout prix, att menniskorna skola undergå det straff, de så väl förtjenat, då åter Nåden, Mildheten m. fl. önska ett återställande af det fordna förhållandet. Som åklagare uppträder Lucifer, som de brottsligas advokat "det menskliga lifvets eländighet". Efter långa debatter fattas slutligen det rådslag, jag ej behöfver uttala.

Detta skådespel är det sista, som erinrar om medeltidens konstform. Detta slag af dramatik egde ej möjlighet till någon vidare utveckling, ty, uppkommet under en tid med helt annan lefnadsuppfattning, kunde det, användt under ett tidehvarf med mera uppdrifven bildning, endast blifva ett kanava, på hvilket man inbroderade åskådningar af sednare datum. Det grundfalska i detta förhållande var alltför i ögonen fallande för att i längden kunna tillfredställa äfven de minsta fordringar. Carstenii alster efterträddes ej af några andra. Det 17:de seklets dramatiska litteratur var sin död värd. Med den synes också för mer än ett århundrade all smak för teatraliska nöjen somnat bort i Finland, ty det är först mot slutet af 17:de hundratalet den åter dykar upp.

Ett väsendtligt hinder för uppkomsten af en svensk litteratur i Finland låg deri, att undervis-

ningen vid universitetet meddelades på latin, ty detta medförde ett ringaktande af modersmålet. Svenskan uppfattades som ett språk af lägre art, endast i stånd att uttrycka hvardagligare idéer, då hvarje på djupare sanning beräknad framställning sökte den latinska drägten. Finland kunde ej liksom Sverige uppställa någon motvigt mot universitetets inflytande; Finland egde intet hof, ingen här sammanträdande representation, hvilka tvenne makter kunnat gifva högre rätt åt det af de lärda föraktade språket. När en yngling kom till skolan och universitetet, blef han försatt i en annan atmosfer, än han andats i sitt hem, han närdes af idéer, som med det reella lifvet hade föga eller intet att skaffa, och hans vetenskapliga studier aflägsnade honom äfven genom det språk, på hvilket de meddelades, alltmera från den öfriga nationen. Härigenom uppkom en dubbelhet i hans bildning, som äfven lemnat sina spår i vår litteratur. Jemför man tidens svenska och latinska poemer, finner man ofta, att de senare ofverträffa de förra, ej blott i språkligt hänseende, utan äfven genom de upphöjdare idéer de uttrycka. Poeten lyftades af det latinska språket öfver sig sjelf. Äfven utan all beräkning måste hans bildningstungomål gifva hans tanke en högre flygt, omedvetet framställde sig för hans fantasi de högre lärdomar, han på detta språk inhemtat, han tog sina bilder ur en högre verld än den, af hvilken han dagligen var omgifven. När han

skref på svenska, var hans idealisering slut. Han var en intelligens blott på latin. På svenska var han en af mängden, som, oaktadt allt lärdoms briljerande, i riktningen af sina tankar, i sina intressen, i hela sitt sätt att se ej mycket höjde sig öfver dem, som icke genomgått hans långa kurs.

Detta latinets predominerande fortgick hela seklet igenom. Ett par strofer i Torsten Rudéns vercifierade fägnetal på Karl XI:s födelsedag 1696 äro i detta hänseende upplysande. De lyda:

Om gunst jag likväl ber, att jag mot vanan träder,
Och nu på detta rum, der annat språk ej hörs,
Än det från Rom, Athen och Synagogan förs,
Vår svenska konungs lof en svensk på svenska qväder.

Det är nu femte höst sen jag den dagen egnat
En mager romersk vers: nu tycks jag mig så väl
Som en Pacatus och en Plinius ha skäl
Att medelst landsens språk betyga landsens fägnad.

Är det en förmån ju, som vi hans nåd tillskrifva,
Att han vårt modersmål så högt befrämja vill,
Så hörer ock deraf all frukten honom till
Och jag vill denna gång för mig en förstling gifva.

Finlands kanhända bästa svenska poet under hela seklet ber således om ursäkt, för att

han på sitt modersmål vågar beprisa sin egen konung.

Vi hafva slutfört den dramatiska litteraturen och ledsagat den till sin graf; vi skola nu lyssna till den öfriga poesin. Vi kunna lämpligast börja denna afdelning med en teckning af Daniel Achrelius.

Den fullständige Hammarsköld har i sin svenska vitterhetens historia egnat denne författare ett bedömmande, ehuru det ej utfaller särdeles gynnsamt. Han säger om Achrelii verser: "troligen lär väl ingen genomläsa dessa stycken, utan att beklaga att Achrelius befattat sig med rimkonsten, då han för poesin synes hafva saknat alla naturanlag". Från Hammarskölds teoretiska ståndpunkt kan ett sådant omdöme vara befogadt, men den som studerar poesins historia, för att derur hemta något annat än bevis på riktighéten af ett estetiskt system, skall sannolikt vara mera skonsam. Ledsamt vore om vår fattiga litteratur skulle sakna namnet Achrelius. Det är en kärf, obekymrad kraft, som uttalar sig i allt hvad han skrifvit. Det är väl ej geniets naturkraft som tjusar, och ej heller uttalar sig i hans verksamhet någon djup, tillkämpad intelligens, men han är en stridande själ, och redan detta är nog att gifva honom ett ej vanligt intresse. Under en tid, då allt nivellerades af den mest tröttande konvenans, gör det ett godt intryck att möta en person, som vågade göra sig till tolk

för friskare idéer, om de också framträdde i en någorlunda anspråkslös form.

För sitt litet beräknade uppförande fick han äfven vidkännas åtskilliga ledsamheter. Som adjunkt i filosofiska fakulteten var han närmare ett år suspenderad för smädelser emot prestaståndet, hvilka Biskop Gezelius tog åt sig. Äfven juristerna fingo vidkännas Achrelii häftiga lynne. Åbo hofrätt klagar 1685 hos sjelfva konungen, att Achrelius i en tryckt grafskrift öfver presidenten Creutz förklenligt yttrat sig om hofrätten. Denna snarstuckna institution torde hafva stött sig vid dessa ord: "Då presidenten Creutz beskyddade detta land med lag, rätt och tro, så stod här herrligt till, men nu tyvärr, sedan han sin väg gick, hvem kan då säker bo efter så många pressa och utarma denna landsort, hvilket hvar och en, som har förstånd och vett, vittnar så att skog och mark här suckar, samt stock och sten svettas."

Med universitetets vördige fäder hade Achrelius en polemik med anledning af en af honom utgifven disputation med titel: "betraktelser öfver verlden", hvilken fil. fak. decanus ansåg högst skadlig, emedan den införde nya principer, och följaktligen yrkades, att den borde förbjudas. Achrelius segrade dock med teologernas hjelp, hvilka ej kunde finna, att arbetet stred emot bibeln.

Af Achrelii poetiska produktioner har jag

varit i tillfälle att genomläsa de två förnämsta. Om den ena, hvars titel, till hälften på latin, till hälften på svenska, till hälften på prosa, till hälften på vers, jag icke har tålamod att uppläsa, vill jag blott tills vidare anmärka, att den är en slags praktisk moralfilosofi. Den andra är en poetisk behandling af konung Nebukadnezars dröm.

Redan dedikationen i den första har en trotsig, utmanande hållning. Achrelius är religiös, om någon, och ortodox och bibelsprängd dertill, men hans brusande lynne förleder honom att med beröm ihågkomma t. o. m. de gamla Göterna, hvilkas kraftfulla lefnadsåsigter ganska litet värderas under 17:de seklet.

Ho min lära ej föraktar,
Utan den rätt väl betraktar,
Lär full veta något mer,
Än en pilt, som städs braverar,
Vackert af och an spatserar
Och sig i en spegel ser.

Rasa, fräsa, brusa, dundra,
Och sin nästa slagta, plundra,
Är en plåga som jag mins,
Att dess like uti verlden,
Mängd med ovett, list och flärden,
Som jag tror, ej gerna fins.

Nej, Kung Karl, han vill hafva
Ej de män, som daglig trafva

Uti lustar, högfärdsplagg.
Ryta, spela, dobbla, dricka,
Tömma flaskor ut till pricka,
Det är visst gemenast slagg.

Brömsen plär väl roligt surra
Och omkring i luften hurra,
Är likväl en mask så ring.
Många brömsar plär man finna,
Som af dårskap roligt spinna
Sig en drägt af ingenting.

Ädla dygd, du måste zira
Alla män, som man skall fira,
Eljest är det slätt bevändt.
Gamla Göther plä oss lära,
Hur man måst de sinnen ära,
Som här dygden städse tjent.

Sjelfva arbetet utgör en samling praktiska minnesreglor med åtföljande förklaringar. Vår förf. synes ej hafva varit belåten med sin tid; oupphörligen finner han anledning att tadla dess lättsinnighet och högfärd. Tidens eländighet är hans beständigt återkommande tema. I första kapitlet heter det t. ex.:

Ett litet får ger ull, godt lin fins ock på jorden,
Som skyla skall vår kropp, så lyda första orden,
Som Adam höra fick af Herrans mun så blid,
Men aktas intet mer i denna eländs tid.

Ty denna verldens folk, de äro nu så blinda,
Jag vet ej i hvad larf de plä sin kroppar linda.
Krus, knytning, svart och rödt betäcker nu allt slätt,
Ja lustan fordrar det, man måste gå så nätt.

Han är dock ingen asket, som fördömmer finhet och nobless. Han ogillar lika uppriktigt bondaktig råhet som tillgjordt fjäs. I midten af hans system står religionen; äfven det dagliga lifvet vill han hafva gestaltadt efter dess bud, ty den yttersta slutpunkten af menniskans äflan blir dock evig salighet eller fördömmelse. Han saknar icke färger, då han målar fördömmelsens qval; en viss lyftning kan ej frånkännas rader sådana som dessa:

Gud nåd den arma själ, som sig sjelf må förstöra
Och satan har fått makt att till sin kula föra,
Med den är så beställdt, att ingen tunga vet
Utmåla dess eländ, dess jemmers enslighet.

Här höres ack och ve, svår ångest, skrän och qvida,
Martering, plågor, mord; svår hetta måste lida
All den fördömdas hop, en gräslig svafvelflam
Här brinner utan matk och aldrig släckas kan.

Här är ett fasligt skrik, här är odräglig pina,
Afgrundens hemska eld, de feja synder dina,
De onda andar all här dundra, piska, slå;
Och jemmer öfverallt, ho kan dig undangå.

Alltför litet begåfvade att med originalitetens rätt kunna framställa sin andes sjelferfarenhet som lifvets mått och dom, voro tidens skalder lyckligast, när de helgade sig åt det anspråkslösare värfvet att gifva form åt de religiösa föreställningar, de från sin barndom emottagit. Då hände, att de bibliska uttryck, som råkade under deras penna, öppnade ett helt perspektiv af heliga och rika minnen. Äfven Achrelii andra arbete, Nebukadnezars dröm, lemnar öfverflödiga bevis härpå. Till och med Hammarsköld erkänner, att detta stycke utvisar sinne för ett poems anläggning, ehuru han fullkomligt orättvist uttalar ett skarpt ogillande af dess detaljer. Kanhända träffar man sanningen närmast, då man vänder om Hammarskölds bedömmande. I sin helhet torde föga poemet anslå någon, då åter dess detaljer icke sakna poesi. Jag vill som prof meddela några strofer.

Ack Bethlem, lilla stad, du är nu vorden större
Än som Carthago var och Babylon det förre,
Din ära nådde ej det stolta Saloms hus,
Uti din mörka vrå upptändes verldens ljus.

Der föddes den, hvars makt sig alla öfver undra,
Den som med bäfvand' kraft i skyen plägar dundra,
Då låg der uppå strå och skria med spädt ljud,
Som oss stort värde var, sann menniska och Gud.

De armar, af hvars makt de begge poler bindas,
I liten linneklut de här tillsammans lindas,
Och den, som eger allt och rikast vara må,
Tar sig en slätter säng på idel hö och strå.

Tidens verldsliga dikt representeras i främsta rummet af kärlekspoesin. Lyckligtvis ega vi här ett namn, på hvilket Finland kan vara stolt. Ur ett torftigt presthus i Mouhijärvis ödemark utgick en yngling, som en dag skulle inrista sitt namn i litteraturens och statens historia. Den fattige studenten Johan Paulinus slutade som grefve Liljenstedt. Med det mäktige riksrådet, som i sin konungs namn undertecknat Nystadska freden, med presidenten i Wismarska tribunalet hafva vi här intet att skaffa; vår framställning gäller blott Iris blyga sångare. Men det är intressant att betrakta det enskilta hjertats qval och fröjd framför en fond med högre strider. En ynglings svärmeri ingifver ett mycket rikare deltagande, då man får lära, att det i en framtid omfattade mer än en jordens förvissneliga dotter. Man högaktar en känsla, som, lycklig eller olycklig, kunde utveckla sig till en högre längtan än den att besitta en älskad qvinna. Jag erkänner fritt, att jag sällan blifvit anslagen af erotiska dikter, i hvilka jag ej trott mig finna en bakgrund med djupare behof. Trubadurernas poesi har ju redan i sekler förmultnat i bibliotekernas dam; de slutade sjelfva nästan alla i kloster, liksom deras

dikt dog i glömska. De sågo i qvinnan ej mer än idolen för sina egna passioner; passionerna dogo ut och det återstod ej annat, än att i klostret hängifva sig åt en ofruktbar ånger. De sjöngo qvinnans lof, men ingen lyssnar nu mera dertill, ty ur deras sånger talar ingen makt, som på en gång berusar och lyftar.

Jag tror på en kärlekens poesi, men endast då den utvecklar sig till högre former. Har icke qvinnans blick mera makt än att tända ett enskilt hjerta i låga, kan den ej kasta en stråle af försoning öfver det lif, som är, och leda en själ till friare rymder, så då må den gerna slockna i glömska och död. Det är pinsamt att läsa, med hvilken arrogans mången medelmåttig skald lofvat bevara sin älskades namn från glömskan. Det har blott funnits en Petrarca, som endast i kärlekens namn kunnat höja sin Laura öfver förgängelsen, men det har funnits mången, som lik Dante af sin Beatrice blifvit invigd till en högre strid och genom denna vunnit åt sig sjelf och sin lefnadsqvinna en oförgänglig seger.

Man har gjort den riktiga iakttagelsen, att de anonyma och ofta endast i handskrift bevarade kärleksdikterna, från slutet af 17:de seklet vida öfverträffa dem, som skrefvos af de egentliga, erkända poeterna. Förklaringen härtill är ej svår att finna. Tidens privilegierade rimmare kunna förliknas, dock sans comparaison, vid Trubadurerna, som säkra på sin vana, säkra på

sin osvikliga konst, voro beredda att inför hvilket auditorium som helst framlägga sina känslor. De visste, att deras känslor voro diktade, att deras sång ej uttalade något heligt minne i deras själ. Det sirliga uttrycket var allt. De namnlösa dikterna hafva en annan historia. Anspråkslöst utgångna ur ett hjertas verkliga behof ega de ett poetiskt värde, emedan de utgöra bita af en själ. Deras diktare tänkte ej på att lemna dem åt offentligheten, de åstundade ej annat än att uttala sig för sig sjelfva eller sina närmaste vänner. Och bakom dessa namnlösa och otryckta poemer dölja sig ofta författare, som på andra banor visste att skapa sig en framtid med ära och makt. Till dessa hör äfven Paulinus-Liljenstedt. Hvad han utgifvit i tryck kan ej jemföras med hvad i handskrift kommit till våra dagar. Jag vill meddela en poetisk bekännelse, för hvilken statsmannen kanhända blygdes, men som möjligtvis i sin mån länkat hans bana till höjderna.

Klagan öfver Iris' afresa.

Min dag är all, min sol är nederrunnen,
Mig fattar om en jemmerfuller natt,
Min lust är hän, min hugnad är försvunnen,
Bort är min fröjd, sin kos är all min skatt;
Sin kos och den allen mitt hjerta nöjde,
Den enda täck för mina ögon är,
Den all min själ och sinnen till sig böjde,
Hvars like ej den vida jorden bär.

Du sälla ort, som nu mitt goda njuter,
Som äger allt det mig fråntaget är,
Ack! tala dock om tårar som jag gjuter,
Om all den sorg, som jag i hjertat bär:
Säg Iris hur min ömma själ sig grämer,
Säg hvad för qval har tagit in min håg;
Säg hur mitt lif är vändt i idel jemmer,
Allt från den stund, då sist jag henne såg.

J höga trän, J skuggerika lunder,
Som ha'n den lust, se Iris dagelig;
J blomster, J som skåden alla stunder
De ögons par, som ha betagit mig;
Du gröna mark, som lycklig dig kan nämna
Att trampad bli af hennes täcka fot;
Tal' om den ångst, den hon mig i månd' lemna:
Säg om det qval, som ej vet någon bot.

Du klara sol, som allt i sender skådar,
Som med en blick båd' mig och Iris ser,
Allt sannt du vet, allt sannt du ock bebådar;
Nu mig du ock sannfärdigt vittne ger.
Ack! vittna dock om hvar den suck jag skjutit,
För Iris' skuld, opp ur mitt sorgsna bröst;
Om hvar den stund, jag trött och enslig sutit
I oro och i ängslan, utan tröst.

Men himmel! när skall dock den dagen lysa,
Att jag en gång får Iris åter se?
När skall hon mig igen de ögon visa

Dem utan ej de mina nånsin le,
Dem utan jag alls intet täckt kan finna,
Af allt hvad skönt på jorden skattas må?
Ack, himmel! lät mig dock den dagen hinna,
Ack! lät mig snart den önskte stunden nå.

Som en magnet i mörka bergens klyfter
Allt längtar opp åt nordens höga pol:
Som ur sin säng solblomman hufvu't lyfter,
Och natt och dag sig vänder åt sin sol:
Som agn och strå med längtan eftersträfva
Att hinna till en fager berensten:
Så måst' ock jag i stadig oro sväfva,
Till dess jag får min Iris se igen.

Ännu en erotisk diktare af förtjenst kunna vi omnämna. Han hette Torsten Rudén, densamme som vågade den förste i akademiens namn qväda sin konungs lof på sitt modersmål. Han liksom Liljenstedt sällade sig till den italienska riktningen i Sveriges litteratur. Han är den förste som i Finland skrifvit en sonett.

Vi hafva småningom hunnit till den bedröfligaste perioden i Finlands historie, till stora ofredens tid. Jag har försökt att i korthet framställa de förnämsta alster, som före denna tidpunkt skrefvos på svenska i Finland. De öfriga kunna vi gerna lemna i deras värde, de utgöras för det mesta af tillfällighetsverser af klenaste slag. Vi finna af det ofvansagda, att den poetiska produk-

tionen under 17:de seklet ej var särdeles stor eller lycklig. Det vill äfven synas, som namnet poet ej varit något att sträfva efter, som begreppen liderlighet och föraktfullhet dervid ständigt varit fästade. Konsistorium akademicum varnade engång offentligt en af universitetets lärare Petrus Torpensis, att han ej så ofta skulle låta höra sina visor och rim, "som hvarken göra honom eller akademin någon heder". Ännu långt in på 17 hundratalet var samma opinion gällande beträffande poeterna. En af detta sekels mest produktiva namnsdagsblåsare förklarar högtidligt i en dikt, att han ej byggt någon framtid på en så brödlös konst som poesin, utan låg den i en högre makts händer och hans förmäns nådiga godtycke. Först med gustavianska tidehvarfvet randades en ärofullare dag för skaldekonstens idkare.

Under påtryck af en sådan opinion må man ej begära några storverk af dikten. Och de elementer, som Sverige egde till en rikare poesi, saknade äfven Finland. Vi egde intet hof, hvars ståtliga glans kunnat leda poeternas blick från kojornas torftighet, och den fruktbärande känslan af att tillhöra en historisk stat hade aldrig här kunnat slå rot. Finnarne hade väl blödt och segrat, men tiden var alltför monarkisk för att deraf åt landet hemta någon rättighet till stolthet. Man visste ej då ännu, att det ej är anförarn som segrar, att det är de djupa lederna som

vinna åt honom bataljen. Begreppen fäderneslandet, ära och kung voro oskiljaktligen förenade. Fäderneslandet taget för sig, hvad var det väl? Ett land, hvars rikedom och bördighet man alltemellanåt beprisade, men som med all denna diktade rikedom dock förblef fattigt på lyftande minnen. Lägg dertill en kung, och mycket var förändradt. I hans prakt speglade sig folket; han var den lefvande representanten för hvad herrligt det drömt. Det var ej en lögn, när man firade hans födelsedagar med sina ståtligaste tal och qväden. Den djupa konungskhet, som det 17:de seklet lemnade i arf, den blef i sanning äfven pröfvad. Vi nalkas den stora ofredens dystra hemsökelser. I deras historiska form angå de oss ej, vi hafva blott att studera deras spegelbild i litteraturen. Och åtminstone dikten svigtade ej ett ögonblick i sin trohet. Den kastade väl ibland ifrån hemmets nöd en frågande blick till den oförbätterliga tolfte Karl, men tåligt väntade den sin afgud tillbaka, och när han ändtligen kom, utropade den med jublande röst, att allt var räddadt.

Tredje Föreläsningen.

Redan slutet af 16 hundratalet qvarlemnade en bitter hågkomst i Finland. Hungersnöden och dess vanliga följeslagare sjukdomen hade anställt så stora förödelser, att endast på en vinter (1696 -1697) sextiotusen menniskor dött inom Åbo stift. De följande åren blefvo knappt mera lyckliga, så att en diktare kunde utropa med skäl:

Tre gånger solen kom från söder hit till norden,
Men ock förutan frukt tre gånger hädan gick,
Ej kunnand' friska upp den genomsjuka jorden
Och sällan på en äng man lian höra fick.

Det skulle dock snart blifva värre än. Den stora ofredens fasor voro i annalkande.

De första åren af Karl XII:s krig tycktes endast båda framgång och lycka. Europa vände med häpnad sina ögon emot den unga oöfvervinnerliga hjelten, som i spetsen för sina skaror rusade fram från nordens fjäll för att sätta en half verldsdel i låga. Kanonskotten vid Narva

bragte konungar att darra på sina throner. Ej under då om Sverige och Finland med förtjusning nämde hjeltens namn, om Karl XII blef ett högtidsnamn för tapperheten och segern. "En sådan glädje", skref man, "har ej varit i Stockholm, så länge Sverige funnits". Äfven de mest aflägsna provinser af riket ville lemna sin skärf till den allmänna hänryckningen. Det var nordens öde under Karl XII att kastas af och an emellan förtviflan och en feberaktig fröjd. Man hoppades allt, man trodde på allt, då man nämde Narva och tolfte Karl, man vågade intet hoppas, man trodde på intet, då några år derefter konungen bevakades som en fånge i Turkiet och man blickade på fosterlandets ödelagda fält. Äfven i Finlands litteratur kan man spörja dessa begge känslor. Mera skrytsamma ord hafva aldrig ljudit från en kateder i Finland, än då Torsten Rudén 1702 höll tal på Karl XII:s födelsedag. Narvas fabelaktiga seger var i alltför friskt minne, för att ej gifva åt talarens fosterlandskärlek entusiasmens och trotsets språk. Den konungskhet, som tiden ärft af det föregående seklet, nådde sin högsta höjd genom beundran för öfvervinnarn af Zar Petters talrika skaror. Och då man redan förut vant sig att fatta Sveriges konung liktydig med Sveriges fader, kunde man ej annat tro, än att det varit politisk nödvändighet, som drifvit honom i fält och som der höll honom qvar. Man sade då ännu:

O gåfve himlen det du hinderlöst fick följa
Ditt eget sinnes drift — — — —
Man skull ej veta hvad det vore till att strida
Och svärdet skulle väl få rosta i sin skida.

Naiva ord, då de uttalades om en af historiens mest passionerade krigare!

En omständighet, som mycket bidrog att gifva Karl den XII en gloria af gudomlig predestination, var hans religiositet. Hans svärd och hans bibel voro tvenne oskiljaktiga följeslagare. Äfven Torsten Rudén fattar hans strider från den religiösa sidan.

Med Guds hjelp bind ditt svärd, du hjelte, vid din sida,
Oöfvervinnerlig skall du med Guds hjelp bli,
Med Guds hjelp skall du fram för rätt och sanning rida,
Dem trängdom tröst och ro skall du med Guds hjelp gi.
Med Guds hjelp för ditt svärd måst' dina fiender alla,
Och hvad med dem gör ett, med skam till rygga falla.

De föllo till rygga i början dessa fiender. Må vi höra den finska diktarns skildring af Narva slag.

Så vidt den Narvske mark fem fjerndelsmil sig sträcker
Var annat än standar och fanor ej att se.
Af folk en myckenhet som myror jorden täcker,
Och tusen tält mer sken till stad än läger ge.

Här klädes mången udd, och ingen sig förbarmar,
Som småskog för en yx, så stjelpa karl och häst,
Der stycken spela ses i luften lår och armar,
Och rymde gerna de, som bryggan stode näst,
Men deras arghet vog, att bryggan måste spricka
Och de i Narva flod mer än de ville dricka.

Nu syntes Phoebus nöjd af denna dagens resa,
Han stupar i sin bädd, de våta nymfers famn,
Förtäl det våta folk de Ryssars fångna nesa,
Men kan ej prisa nog den svenska hjeltens namn.
Ty allt till denna dag från verldens första timma
Mins han i intet folks bedrifter makan finna.

Ett folk för sådan kung, en kung för slika karlar,
Dem himlen lofva tycks sjelf lyckan undangi,
Dem aldrig något val ell' lycka jemner parar.
Hvem har i något folks bedrifter haft att si
En än ej tjugårs kung med handfull folk ej frukta,
Inom två somrar de så stora prinsar tukta.

Men äfven den största, mest lysande seger köpes ej för intet. I sitt förakt för Ryssarne glömde man att jemföra Sverges folkmängd med

de skaror Zar Peter hade att befalla öfver. Man glömde, att den tjugoåriga kungen, så tapper, så oemotståndlig han än var, dock endast var en dödlig. Det behöfdes i sanning mellankomsten af en gudomlig vilja, för att ej hjelten till slut skulle duka under. Hvarje budskap om en seger efterföljdes af en befallning om nya kontributioner af penningar och folk. Hvad en hushållsaktig fader samlat genom omtanke och drift räckte icke länge till; man började tära på rikets grundkapital, dess kraft af arbetsföra armar. Finland, alltför nära beläget till krigets skådeplats, anade redan 1702, att striden kunde få en förtviflad vändning. Ehuru T. Rudén hade Narvas seger i jublande åtanke, underlåter han dock ej att i slutet af sitt poem önska ett utbyte af segerns lagrar mot fredens lugn. Han utropar.

O! ädla frid, när vill du till oss åter ländа?
Du gyllne frid, som mer än tusen segrar är.
Gud ville dock den dagen till oss sända,
Som oss vår konung och med honom friden bär.
Och sätter krig i band med tusen fasta knutar,
Så slötes all vår sorg, som nu min sång sig slutar.

Rudéns önskan skulle ej gå i fullbordan. Karl XII segrade väl fortfarande, men ingen fred blef följden af de ofruktbara bataljerna. Från året 1707 har jag öfverkommit ett latinskt fägnetal, hållet å vårt universitet med anledning af

danska freden. Beundran för konungen har väl nått sin höjd, men längtan efter fred har vuxit på samma gång. Talet slutar med dessa ord: "gå framåt, du obesegrade hjelte, Gud ledsagar dig, han gifver kraft och lycka åt dina vapen. Gå framåt, du mäktige konung. Om icke du med Guds hjelp förvärfvar oss fred, skall ingen göra det. Gå framåt på ditt vanliga sätt. Vi här hemma skola anropa Gud, tills han oss hör. Vi skola kämpa med våra böner, tills han stiger ned från sin himmel och gifver oss lindring, så att vi en dag under ditt välde, konung Karl, må få lefva i fredens tid, under fred prisa vår Gud och under fred tjena vår herskare."

Men himlen och Karl XII förblefvo obevekta af alla svenska och latinska böner. Småningom antog äfven striden en allt farligare karakter. Finland öfversvämmades af Rysslands skaror, universitetet upplöstes, studenterna förskingrades, och presterna öfvergåfvo sina församlingar för att i Sverige lefva af tiggeri, Efter denna tidpunkt ega vi inga litteraturdokumenter, som kunde lära oss nationens sinnestämning. Finland egde under dessa år ej ens något tryckeri.

Vi äro tvungna att här infläta en episod. Under det ofredens stormar gingo öfver den finska fosterbygden, lefde och verkade i Sverige en finsk poet, som i ordets egentligaste bemärkelse var en lidandets skald. Hela hans lif var en väfnad af enskilt och allmän sorg;

fosterlandets nöd, och sjukdomens qval utgjorde de tvenne källor, hvarur hans själ hemtade sin tåredryck. Men under dessa pröfningar svigtade han knappt ett ögonblick, ty alla plågor, all sorg förmådde ej mer än att i hans hjerta bringa tron på försynens förbarmande till högre klarhet. Hans namn var Jakob Frese.

Frese har varit lyckligare än mången annan nordisk skald, i det hans poetiska verksamhet blifvit med allvar och kärlek studerad af sådana män som Hammarsköld, Sondén, Atterbom och Cygnaeus. Det tyckes, som en egendomlig, varm atmosfer omgifvit denne vackra, men så sjukliga yngling, som han utöfvat en sällsam dragningskraft, hvilken fortfar ännu i dag. Den trumpne Hammarsköld, som ofta synes lägga en ära i att förqväfva sitt hjertas rörelse, har icke blifvit sig trogen, då han talar om Frese. Också han finner sig djupt rörd af den ädle sjuklingens elegiska enkelhet, af hans genom lidanden luttrade förmåga att älska och försaka. Den varma Atterbom är kanske mera varm än någonsin, då han kastar sin blick till den bleke diktaren på sjukbädden, och Cygnæus, som i sanning icke är road af petitesser, har i fremmande land låtit anställa arkivforskningar för att utröna några data i Freses lif.

Jag frågade Cygnæus, till hvilka resultater hans forskningar ledt, och han svarade mig: jag tror det är bäst att ej rycka från Frese den

idealiska gloria han fått. Hvad jag lärt känna af hans lif är endast missöden och motgångar, huruledes han särskilta gånger utan begriplig anledning blef vid sitt embetsverk förbigången". Vi behöfva också inga närmare notiser om de missräkningar, för hvilka Frese var utsatt; tonen i hans dikter lär oss känna honom tillräckligt.

Ehuru Freses poetiska verksamhet blifvit så upphöjd af nordens eminentaste kritici, vågar jag dock tro, att skalden Frese aldrig hade lyckats förvärfva sig en sådan sympati, om icke hjertat på samma gång klappat för menniskan. Visst erkänner Atterbom, att Frese icke är skald af främsta ordningen, utan af den näst derintill, men äfven detta vågar jag betvifla. Hvad som mest intresserar hos Frese är det menskligt helgjutna i hans karakter, är den oändliga frid, som omgifver honom i glädjens likaväl som i lidandets stund. Hvem har icke någongång i sitt lif mött en af dessa genomluttrade varelser, som så helt och hållet uppgått i sin tro och sin försakelse, att äfven deras kroppsliga hydda fått något andelikt. Man känner en förunderlig svalka i deras närvaro, det är som sjelfva den luft, af hvilken de omgifvas, egde en renande kraft. En sådan gestalt möter oss öfverallt i Freses skrifter; man har svårt att läsa en enda af hans utgjutelser, utan att tänka på den försonade diktaren, der han låg utsträckt på plågornas läger.

För Finland eger Frese en särskilt betydelse,

emedan han är den första diktare man kan kalla finsk, om också en stor del af hans lif förflöt utom våra gränser. Med rätta anmärker Atterbom, att han är en förelöpare till Creutz och Franzén. Jemför man den svenska dikten med vårt lands svenska poesi, varsnar man utan svårighet, att de i sin grundton äro väsentligen skilda. Kanhända man träffar sanningen närmast, om man säger, att resignation utgör den finsk-svenska skaldekonstens egendomliga kännemärke. Det är något af vikingalust och vikingaöfvermod i Svenskarnes poesi. Hvad den har att säga, talar den ut; den lemnar ingenting osagdt. Och stolt till sitt väsende söker den gerna en prunkande retorisk form. Svenskarne hafva gjort mera väsende i historien än något annat lika fåtaligt folk, genom en rad af utmärkta regenter blef Sverige en europeisk stormakt. Detta medvetande gaf tidigt åt deras poesi ett visst sinne för skryt, lärde den att söka det stora hufvudsakligast i det storartade.

Må vi kasta en jemförande blick på den finska och svenska folkvisan.

Finland har icke haft någon lysande historie. Namnlöst har det kämpat sina strider, och dess segrar nämnas som Sveriges af verldshistorien. Intet bländande hof har hos vårt lands befolkning inplantat sinne för lyx och prakt, ingen inhemsk adel har uppväckt några äregiriga drömmar. Då den svenska folkvisan helst behandlar

stolta riddare och adeliga damer, som lekte guldtärning i höganloftsbur eller skimrande salar, så är den finska folkpoesin endast förtrogen med skogens glömda ljung och det rökiga pörtet. Dess äregirighet sträcker sig ej så högt som att osedd få bivista de högas bröllop eller att framställa deras kärleksäfventyr, den är belåten, om den får lyssna till stugans dotter, då hon tager afsked af sin mor för att flytta till brudgummens hus, eller att följa bondens son, då han drager på frieri. Visst spenderar också den med färger, i det den gerna talar om hemmets gyllne ås, men dermed säger den ej mer, än att den åt det bästa den vet gifver det bästa namn. Dess verld sträcker sig ej utom svedarna och skogen, dess hjeltar äro ej riddare i bländande skrud, de äro kraftfulla gossar från hembygden eller kunniga smeder, dess hjeltinnor virka ej silke och guld, de sitta vid väfstoln eller valla fårena i hagen. Dess drömmar äro ej drömmar om kronor och slott, de hvälfva sig kring svedens väntade skörd, ty på den beror ju, om den kommande vintern skall hemta öfverflöd eller svält. Den har lärt sig, att emot naturens hårdhet hjelper ej annat än lugn, att alla ögats tårar icke ega makt att blöta upp de förfrusna tegarna. Den dämpar sin sorg, om den nödvändigt måste bryta fram, och äfven dess hopp på en bättre dag bär resignationens färg, ty den vet förväl, att detta hopp kan bedraga.

Det är ej min mening att framställa Frese som en fortsättare af den finska folkvisan, jag tror ej ens, att han af den emottagit någon inverkan alls, men hans skaplynne som skald förråder icke dess mindre en Finlands son. Det går en ton af stilla elegisk klagan genom hans väsende som menniska och diktare, hans fridfulla resignation är icke endast ett resultat af hans andes strider, den är lika mycket natur. Då han omtalar sitt lifs misér, då han blickar mot vårens ljusnande sky, väl vetande, att den för honom endast hemtar plågor och matthet, så kommer han aldrig på den tanken, att det kunde vara annorlunda, att den, om hans öde så velat, åt honom liksom åt de andra hade kunnat gifva lefnadslust och mod. Han tänker ej med bitterhet på någon förgången stund, och han söker ej heller kraft i något bedragande hopp, ty han vet, att endast döden hemtar ett slut åt hans plågor.

Wieselgren anställer en jemförelse emellan Bellman och Frese, citerande Atterboms ord, att Bellmans sorg är en sorg i rosenrödt, då åter Freses är en sorg i himmelsblått. I sjelfva verket äro dessa två representanter för tvenne olika sidor af menniskans strid med sig sjelf. Bellmans gestalter dölja sin inre brustenhet under löjets drägt, genom sjelfironi höja de sig sjelfva och sin uselhet, med glaset i hand skena de skrattande till grafven. Men den inre brustenheten förråder sig ändå, man är aldrig säker på

om en polska eller en dödspsalm i nästa ögonblick skall klinga från deras läppar, och ej ens dansmelodin vågar man tro, ty den går så gerna i moll.

Frese döljer ingenting och har heller ingenting att dölja. Han hycklar ingen glädje der ingen glädje finnes, men uttalar också sitt lidande utan all pretension. Han afundas icke andra att de äro lyckligare än han, och helsar vårens hvita svan välkommen, fast han vet, att den under sin vinge för honom bundit en här af plågor. Han tvekar ej att säga till våren:

Så länge något år den glada våren nämnes,
Så länge någon dag af maj än öfrig lemnes;
Så skall den tid till Gud mitt offer helgadt bli,
Tills jag i himmeln får den rätta glädjen si.

Så tilltalar han sin värsta fiende i naturen; dem han egde i lifvet, bemötte han väl på samma sätt.

Man har svårt att upptäcka någon gradvis utveckling hos Frese. Hans första poem andas samma religiositet som hans sista. Han måste tidigt hafva blifvit späkt af lifvets vedermöda, då redan hans ungdomsbekännelser vittna om så liten timlig förtröstan. Han har väl också gifvit sin tribut åt naturens fullhet i qvinnohamn, äfven han har uppstämt några qväden till fagra brudars pris. Men om äfven hans språk i detta

diktslag öfverträffar hans samtidas, så finner man dock honom vida mera älskvärd, då han från sin ensamma sjukbädd kastar en vänlig blick mot en flik af den blåa himmelen, än då han låter den hvila i en jordisk flickas öga. Man hör väl honom gerna, då han uttalar sitt hjertas darrande önskningar, men man älskar honom mer, när han ingenting begär, när han låter sin förtröstansfulla ande hvila vid korsets fot i förbidande, tålig resignation.

Må vi höra som prof på hans lefnadsuppfattning följande vackra psalm.

Verldens Fåfänglighet.

Far, verld, med all fåfänglighet:
Jag bjuder dig far väl!
En annan verld jag för mig vet:
Dit vill min matte själ,
Ditt väsend' är dock idel flärd:
O! usel, den du håller snärd!
Far väl, du snöda verld!

Ett lustas Nain kallas du:
Dock last för lust oss bär:
Din glädje och din sötma ju
En bitter galla är.
Ditt väsend' är dock idel flärd:
O! usel, den du håller snärd!
Far väl, du blinda verld!

Din ära är en lysand' sky,
Som hastigt drifves bort:
Som ändrar sig med ned och ny,
Och varar ganska kort.
Ditt väsend' är dock idel flärd:
O! usel, den du håller snärd!
Far väl, du fräcka verld!

Din rikdom är ett flyktigt lån,
En snarlig flytand' ström,
Hvars vågor skölja till och från,
Men hållas ej i töm.
Ditt väsend' är dock idel flärd:
O! usel, den du håller snärd!
Far väl, du djerfva verld!

Hur säker blir din trofasthet?
Hur evig är din frid?
Din tro är otro och förtret:
Din frid en stadig strid.
Ditt väsend' är dock idel flärd:
O! usel, den du hållar snärd!
Far väl, du falska verld!

Far väl! jag all din smickran skyr
Och anser med förakt:
Jag ler åt allt ditt äfventyr;
Jag spotskas åt din prakt.
Ditt väsend' är dock idel flärd:
O! usel, den du håller snärd!
Far väl, du snöda verld!

Frese har efterlemnat en liten diktsamling med titel: vårbetraktelser under sjukdom. Den första af dessa elegiska sånger är daterad 1712, den sista 1728, hans dödsår. Det var sålunda i 17 år han fick lära att från plågans läger helsa vårens sol. Någon utveckling har man äfven svårt att i dessa bekännelser upptäcka. Vårbetraktelsen af 1712 går i samma tonart som alla de öfriga; de olika årens utgjutelser skilja sig ej genom annat än att man känner, det dödens förlossande engel kommer allt närmare. Från första stund fattade han sin sjukdom som en pröfning, under hvilken han böjde sig utan knot. Han skrifver 1712.

När nu i vårens fröjd all vintrens möda stanar,
När näktergalens ljud till genljud bergen manar,
När dagen bäst blir lång, — då blir min glädje kort:
Min sorg den flytter till, när andras flytter bort.

I löfbeklädda trän, som i er fägring grönska!
I hugnens af det väl, som andra sig tillönska:
Dens glädje öks, som ej sin glädje lärt förstå;
Den glädjen älska vet, den viker glädjen frå.

Dock dårligt är, att jag så tidigt börjar klaga;
Jag tar väl oket an; jag kysser Herrans aga:
Min ungdoms tuktan blir mig ålderdomens pris;
Om något göra kan, gör motgång mannen vis.

Nu, Himmel, styrk mitt hopp och stöd mitt svaga sinne:

Förök mitt tålamod, gif tröst i hjertat inne!
Vill du, jag färdas skall; så är jag, Herre, här:
Vill du mig rätta upp; min Gud, ske ditt begär!

De följande vårarnas dikter skilja sig ej i stämning från denna. Endast 1721 synes hans sjukdom hafva tagit en bättre vändning. Men lika resignerad som han var i lidandets stund, lika litet glömde han i glädjen sin himmelska frid och sitt eviga hopp. Han hade redan så vant sig att hålla ögat riktadt mot himmelen, att han ej mer på allvar ville sänka det mot jorden. Hans helsas tillstånd räckte ej heller länge. Redan våren 1723 heter det ånyo.

Det ena skynder hän, ett annat kommer åter:
När vintren viker af, sig våren finna låter.
Så är med menskors barn och deras usla tid:
En kort förvandling och en stadig vexelstrid!

Vi kastas af och till på verldsens villa böljor:
Bäst solen syns oss blid, den vreda stormen följer:
Då jag mig tyckte sund och gladde mig deråt,
Stod plågan redo och mig ställte sitt försåt.

Mig går det allt emot, och jag allena lider,
När andra hugna sig af årsens glada tider;
Dock gläds jag af den fröjd, som jag förvänta vet,
När tiden runnit ner uti en evighet.

O! huru stor lär mig den glädje förekomma,
Som Gud der tillberedt och ärnat sina fromma!
Mot den all verldsens lust må liknas vid en dröm:
Der får jag mätta mig af vällust, som en ström.

Och han tillfrisknade ej mer. Konturerna af jorden förbleknade småningom för hans öga, men på samma gång strålade i herrligare fägring hans längtans land. Han väntade döden med jublande hjerta, men också utan otålighet. Äfven i detta hopp blef han ofta bedragen; den vänliga engeln dröjde så länge. Den kom dock till slut. 1728 skref han sin sista vårbetraktelse, och den sista versen i denna lyder så:

Jag fruktar döden ej och hatar icke lifvet,
Men har i Herrans hand, i lif och död mig gifvit.
I lif och döden jag till honom endast hör:
I honom lefver jag, i honom jag ock dör.

Hvad så djupt anslår i Freses sorg är dess brist på pretension. Han söker aldrig att göra sig intressant, och derföre blir han det. Enkla och flärdlösa välla hans dikter fram ur hans eget hjerta, de äro tysta tårar, som väl ega sin källa i diktarens lidande, men som dock afspegla i idealisk dager skogarnes knoppande träd och himmelens ljusnande skyar. Kanhända var Frese ej mycket mer begåfvad än många föregående och samtida skalder i Sverige, men det så

vackert harmoniska i utvecklingen af hans pånyttfödda själslif hade meddelat sig åt hans utveckling som skald. Inga störande dissonanser möta oss här; hans kamp var alltid en seger. Inga våldsamma lidelser synas hafva gått genom denna jungfruliga själ; hans dikt vittnar också derföre endast om oskuldens frid.

En själ så känslig som Freses kunde ej blifva orörd af fosterlandets nöd. Ehuru han lefde hela den sednare hälften af sitt lif i Sverige, betraktade han dock Finland som sitt egentliga fädernesland, och hans fosterstad Wiborg förblef för honom ständigt kronan ibland städer. Han, likasom de flesta, såg i konungens återkomst den enda möjliga räddning, ty han trodde ännu på hans oöfvervinnerlighet När konungen omsider satte sin fot på svensk jord, var Frese en ibland de första, som helsade honom välkommen. All olycka glömdes med ens, Karl XII var ju tillbaka. De ödelagda fälten skulle åter blomstra upp under denna konungs hägn, och hvad Ryssarne tagit af Finland, skulle de snart blifva tvungna att återlemna. Frese glömde att räkna Sveriges stridsbara befolkning, ty för honom var hans underkung på engång både anförare och armé. Han uppmanar Sverige att stöta i basun, att låta alla klockor ringa ett mäktigt jubilate, som skulle höras ända till himmelens port. Nu varsnar han med ens, huru förfärligt olyckligt Sverige varit under konungens frånvaro, huru litet

alla segrar förmått ersätta den inre sällhet man förlorat.

Hvad blef vår lust? En sorg. Vår glädje? Oväns agan.
Vår fägnad? Frids förlust. Vår sällhet? Uselhet.
Vår högtidsdrägt? En säck. Vår jubelsång? En klagan.
Vår' håfvor? Fattigdom. Vår fordna fröjd? Förtret.
Ja till att klaga kort: vår tröst bestod i orden:
Ack! sälla de, hvars ben nu hvila under jorden.

Allt skulle nu blifva annorlunda, och framför allt skulle Wiborg, hans älskade Wiborg ryckas från fiendens hand.

Der fins en dejlig mö uti det förstendömme,
Som vetter österut, der de Careler bo.
Om hennes vård och vakt de varit ganska ömme,
De tjena konung Karl med oförliklig tro.
Den jungfru står så skön, i skydd af sina murar;
På henne grannen, lik en hök på dufvan, lurar.

Men fast en tvungen kyss han från din kind har röfvat,
Din vilja, okränkt dock, har spjernat deremot.
Hvad våld har satt i band, slits sönder oförtöfvadt,
Och tvång, när lägligt blir, i frihet söker bot.
Kung Karl, han sitter nu till häst och till dig rider,

Din glädje nalkas snart; hon kommer hvad det lider.

Så länge någon tid och verlden ännu varar,
Så länge man af strid, af örlog höra får;
Så länge någon stad mot härar sig försvarar,
Så länge någon borg och präktig byggnad står:
Så skall, o Viborg! du, snart utan like prisas;
All trohet skall utaf din trofasthet bevisas.

Ack att jag finge snart på dina gränder träda;
Ack att jag Herrans hus der åter finge se:
Min tunga skulle då ett lofsångs-offer qväda,
Att dina hvalf deraf högt skulle genljud ge.
En gång man skall dig visst ur oväns fjättrar rycka,
Hvartill med dubbelt ljud jag önskar lycka, lycka.

Fåfänga voro dock alla önskningar. Wiborg gafs ej tillbaka, och när det ändtligen blef fred, köptes den med uppoffring af denna Freses älsklingsstad. Han skrämde ej fienden med ropet, att Karl XII lefver än, och det ringa Israel, som han kallade svenska folket, skulle ej segra mer.

Hans nyårsönskan för 1716 var ingen lycklig profetia:

Gack, Sverge, ut med utsträckt hand
Din konungs ankomst fägna:

Du eljest nog förtryckte land,
Dig hopp igen tillegna!

Tro Gud om godt! ty salighet
Lär än din portar vakta;
Din räddning han förkunna vet,
Fast glädjen kommer sakta.

Låt ovän sin bestämda tid
Vårt rikes gränser skaka:
När Karl han skaffar Sverge frid,
Så kommer allt tillbaka.

— — — — — — — — — — —

Till lycka på det nya år
Nytt öde vi förbida!
De svärd, som gjort så djupa sår,
Må rostas i sin skida.

Hvad Frese tänkte om den slutligen efter många år afslutade freden, känner jag ej. Märkvärdigt är, att vår litteratur ej ens bevarat en antydning om, att man med smärta såg östra Finland införlifvas med Ryssland, Man förstod då icke ännu, hvad det vill säga att vara en nation, man böjde sig utan knot under politikens tvång, om den äfven skilde bröder från hvarandra.

Det var då sålunda fred. Auras akademi öppnade sina lärosalar, som varit tillslutna så län-

ge, de flyktade professorerna kommo åter, och de förströdda studenterna samlades ånyo. Universitetet firade sin andra invigning den 26 November 1722.

Menniskohjertat är ju elastiskt, det glömmer så lätt den bittra tid, som gått, för att med förtröstan klappa mot en bättre framtid. Må vi derföre ej undra, om man icke oftare vände sin tanke emot de öfverståndna nödens år, om man hellre lät den hvila vid den dag, som var, eller vid det än rikare tidskifte man förbidade. Visst är det sannt, att minnena vaknade någongång, att man vid sina utgjutelser öfver fredens välsignelser emellanåt kom på den tanken, att det icke alltid varit så, men detta tjenade blott att gifva ett högre relief åt glädjen.

År 1740 firade universitetet sin första jubelfest. Carl Fredrik Mennander höll då ett tal på vers. Med stolthet blickar han tillbaka på det flydda seklet af akademiens verksamhet, han prisar den ihärdighet, det snille, hvarmed vetenskaperna här blifvit idkade. Men han stöter på ofredens tid, och då heter det:

Då kom en dyster tid. Ty Mars i norden rasa,
Och friden, lag och rätt med trumman flyktig dref.
Då annan snillebragd ej fans, man måste fasa,
Än den som Mars med stål och blodig pensel skref.
Så jorden hann ej till de döda att betäcka,
Men till så sorglig tjenst måst floden handen räcka.

Då kom ett fasligt moln. I molnet lupo dunder,
En låga och en rök i dundret tändes opp.
I elden flögo skott. Vi måste duka under
Och ödet till en tid utsläckte allt vårt hopp.
Vår Aura måste då sin vishetslära sluta,
Klä sig i enkedrägt och sorgligt hufvut luta.

Som fogelns döttrar då när modren ej är hemma,
Men höken gör besök, ur boet hastigt fly,
Med oförsökter fot, med skräck i späda lemmar,
Med flattrand vinge sig begifva under sky:
Så blefvo lärarne båd hit och dit förströdde,
De vishet lärande nedslagne och förödde.

Jag kunde ännu citera ett par likartade ställen, men det ofvansagda må vara nog för att uppvisa i hvilken form ofredens minne lefde genom seklet. Det bleknade dock småningom bort, och vid gränsen till det följande århundradet kunde Choræus ropa ett försoningens ord åt den bittra tiden. Han säger om det 18:de seklets ingång:

Mörkt som ett midnattsmoln du nalkades till jorden,
Blod flöt kring söderns fält, blod strömmade i norden.
Från fallna städers mull, från brända tempels grus
Steg röken upp mot skyn och skymde solens ljus,
Steg mången vålnad upp af slagna barn och makar
Dit, till hans ljusa thron, som öfver verlden vakar,

Att der med hämmad gråt, att der med samladt mod
Anklaga den barbar, som gjutit deras blod.

Men han har sagt just förut:

Du har försonat oss, vi hata dig ej mer,
Sjunk fridsamt tidehvarf i evigheten ner.

Man kände sig för mycket lycklig öfver att omsider ega fred, för att alltför ofta eller länge uppehålla sig vid stridens hågkomst. Ofredens minne lefde kanhända djupast i den värme och hängifvenhet, man hyste för freden, i den förtröstansfulla glädje, med hvilken man återvände till sina arbeten och tegar. Under ingen tid har ordet fred haft en högre klang, det tyckes, som detta enda ord varit tillräckligt att tvinga hjertat till högre gång, som om tiden deruti sammanfattat det mest heliga, det mest upplyftande, den kände. Man kan ej begära, att en period, hvars förnämsta ögnamärke måste vara att igensopa förödelsens spår, skulle ega synnerlig håg för dikten. Kärrodling, vägabyggnader, fiskeriers inrättande, tulltariffer, införande af nya nyttiga växter m. m. sådant är i sig sjelft allt för prosaiskt, för att väcka och gifva näring åt diktens glada lek. Och 1741 års krig blef en bitter påminnelse att ej låta sig hänföras af några poetiska drömmar.

Med större förmätenhet lär väl Sverige näppeligen börjat något krig. Man var så säker på sin framgång, att man förklarade: "blott vår Herre

vill blifva neutral, nog skola vi jaga Ryssen ifrån ena hafvet till det andra." Man uppstämde segersånger på förhand.

Med kulor, spjut och lod
Uttömmer deras blod
Så det på marken rinner.
Med skarpa styckeskott
Nedbårer deras slott,
Ja allt hvad helst man finner
Låt friskt till sköflings gå
Till dess vi seger få.

Efter segern vid Willmanstrand gaf det svenska öfvermodet sig luft i följande sturska strof:

När en svensker här låg döder
Fans han liggand i en ring
Utaf nio ryska bröder,
Dem han fällt lik ingenting.
Mången innan han blef sårat
Bajonetten sköt i tre,
Och med värjan genombårat
Flere Ryssar än som de.

Ja författarn ser i andanom,

Att de stolta murar alla
Sönderbrytas liksom glas,
Petersburg och Viborg falla
Uppå dylikt sätt i kras.

Jag vill påminna att dessa utgjutelser äro skrifna af svenskar. Vare sig att Finland icke hoppades på någon gynnsam utgång af kriget, eller att man här, närmare till krigsskådeplatsen, hade bättre reda på värdet af de vunna fördelarne. Jag har i vårt lands svenska litteratur icke lyckats påträffa en liknande stämning. Efter afslutandet af freden i Åbo utskickade den beryktade pietistchefen Abraham Achrenius en gratulationsskrift till innevånarne i Åbo stad, som vi i brist på andra litteraturdokumenter måste lägga till grund för vår uppfattning af Finlands opinion. Han sammanfattar sin åsigt om det slutade kriget i följande vers.

Förtrycktes ångst och rop, de säkras öfvermod,
Otidig segersång och lit på kötslig armar,
Se detta höll ju landets synder varma
Att kläcka ut en hämd, som utgjöt mycket blod.
Här landets gränser gick till kost i qval och öde,
Krigsrustningen gaf tapt med all dess nit och möde.

Men i Finland var man ju så van att se krigens förödelser räcka flera år; det slutade kriget uppfattas derföre af Achrenius som en särdeles lindrig pröfning.

Fridstecken också är att landet blef förskont
I hast på kortan tid; här år och dag ej höfdes
Att ligga under tvång; fast folket svåra söfdes.

Gud dock ett skonsamt straff gaf för så mycket ondt.
Förderfvet lät Gud gå; men blef i hast dock stillat
I Finland, plågors ort, ja förr'n man sig inbillat.

Icke heller Achrenius uttalar någon sorg öfver att åter en god bit af Finland rycktes bort. Ja besynnerligt nog, äfven deri spörjer han ett fridstecken. Det heter:

Fridstecken också är att fästen gick sin kos,
Och landet nu besits förutan fästningsmurar.

Må vi icke förvåna oss häröfver. Ett folk, som lidit så mycket som det finska, måste anse äfven den dyrköptaste fred för en välgerning. Hvad man förlorat fattades som en påminnelse att icke insöfva sig i några illusioner, att med dubbel ansträngning arbeta för landets materiella höjande. Man fästade blicken stadigare emot jorden, man fattade hårdare i sin spade för att om möjligt taga igen den försummade tiden. Af tidehvarfvets opinion var det ej krigaren som uppbars högst, det var den trägne åkerbrukaren, som planterar för kommande slägten. Man gladdes väl åt den blodiga lager man engång förvärfvat, man visade väl med stolthet sin rostiga sabel åt sina barn, men med det innerliga hopp, att hvarken man sjelf eller de någonsin behöfde draga den ur baljan, Jag skall skildra en historisk scen, som kan lära oss tidens sinnesstämning.

Den 12 juli 1752 landade Sveriges konung Adolf Fredrik vid Finlands strand. Hvarhelst han tågade fram möttes han af ett jublande folk, som i honom såg återgifvaren af sin fred. Det var också första gången man helsade en konung i Finland, som icke bådade krig. Med skäl kunde Pehr Adrian Gadd uppmana folket att slå upp sina tideböcker för att se efter, om det varit under allmän fred som Sverges konungar brukat gästa vårt land. Det var med oskrymtad glädje man helsade en konung, som ej ville bortföra landets ungdom till örlig, som tvärtom uppmanade den att förblifva vid fädernetorfvan. Man yttrade högt sin fägnad öfver att med skördens mognande ax kunna träda fram för sin monark, och man bad honom följa med till de aflägsnaste bygder för att se, huru åkrarna frodades, och för att lyssna på hamrarnes muntra slag i bruken. Pehr Adrian Gadd var väl ej en poet af synnerlig talang, men han, ekonomen, var rätta mannen att i en sådan stund bjuda konungen en välkomsthelsning. Han bättre än någon annan kunde för regenten berätta om de välsignelser, som freden och fliten burit i sitt sköte. Han måste väl, som öfligt var, också något orera om befolkningens beredvillighet att följa konungen till striden, om det gällde, han måste väl, som man brukat förr, något tala om dess kraft i kriget, men med synbarlig hastighet lemnar han dessa ämnen för att utförligt skildra, huru hushållsvettet gått framåt, och alla industrier

vaknat. Han uppmanar konungen att uppmärksamt betrakta markens beskaffenhet för att gifva goda råd, han beder honom i befolkningens glada anleten finna sin belöning. Finland kunde ju i en framtid blifva bördigt och rikt som Holland. Krig hade väl mer än engång gått öfver dess gränser, men

Af mörker natt nu blifvit dag, vår sorg må vi förgäta,
Vi vidden af vårt glädjehaf med sorgens minne mäta.

Han prisar landet lyckligt, att dess söner kunde gå klädda i kläder, som väfts inom eget land, och att Finlands skepp, prydda med Sveriges flagga, uppsökt de mest aflägsna länder. En annan samtida poet försäkrar, att Adolf Fredriks namn skall med seglens hvita vingar flyga så långt, som finska kölar gå.

Konungen for allt längre i landet, och han besökte bland andra orter äfven Borgå. Han blef här emottagen af ett tal, framsagdt af lektor Borgström. Äfven denna talare dröjer med förtjusning vid den tid, som är. "Välkommen," ropar han, "att se vårt nöjda tillstånd. Herrans ande hvilar hos oss här i norden, och vårt Zions portar stå vidöppna för vilsefarande får, men äro helt trånga för alla ulfvar." "Omkring oss", heter det vidare, "växa murar, som lofva hela landet

ett fridsamt lugn, och Freden sjelf vill hos oss taga sin boning. — — Vi ha lärt oss att samla frukten af vårt lands afkastning och varit bekymrade om att förädla dess alster. Vårt land är ymnigt på allt, det vi tarfva, och har något öfrigt att erbjuda våra medbröders torfter — — Vi ha lärt anse slöjder för väl lönande tidsfördrif; och blygas att nyttja annat än vårt rikes egna tillverkningar."

Dessa fredälskande ord voro ej blott ett smicker. Samma opinion uttalades vid alla tillfällen, vid magisterpromotioner och vid andra fester. Med verklig stolthet jemförde man på tidens språk våra verkstäders arbetare med de idoge cykloperna och sade på samma tungomål, att våra fredligare skogar genljödo af herdaflöjternas ömma toner. Förefaller äfven det ofta återkommande skrytet, att man endast nyttjade inhemska fabrikater, någorlunda inskränkt i jemförelse med vår tids frihandelsidéer, så innebär dock detta skryt ett vaknadt nationalmedvetande. Den materiella form, som detta medvetande i början tog, vidgade sig småningom, den blick, som riktades neråt, riktades dock emot fosterjorden, och det industriella arbetet, som ofta tycktes hota att uppsluka alla andra intressen, var ju närmast ett kärlekens arbete för ett folk.

Ett faktum är, att efter stora ofredens tid börjar en vida nationellare uppfattning göra sig gällande om lifvets strid och litteraturens plikter.

Då vetandets materiella nytta sattes som studiernas mål, utgick som en följd det populära skriftställeriet. Vetenskapen hade förut fått ensam frysa på "det finska Helikon", som universitetet af schöngeistarne benämdes; de enskilte, som lyckats klättra upp på „Pindi klint", som magistergraden kallades, tyckte sig stå alltför mycket öfver mängden, för att i annan egenskap än befallande embetsmän befatta sig med den. Denna vetandets förmätna aristokrati blef bruten af frihetstiden, vetenskapen tvangs att för uppnåendet af sina egna ändamål söka lärjungar äfven ibland folket. Ty åkerbrukets rationellare bedrifvande, saltpetersjuderiers inrättande m. m. sådant, som utgjorde föremål för lärda afhandlingar, kunde ej bringas i gång, om ej lärorna vunno proselyter ibland nationen. Åtminstone en brygga hade blifvit slagen emellan vetenskapen och lifvet.

En följd af denna vetenskapernas popularisering blef att det inhemska språket betraktades med andra ögon än förr. Vi minnas, med hvilken reservation T. Rudén å Åbo akademis vägnar år 1696 besjöng på svenska Sveriges konung. Latinets välde var då alltför oinskränkt, att icke den, som vågade opponera sig deremot, skulle erkänna sig sjelf för en djerf äfventyrare. Efter stora ofreden förändrar sig universitetets opinion. Vare sig att professorernas vistelse i den svenska hufvudstaden meddelat dem större kärlek till det

svenska modersmålet, eller att den ekonomiska riktningen ensam åstadkommit en omsväng, efter Nystadska freden varsnar man, att latinet småningom får lof att öfvergifva sitt absoluta herravälde. Programmerna skrefvos väl fortfarande på det romerska tungomålet, men alla de universitetets publikationer, som voro beräknade på en större spridning, klädde sig i svensk drägt. Efter 1729 blifva latinska promotionsverser sällsynta, och sedan den första svenska disputationen år 1749 ventilerats, började det blifva mod att skrifva sina specimina på detta språk. I promotionsverserna för 1732, skrifna af en Hacksén, till hvilken vi längre fram skola återkomma, finnas till och med ett par strofer, som kunna fattas som drift med latinet. Författarn frågar, om ej Noach anses för en „rätt vacker gubbe", ehuru han ej kunde deklinera sitt pater, och om ej

— — — *Salomo bland lärda stått på staten,*
Fastän man säkert vet, han aldrig läst Donaten.

Då Rom icke haft lust att betjena sig af svenskan, anser Hacksén det ej heller vara sin skyldighet att betjena sig af latin. Det var sålunda qvitt mot qvitt.

Den större terräng, som svenskan vid universitetet vunnit, hade varit mycket gynnsam för uppkomsten af en poetisk litteratur, ifall ej tidens uppfattning varit så prosaisk. Kan denna period knappast uppvisa mer än ett alster af verkligt

poetiskt värde, så sökte den genom produkternas mångfald ersätta denna brist. Att skrifva svensk vers blef ett mod i Finland. Studenterna gingo i spetsen. De flesta disputationer hafva metriska dedikationer, i hvilka respondenten för gynnare, fäder och syskon visade prof på sitt poetiska snille. Denna period har äfven efterlemnat en riklig mängd af tillfällighetspoemer, ämnade att celebrera begrafningar och bröllop. Man plundrade tappert poesins allmänning; man hade ju att kommendera öfver hela skaror af ömma herdinnor och trogna herdar, och kunde låta de menlösa flöjterna ljuda i tid och otid. Det var Damons, Dafnes och Philemons oskuldsfulla tid.

Lyckligtvis kan Finlands litteratur uppvisa ett herdepoem af verkligt estetiskt värde, om man till den får hänföra Atis och Camilla af Creutz. Creutz är finne till börden och uppfostran, ehuru han förlefde sina flesta år i Sverige, och äfven der gjorde sig känd som skald. Hos honom spörjes en fläkt af det finska folklynnet; den naiva idylliska ton, som möter oss hos Franzén och Runeberg, påträffas redan hos Creutz.

Atis och Camilla bragte den nordiska herdepoesin till fulländning. Ett så fredälskande tidehvarf som det 18:de seklet måste i Arkadiens drömda oskuld och lugn finna det bästa uttryck för sin egen längtan. Det ursprungligen från Italien till Tyskland och från Tyskland till Sve-

rige importerade modet att förknippa alla s. k. ömma känslor vid några från herdelifvet lånade bilder fylldes upp och fick lif genom tidehvarfvets lynne. Atis och Camilla emottogs äfven med en förtjusning, som fallit få dikter till del. Den blef en symbol för hvarje älskande hjerta i norden. Numera lär det vara svårt att påträffa personer, som kunna recitera utantill ställen derur, men för en trettio år sedan skola sådana icke hafva varit sällsynta. De tillhörde en förgången generation, och med den sänktes i grafven den hänryckta beundran för grefvens dikt.

Hvad som stöter oss i den är den apparat af arkadisk oskuld och menlöshet, som i så hög grad ådrog sig våra mormödrars förtjusning. Vår rastlösa tid har svårt att förstå sig på menniskor, enkom skapade för kärlek, som så uppgått i denna känsla, att de utan den äro ingenting. Och när qvinnan målas i våra dagar, griper man ej till jemförelser med gudinnor, ty man vet för väl, att en jordens älskande dotter kan sprida mera värme och sol än alla Olympens herskarinnor tillsammans. Man vet också för väl, att hjertat kan råka i brand utan alla Amors skott. Man låter den förr så firade guden vanka, hvar helst han gitter; man har lärt sig anställa både bröllop och barnsöl honom förutan.

Afser man från den form, i hvilken dikten om Atis och Camilla klädt sina känslor, så måste man erkänna, att den innehåller många skön-

heter af framstående värde. Hela skildringen af Camillas vaknande känsla, hennes längtan att möta Atis och hennes fruktan, då hennes önskan går i fullbordan, är hållen i den mest intagande stil. Man kan utplocka ett helt galleri af små känslofulla epigrammer; verser sådana som dessa:

Jag drack ur glömskans flod och kunde dig ej glömma;

eller

O säg det! lefver du? Och lefver blott för mig?
Ack sällhet, gudars fröjd! jag börjar smaka dig.
Mitt hjerta är för fullt; det utaf glädje brister.
Jag utaf vällust dör och så på nytt dig mister;

eller dessa

Den tid jag dig ej ser bör räknas från mitt lif.
Förutan dig vår sol mig ingen glädje bådar.
Den jord, jag trampar på, den verld, mitt öga skådar,
Är blott en ödemark, som sorgligt kringger mig;
Men blir en himmel strax så snart du visar dig;

äro alltför naiva att någonsin förlora sin fägring.

Fjerde Föreläsningen.

Frihetstidens poesi i Finland är icke tillräckligt karakteriserad, om vi förbigå den legio af skalder, som utgjordes af de egentliga bröllops- och begrafningspoeterna. Det är bäst att taga deras alster i klunga, att utan respekt för de respektive namnen gifva en kollektiv skildring. Endast tvenne namn må vi till en början lägga på minnet, emedan de oftast möta, och af hvilka åtminstone det ena ej utan tacksamhet bör ihågkommas.

På 1740 talet fanns vid Helsingfors högre elem. skola en mycket liten, men mycket poetisk rektor, som hette Olaus Mjöd. Han var en versfabrikatör i ordets strängaste mening, och flit egde han nog, ehuru hans genius ej flög särdeles högt. Han strödde omkring sig verser, hvarhelst sådana behöfdes; bröllop och begrafningar voro lika välkomna anledningar för hans poetiska ådra. Hvarigenom han dock har största rätt att ihågkommas i sitt fosterlands litteraturhistorie, är hans trägna samlande af de finska tillfällighetspoesier, han kunde öfverkomma. En poetiskt fläkt

lär äfven hafva genomgått hela slägten, ty hans son (?) Abraham Mjöd idkade skaldekonst och en Catharina Mjöd, sannolikt hans dotter, gjorde sammaledes. Äfven af hans hustru har jag påträffat versifierade utgjutelser, ehuru endast i manuskript. Från Helsingfors flyttade Olaus Mjöd som pastor till Orimattila; den poetiska fabriken och samlingen följde med, och det är Orimattilas estetiska intresse vi hafva att tacka för, att frihetstidens tillfällighetspoesi i Finland blifvit räddad. Kaplanen i socknen Sandgren, som ärfde Mjöds samling af bröllops och begrafningsskrifter, hade det berömvärda förstånd, att vid sin död testamentera den åt Borgå gymnasii bibliotek. Några dubletter finnas i Finland at högst få af de skrifter, som ingå i den Mjödska samlingen, hvarföre vi hafva tillfälle att meddela poetiska prof, som ingen lefvande person före oss torde ha genomläst.

Den andra poeten, hvars namn jag vill citera, hette Hacksén. Han synes hafva varit en namnsdagsblåsare ex professo, och lärer hafva känt sig ej litet generad öfver den tvetydighet, som i följd häraf omgaf honom. Han säger sjelf träffande:

Mitt lilla hjerta vet nog väl, hur många undra,
Att jag ej ledsnat ren vid mitt versmakeri:
När frågas hvad för karl min herre dock vill bli,
Jag rodnar än som lax, än flatnar som en flundra.

I tysthet kan jag dock betyga på min ära
Att aldrig min person tänkt bli en sådan tok,
Som med en brödlös konst och usel födekrok
Mig ville krafsa fram och väl med tiden nära.

När oro stundom vill en välment ro förstöra,
Jag lofvar fuller då att aldrig rimma mer;
Dock, när jag hör: lappri; Dra på, håll i; jag ber,
Hvad vill med goda ord min stackars fromhet göra.

Huruvida Hacksén med tiden blef mer än hofrättsauskultant, upplysa inga källor. Jag har nämnt hans namn, emedan tvenne af de få poetiska alster, som från frihetstiden bibehållit sig ända till våra dagar i en allmännare hågkomst, äro författade af honom. "Eskola gubbens visor" finnas å alla boklådor.

Vi skola försöka en kort karakteristik af tidens bröllopspoesi.

Ingenting är mera varierande än qvickheten. En ordlek, som för hundra år sedan ansågs för ofantligt spirituel, bringar ingen till löje i dag; ett bout rimé, som för endast femtio år tillbaka gaf diplom på snille, förefaller vår tid högst trivialt. Lifvets yttre förhållanden hafva omgestaltat sig, och med detsamma fordras af qvickheten en annan karakter. Dock tror jag, att man i 18:de seklets gratulationspoesi kan påträffa en och annan stump, som icke saknar sin humor.

Den första frågan vid allt slags frieri måste ju lyda så: åt hvilket håll bör man vända sig? förutsatt att friaren är en förståndig man, som icke rusar åstad utan ett noga filosofiskt begrundande på förhand, bör man söka sig en rik ellir fattig, ful eller vacker, gammal eller ung? En anonym poet har uppkastat dessa frågor och försökt att sjelf bevara dem. Hvad han fruktar mest är afunden, "det leda surögda troll", som vid hvarje mensklig affär vill komma med sina försmädliga efterräkningar.

En hvar förnuftig menniska lär väl tycka som så, att det är bäst att söka en tärna, som förenar både fägring och dygd. Hvad kan afunden då hafva att invända? Må vi höra:

Jag skall ta mig en så sköner,
Som sjelf solen trotsa kan,
Att dess like man ej röner
Eller rönt i alla land;
Men beklaga mig och henne,
Fast ren dygd bor i dess kropp,
Så framsäges domen denna:
Fjädren pryda skall hans topp.

D. v. s. han skall kallas för hanrej. Följaktligen torde vara bäst att öfvergifva alla skönheter och hellre vända sig till de fula. Då måste väl afunden vara tyst. Må vi höra:

Till en ful och hjertlig leder,
Men dock dygdig i sin rot,
Skall min håg sig sänka neder,
Frias så från afunds hot.
Men se på hur afund följer
Och så lyda hennes rop:
Stygg en stygga sig utväljer,
Se två stygga der i hop.

Detta går således icke an. Kanhända afunden har respekt för rikedom?

Ung en flicka, mycket riker,
Skall då bli min egendom,
Men dermot ren afund skriker
Och uttrycker så sin dom:
Märk han pengar efterhänger,
Böjer sina knän för Baal.
Flickan måst för hon har pengar
Gå ogift, jag få förtal.

Det återstår då ej annat än att kasta öfver bord alla fagra, unga och rika och försöka sin lycka hos kojans anspråkslösa döttrar. Då åtminstone måste väl afunden blifva tyst.

Ser jag endast på min nytta
Grundar på ren dygd mitt val,
Tar mig brud ur torparhytta,
Slipper jag dock ej förtal.

Han har lagt sig ned i träcken,
Älskat skyffeln pfuj och än
Fryndat sig med sjelfva necken,
Necken frynde sig med den.

Må man då i förargelsen vända ryggen åt allt hvad ungdom heter. Ty

Tar jag ung så får det heta
Barn med dockor leka plär,

och denna beskyllning är alltför kränkande för en förståndig karl.

Må jag då åt mig utleta
En, som år på nacken bär,
Sextioårig gammal piga,
Sextioårig gammal mö,
Då måst ändtligt afund tiga,
Nej förr skull af harm hon dö.
Han, den narrn, sig låter viga,
Att åt kärngen tugga brö'!

Återigen lika långt som bredt.

Denna metod, att taga till grundlig behandling något tema, som står i närmare eller fjermare sammanhang med frieri och giftermål, var ofta använd. Än gestaltar sig titeln så: "Huru frossan botad är, Och kölden mottas plär," än: "Kärleken en obotlig sjuka" eller också: "Att gifta sig så höst som vår Går an när man godt gif-

te får" o. s. v. En än större virtuositet utvecklades, då poeterna gåfvo sina gratulationer form af bägare, brinnande hjertan eller andra betecknande ting, ehuru vi, sanningen till ära, måste erkänna, att man ej kom så långt i Finland. Maximum af teknik har J. Welin åstadkommit, då han skrifvit ett poem, i hvilket hvarje rad åtminstone engång innehåller ordet "knut". Sjelfva titeln lyder:

Vi lefva uti knutars rike,
Och knutar hafva ej sin like,
Och knutars nytta är rätt stor,
Helst då man inom knutar bor.

Början af det egentliga poemet lyder:

Tar man hvad knut man vill, änskönt af bara klutar,
Så ser man, att en knut är rätt ett mäktigt ting.
Jag svär att verlden sjelf ett knyte är af knutar;
Ty utan knutar knöts än aldrig någon ring.

Knut slägtet är rätt stort; ty knutar äro många
Och knutars hjelp och bruk i alla knutar ses.
Dock vill jag räkna ej det knutregistret långa;
Men se, hur många som stamknutar kunna ges.

De största knutar man uti vår bibel finner,
Dem Gud sjelf knutit har, och ingen hjärna löst;
De knutar jag mig här som nödiga påminner,
Ty slika knutar ge oss nytta, frukt och tröst.

Skräddareknutar, linneväfvareknutar, timmermansknutar, alla ihågkommas på sitt ställe. Ej ens Ryssarnas knut blir förglömd.

Straffknuten är ock till, som dansar uppå läder,
Och denna knuten hon kurerar ryggen sjuk.
Så knytes den som drar uppå sig skälmska kläder;
Den knuten Ryssen har, men intet vi i bruk.

o. s. v. hela vägen utför.

Egde bruden eller brudgummen något betecknande namn, så var detta en alltför frestande anledning för poeten. Redan i 17:de seklets likpredikningar kan man påträffa en och annan ordlek grundad på den dödas namn, ehuru dessa tvärtemot beräkning oftast göra ett komiskt intryck. Hasselqvist tröstar t. ex. biskop Gezelii d. ä:s fru vid mannens död med de dop- och tillnamn hon hade fått. Hon hette Kristina Bergenstjerna. Kristina kommer från Kristus, och Bergenstjerna betyder en hoppets stjerna öfver ett berg. Hon hade sålunda ingen anledning till sorg.

I bröllopsgratulationer var detta mod bättre på sin plats. Jag skall citera ett par titlar som exempel på, huru man tillgodogjorde namnen i poetiskt hänseende. Vid Karl Liljenstjernas bröllop med Brigitta Stjernvall var genast en poet framme med ett poem, som hette: "en ny astronomisk observation om en nytänd constellation uti Åbo", och utgör en symbolisk afhandling om de begge stjernornas (Liljenstjernas och Stjern-

valls) konjunktion. Vid Johan Braxérs och dygdädla Sara Margaretha Grundströms bröllop å Kärsämäki gård bestods ett s. k. Fiskareglam, hvilket är alltför lustigt att undanhållas mina åhörare.

Sjömannen Pehr och fiskaren Simon träffas uti Uleå. Pehr kommer från Åbo. Det uppstår ett samspråk emellan de två. Pehr frågar, huru det står till i Uleå, och Simon vill höra nyheter från hufvudstaden. Jag upprepar att brudgummen hette Braxér och bruden Grundström.

Simon.

Hvad har du nu eljest att säja för godt
Från Åbo? Har fisket der väl försiggått?

Pehr.

Jo strömming har väl ej vankats så stort,
Men braxen rätt herrlig, så mycket jag sport.

Simon.

Ej under, jag honom i år icke sett,
Han flyttat till söder. Jag tänkte väl det.
Men har han då varit så herrlig och stor?

Pehr.

Ja öfver all måtta, och jag icke tror,
Att nå'nsin i verlden en Braxen så god
Har stimmat i strömmen och spelat i flod.
Och fast han har varit båd snäller och gladt
Så har man i Grundström dock fått honom fatt.

Simon.

Å aldrig i Grundström? På djupet mest fås
Den Braxen som fångas plär årlig hos oss.

Pehr.

Jo men uti Grundström så stor som han var,
Så feter och herrlig, förträfflig och rar

Simon.

Väl är då att någonstäds fiskats i år.
Men jag fick en braxen i förliden vår,
Ej tror jag den spisar, som du talar om.

Pehr.

Ja väl, käre Simon, kom väds med mig kom,
Hon lär väl tolf gånger mer väga än den.

Simon.

Hvart nu då? Kors hvilken ofantlig en!
Tro ej att den braxen, jag fick, var så lätt.
Jag åt mig af hufvudet tre gånger mätt,
Tre dagar af stjerten min öfriga slägt
Blef fullkomligt hållen. Var det icke käckt?

Pehr.

Den Braxen, som jag talar om, icke mäts
Af målen och dygnen som deruppå äts.

Simon.

Så mäts han då tunntals och fjerdingsvis opp?

Pehr.

Ej heller det.

Simon.

Mäts då med alnen hans kropp?

Pehr.

Det kund' man väl göra, nog är han så stor;
Men mest skattas dygden, som i honom bor.
Och efter du skurit så bra till om din,
Så skall du få höra beskrifning om min.
Ej fulla tre alnar i längden han har,
Tjockleken derefter som lagom en karl,
Små ögon, som tindra lik herrliga bloss,
En mysande mund, som ej olikar oss,
Helt vänliga rörelser, täckelig mine,
I stället för vatten fördrar han ock vin,
Dock icke så mycket; godt öl tål han mer,
Och håller tillgodo hvad man honom ger.
Ju bättre det dock blifver lagad en rätt,
Ju hellre han ock plägar äta sig mätt.

Simon.

Ja, efter han är så förträfflig och rar,
Så lära de ha honom lefvande qvar.

Pehr.

Det är så. Och skulle den Braxen bli död,
Hur mången då skulle beklaga sin nöd!
En jungfru särdeles som har honom kär.

Simon.

Ej under, ty han också dejelig är.

Pehr.

Och klockorna skulle snart homma till gångs,
Om ej denna Braxen mer vore till fångs.
Man till och med satt på hans hufvud en krans
Af skönaste blad, som i trädgården fans.
Och som uti Åbo mest höglärdt folk är,
Så tro ej att Braxen den sämsta är der.
Han kan nu förstå både gresk och latin
Ja, hebreiska med han väl supit in.

Simon.

Åh inte? Han är väl som fiskarna stum?

Pehr.

Nej denna här är hvarken döf eller dum,
Ty han allaredan mång' konster har lärt
Och har ett mål före rätt ljufligt och skärt.
Och, som jag hört sägas, så brukar han mest
Predika, och skall med det första bli prest.

Simon,

Nu hör jag du ljuger; och aldrid är det
Nå'n braxen, som du uti Åbo har sett.

Pehr.

Nog är det en Braxen; men ej har han fjäll,
Ej rom, gan och mjölken, spol, fenor och spjell.

Då ändtligen finner Simon, huru det hänger ihop.

Simon.

Nå tvi vare mig, som så snartrogen är,
Och dig som mig narrat min käraste Pehr.
Nog har jag hört sägas att sjömänners sed
Är skalkaktig vara, och så är du med.
Men nu jag väl märker hvem du pekar på
Är det ej en Braxér här från Uleå?
Vår gamle herr Jans son, min gode bekant?

Pehr.

Jo men käre Simon; nu säger du sann.
Han är nu magister och skall snart stå grann
Med Grundströmmens dotter den ärlige man.

Sedan nu allt blifvit klart, förena sig båda i lyckönskningar om brudparets framgång.

Ibland tidens begrafningspoeter må vi ihågkomma två, som hvardera äro förtjenta af en större uppmärksamhet. Deras namn äro Abraham Achrenius och Johan Lilius. Jag hänför dem till tidens tillfällighetspoeter, emedan nästan allt, hvad de skrifvit, har någon yttre anledning att tacka för sitt upphof.

Af Achrenius har jag öfverkommit flera, som det tycks, förut alldeles obekanta stycken, alla hållna i strängt religiös stil. Var Frese en representant för den stilla religiositeten, som, grun-

dad i lynnets medfödda disposition, endast kan vidare utvecklas genom motgångar och sorger, hafva vi åter i Achrenius en häftig kämpande själ, som först efter nederlag och återfall kan blifva fullt förvissad om Guds allmakt och nåd. Det intressantaste poem, Achrenius på svenska efterlemnat, är onekligen det af Akiander i hans historia om de religiösa rörelserna i Finland meddelade, som har till specielt ämne Achrenii väckelse. Som prof på Achrenii poesi kunna följande vackra strofer tjena, som förefinnas i hans "Dödstankar till lifs", författade i anledning af Anna Magd. Anstéens (född Skog) begrafning d. 8 Nov. 1767.

Tänk om i dödsens stund, när du blir matt och svager
Dig sägas skulle: "hör; var glad och helt förnöjd.
"Ditt hufvud blef ju krönt på ärans höjd med lager;
"Du var en goddagsman som brukat verldslig fröjd:
"Du hafver rikedom och mycket gods åtnjutit:
"Du hafver funnit hämd, när något dig förtrutit.

"Du hafver vänner haft, som dig ha vördat, prisat;
"Du hafver här förmått dig bygga bo och hus:
"I baler gästabud du nödig sorg förlisat,
"Nu vid din säng och bädd än brinna täcka ljus".
Skull' nu väl sådant allt till freds dig kunna ställa
I dödsens smärtor all, ell' sätta dig bland sälla?

Säg skulle icke du då lemna detta svaret:
"Det är ju allt sin kos, kan ej förnöja mig.
"Det allt fåfänglighet, i somt ock yrsla varit,
"Det mer oroar mig i denna dödsens stig:
"Mitt lif det slocknar ut i detta sista öde,
"Jag lägges nu i mull och stoft bland andra döde."

Än om dig sägas skull', "din barn de skola ärfva,
"Besitta det i ro, som du tillsamman bragt."
Du svarte öfven då: "jag kan dermed förvärfva
"Mig ingen själaro den jag åsidolagt.
"Jag säker lefvat har, i syndasömnen hvilar,
"Hvar finner jag nu tröst mot dödens skarpa pilar."

Johan Lilius var jemväl en diktare icke utan förtjenst. Hans tankar äro väl ej mera originella än hans samtida begrafningspoeters, men man kan hos honom upptäcka en grand inspiration, och redan detta är mycket. Verser sådana som dessa sakna ej sin fläkt:

Så går då, Zions sändebud, din stjerna skyndsamt ner,
Hvars sken i andans morgonljus med klara strålar lyste.

Eller endast denna liknelse, som förekommer i hans grafsång öfver Martin Florin (1753):

När tid mot evighet i döden vexlad blir,
När lifvets korta lopp skall sista slutet hinna;

Lycksalig den som då sig så beredd kan finna,
Att han all sorg i fröjd till slut förvandlad sir!

Liksom en sjöman, då han faran undergått,
Af hjertat nöjd och glad till trygga hamnen ilar,
Och i behagligt lugn, från böljor friad hvilar,
Sen han på säker grund sitt ankar fästa fått:

Så ock den här i frid får roligt vandra af,
I himlens sälla hamn dess matta segel fäller,
Der tidens trug och tvång allsintet mera gäller,
Och till sin trötta kropp får hvila i sin graf.

Eller slutligen denna "Själens segersång".

Så är den skarpa strid förbi?
Min seger nu begyns;
Min håg är all sin oro fri;
Min morgonstjerna syns.
Välsignad var du glada dag
Då banden löstes opp,
Som gjort min själ och anda svag
Och mattat ut mitt hopp.

Far tid och fruktan, faren väl,
Farväl, fåfänglighet;
Nu nalkas visst min fria själ
Sin sälla evighet.
Välkommen, himmel, med ditt sken,
Hvars strålar ta mig fatt!

Nu är jag från min smitta ren
Uti ditt ljus försatt.

Den s. k. frihetstiden är af stor betydelse i Finlands kulturhistoria, ty det var då som vårt nationalmedvetande började växa upp. Det är en evig sanning, att hvad man arbetar för, det slutar man med att älska. De ansträngningar, man underkastat sig för att reparera hvad krigen förstört, den förståndiga flit, man använde för att framlocka gröda ur våra kärr, fästade icke endast blicken mer än förut mot fädernejorden, den band äfven hjertat med starkare band vid densamma. Vårt nationalmedvetande utgick ej ur någon plötsligen vaknad idé, det väcktes ej heller med ens till lifs af något yttre förtryck, det växte upp och vidgade sig småningom, nästan omärkligt. Får jag begagna ett besynnerligt ord, skulle jag säga, att det är något patriarkaliskt i finska nationalmedvetandets utveckling. Kärleken till egen torfva ledde intresset till grannens åker och derifrån var endast ett steg till socknen i dess helhet. Tillgifvenheten för eget embetsverk uppväckte intresse för dess historia, glädjen öfver att sköta egen tjenst ledde till pietet mot föregångarne. Hvad som låg utom ens egen personliga sfer, frågade man ej stort efter. Och denna, om man så vill, inskränkta uppfattning vållade äfven, att man ej lifligare uttalade sitt intresse för de bröder, som genom Nystad-

ska och Åbo frederna införlifvades med ryska nationen. Det räckte länge, förrän vår nationalkänsla frångick denna sin personliga karakter, förrän den lärde att fatta fosterlandet som en helhet. Derhän skulle det dock gå, och derhän gick det äfven.

Bland frihetstidens otaliga rimmare fanns en student, som var bestämd att en dag bilda sammanfattningen af fosterlandets kultur.

Studenten blef magister. Hans djupa och varma kunskaper gåfvo honom tidigt namn af en bland Finlands främsta ynglingar.. Vid slutet af frihetens period stod han sörjande vid en graf. Det var sin lefnads qvinna han sänkt i mullen. Någon jordens dotter älskade han ej mer, men hans hjertas kärlek sökte i vårt fosterland ett annat föremål, och i denna känsla har han segrat öfver glömska och död. Hans namn var Henrik Gabriel Porthan.

Man må icke föreställa sig, att Porthan var en patriot efter våra dagars mönster; äfven hans patriotism hade samma enskilta karakter, jag ofvanföre påpekat. Han arbetade för landets universitet, såsom ingen före eller efter honom, han var den första, som fattade finska folkvisans behag, han var den första, som bröt banan för vår historieforskning, han var grundläggaren af vår publicistiska litteratur; med ett ord hans vaksamma ande sökte sig ett arbetsfält inom alla brancher af det nationella lifvet, och likväl var

det en sednare generation förbehållet att uttala ordet nationalitet. Han helgade sitt lif åt Finland, ty det var hans hembygd, han älskade det mest af alla Sveriges provinser, men han uttalade aldrig den förmodan, att dess kraft så skulle växa, att det kunde fatta sig som en egen makt med rättighet till sjelfständig, egendomlig utveckling.

De flesta, som skrifvit Porthans biografi, hafva af lätt begripliga skäl hastat förbi hans poetiska verksamhet. Han var som skald endast en medelmåttig dilettant. Man har blundat för hans poetiska synder eller förklarat dem som en eftergift för tidens mod, som fordrade, att hvarje framstående person hade befattat sig med denna konst. Emellertid vill jag försöka att i korthet karakterisera Porthan som diktare. Blir den poetiska skörden ringa, så kan dock en teckning af den Porthanska diktens motiver meddela oss en och annan vigtig upplysning om tidens uppfattning.

Må man icke vänta sig någon nationel entusiasm, någon svärmande tillgifvenhet för Finland, dess forntid och framtid. Porthan är lika nykter och reflekterande som trots någon samtida poet, och derjemte lika kosmopolitisk. Hans poemer äro ej utgjutelser af ett hjerta, som öfverfullt sväller öfver, de äro mödosamt efter den gamla lästen fabricerade vitterhetsstycken. De begagna den metriska formen, emedan nu poesi

skall vara skrifven på detta sätt, men denna form är i de flesta fall fullkomligt likgiltig.

Liksom de flesta af tidens skalder behöfde Porthan en yttre anledning för att bringas till produktion. Han har, så vidt jag känner, icke skrifvit mer än ett stycke, som ej är ett tillfällighetspoem. Företrädesvis var det vid promotioner han anslog sin lyra, då han helsade de unga magistrarne välkomna till Pindi spets. Den uppfattning af vetandets och vetenskapens natur, som han i dessa promotionsqväden lägger i dagen, kan synas oväntad för att vara uttalad af Porthan. Det är sanningens makt att förnöja, som utgör grunden till menniskans sträfvan efter kunskap. Så heter det i promotionsverserna för 1769:

Hvi sker att sanningsbild vår själ så kraftigt retar
Och mennskan hennes spår med sådan ifver letar?
Jo, hon allt nöjes grund och rika källa är
Och ämnet till vårt väl uti sitt sköte bär.

Besynnerligt! Den mest uppoffrande bland Finlands vetenskapsmän, den, hvars hela lif var en gudstjenst i sanningens tjenst, som oegennyttig, om någon, arbetade för sanningen i och för sig, förklarar här, att sanningen blott är ett medel för någonting annat, för uppnåendet af individuelt, egoistiskt nöje.

Men vi påträffa ännu flera anomalier i den

Porthanska poesin. På ett annat ställe i samma verser läser man:

Men fast vår sällhetsdrift till sanning alltid syftar,
Dock hopen till dess höjd sin syn förgäfves lyftar,
Och hopen hellre vill i dalens mörker blifva
Än upp med stort besvär till ljusets grannskap klifva.

Således existerade ännu för Porthan hela denna vetandets aristokrati, som så länge åtskilt bröder af samma folk från hvarandra; också han, den första, som begrep den finska folkpoesin, såg med förakt ner till den obildade hopen, som icke hade någon möjlighet att taga magistergraden.

Men Finland? Egde hans helsningsqväden till Finlands unga magistrar ej ett ord om detta land, som en dag under allmänt jubel skulle uppresa hans staty? Härtill kan jag ej svara annat än nej. Han omtalar med stolthet Auras stad, hvars universitet danat så många lärda män, han uttrycker sin vördnad för Sveriges kungahus, som understödt de vittres mödor, men för Finland som ett eget fosterland, gemensamt för universitetet och folket, som i sin moderliga famn omsluter alla sina söner, bonden likaväl som ädlingen, den obildade likaväl som den lärde, för detta Finland ega hans promotionsverser ej ett ord.

Kanhända Porthan då ej ännu var medveten om det öde, hvartill han var bestämd, att han då

ännu sökte sig sjelf. Han skulle dock slutligen finna det mål, dit hans lefnadsbana ledde, och när detta mål klarnade upp för hans druckna öga, då var han för första och sista gången poet.

Mot slutet af året 1770 fattade Porthan jemte några samtida den plan att bilda ett litterärt sällskap, hvilket bland annat föresatte sig att utgifva en veckoskrift. Jag vill meddela ett utdrag ur ett bref från Porthan, som jag varit lycklig att öfverkomma, och som är af icke obetydligt intresse, emedan det är ett af de få dokumenter, som innehålla några underrättelser om Auroraförbundet. Brefvet är skrifvet till Anders Chydenius och lyder:

"Ett sällskap har här i staden förenat sig att med samfällda krafter söka uppodla och utbreda i synnerhet de vittra kunskaperna hos oss. Detta sällskap har tilllka beslutit att till sina landsmäns tjenst utgifva en veckoskrift, som kommer att innehålla såväl hvarjehanda nyheter från Åbo och andra finska orter, som ock anmärkningar i landets historia, geografi, språk m. m. Likaledes lefvernesbeskrifningar öfver värdige landsmän af alla stånd, underrättelser om skolornas tillstånd i landet, korta ekonomiska rön och upplysningar, betraktelser öfver landets och städernas näringar och rörelse etc., som ett tryckt blad, hvilket sällskapet inom kort skall utgifva, omständligen innehåller. Sällskapet kan fördenskull omöjligen vinna sin afsigt utan biträde af

skickliga och hederliga ledamöter uti orterna omkring hela Finland, hvarföre det ock varit betänkt att förena med sig åtskilliga ledamöter såsom frånvarande."

Om sjelfva sällskapet skrifver Porthan:

"Så mycket kan jag försäkra att ledamöterna bestå af hederliga och skickliga män, och att vi således hoppas hafva framgång i vårt företagande. De som blifva medlemmar i sällskapet undfå ett litet tecken, som bäres vid våra sammankomster, och hvar ledamot är skyldig att insända sitt eget lefverne förseglad, som uppbrytes efter hans död, emedan vi med ett åminnelsetal tänka hedra alla våra medbröder."

Detta sällskap är i nordens litteraturhistoria kändt under namnet Aurora. Den projekterade veckoskriftens första nummer utkom den 15. Januari 1771. Den inledes af ett poem, hvilket kan fattas som en gränssten i vår nationella utveckling. Det är första gången Finland klarnar upp för ett poetiskt öga i norden, första gången man begriper den rikedom, som döljes i ordet fosterland. Detta poem är skrifvet af Porthan och P. A. Gadd i förening och lyder:

Du folk af scytisk stam och nordens äldste ätter,
Hvars snilles eld ej släcks af landets snö och is,
Som uti vett och dygd en grundad ära sätter,
Kom låna oss ditt ljus till fosterlandets pris!
Du ungdom, Finlands hopp, kom att din tanka öfva,

Att täfla på den ban som öpnas här för dig,
Att odla upp din smak, att snillets styrka pröfva,
Att låta grundlighet med fägring pryda sig!
Låt våra rörda bröst en ljuflig tjusning röna,
Då med en skicklig hand du skalde-lutan slår;
Låt sannings starka drag så blandas med det sköna,
Att hon med dubbel kraft på våra hjertan rår!
Att tolka dygdens lof, dess helga rätt försvara,
Att blotta lastens blygd och dårskaps välde bry,
Det bör din ädla ro, ditt höga syfte vara;
När snillet leka får, det dock bör sjelfsvåld fly.
Ett älskadt fosterland låt glada frukter skörda,
Utaf din trägnadsfit, din insigt och ditt vett;
Låt efterverlden få i dina skrifter vörda
Det ljus som lycklig grund till hennes väl beredt.
Nog kan den finska bygd dig ymnigt ämnen gifva,
Än att med skarpsynt vett rätt bli naturens tolk,
Än dina fäders dygd att med behag beskrifva,
Till eftersyn och ljus för landets barn och folk.
Wårt land ännu ej käns, dess teckning vanstäld finnes,
I språket saknas rykt, i våra häfder ljus;
Ej utan samlad flit den kunskap deri vinnes,
Som räddar åldrens spår från glömskans djupa grus.
Wår späda hushållskonst af mogna råd bör ledas,
Af säkra rön bli stödd, från fördoms tvång bli fri,
Åt våra näringsfång bör större vidd beredas,
Och landets raska barn med ömhet skötta bli.
Will du naturens prakt med rika färger måla,

Så skildra nordens berg och snöbetäckta fjäll,
Då i sin sommardrägt de låga dalar pråla,
Och solens klara ljus ej vet af någon qväll;
De stora vida haf som kring vårt land sig kröka,
Och bryta sina svall emellan våra skär;
De strida strömmars fart som hafvets bölja söka,
Och mötas i sitt lopp af fiskars blanka här;
De höga vattufall som oupphörligt brusa,
Som vintrens stränga våld och köldens hot ej rör,
Der vattnen häftigt ned från branta klippor rusa,
Och laxen sina språng med fåfäng styrka gör;
Den sjöars rika mängd, som för sin söta bölja
I våra dälders djup en vidsträckt bädd beredt,
Som ses en bugtig strand och glada holmar sköljа,
Och ger den skönsta syn som ögat nånsin sett;
De mörka skogars sköt, der djurens skygga skara
Sin fristad fåfängt valt mot menskans våld och list;
En vidsträckt bördig mark, som synes ämnad vara
Att löna odlarns flit och fylla rikets brist.
Naturens rika hand ej velat oss förglömma,
Men utaf flit och vett hon bistånd hafva vill;
När med ett värdigt nit vi landets välfärd ömma,
När under fridens skygd vårt folk får växa till,
När till vår ärbarhet en munter glädje blandas,
När vördnad för vår kung och lydnad för vår lag
I våra trygga bröst med frihetskänslan andas,
Då klarnar för vårt väl en glad och lycklig dag.

Jag behöfver icke påpeka, huru märkligt detta poem skiljer sig från de utgjutelser om Fin-

land vi lärt känna förut. Det är första gången Finland fattas som ett särskilt fosterland med egna minnen och eget hopp, och denna tanke innehöll i sig en framtid, som väl kunde dröja, men dock måste komma till slut. Aposteln för den nya läran var Porthan. Men han stannade ej vid att kasta längtansfulla blickar mot den dag, då våra förglömda minnen skulle stå upp ur grafven, då en bättre kunskap om vårt land skulle lära Finlands barn att älska det mer, han var den första, som fattade spaden i hand för att skilja "glömskans grus från vår ålders spår", den första och den ifrigaste att samla minnena af hvad våra fäder gjort och hoppats.

Jag har anmärkt förut, att det är ett patriarkaliskt tycke, som hvilar öfver vår nationella utveckling. Porthans verksamhet bevisar detta yttermera. Han älskade Finland ungefär på samma sätt, som man älskar sin familj, han deltog i dess aldra minsta angelägenheter med samma intresse, som i dess största. Han införlifvade sig t. ex. med dess universitet och särskilt med dettas bibliothek så, att han nästan utgjorde en person med dessa institutioner. Han var familjens öfverstebibliotekarie, som äfven, då någon yngre broder fick böckernas vård sig anförtrodd, likväl ej upphörde att utan alla dokumenter och all fullmakt hafva en sjelfskrifven öfverinspektion. Han var egentligen professor i romersk litteratur, men detta hindrade honom ej att handleda stu-

denterne, sina yngre bröder, i alla de vetenskaper, i hvilka han hade någon insigt. Han läste filosofi med dem, han gjorde dem bekanta med skaldekonstens mästarverk, han följde dem på deras botaniska exkursioner, och så sammanväxte han med dem och deras sträfvanden, att man beträffande högst få specimina, som under hans presidium utgåfvos, kan säga om de egentligen äro skrifna af honom eller respondenten. En inom juridiska gränser reglementerad verksamhet passade ej för Porthan, han älskade ungdomen för mycket, för att undanhålla den något af hvad han visste. Han var en alltför rik, alltför hel menniska, för att låta hallstämpla sig till representant för någon särskilt vetenskap. Den sammanbindande kraften i hans verksamhet låg ej i några ord i en nådig fullmakt, den fanns i hans andes djupa intresse och hans hjertas öfverflödande kärlek för hans stora familj, för Finland.

Och denna kärlek blef i rikaste mått besvarad. Personligen bekant med nästan alla ståndspersoner i hela Finland från Torneå till Hangöudd, uppfattades han af alla som en personlig vän. Jag har varit i tillfälle att genomläsa en del af hans korrespondens med Calonius, och ur denna framgår det patriarkaliska förhållande, i hvilket han stod till sitt land. När han gjorde sina rundresor, kunde han som gammal bekant vika in på hvarje herrgård och hvarje prestgård, viss att öfverallt bli ärad som den dyrbaraste gäst,

man kunde få undfägna. Han kom som en gammal förtrogen, som hvarje familj egde rättighet att kalla sin. Han lyssnade med intresse på berättelsen om alla de förändringar, som timat, han deltog i familjens rådplägning om alla dess angelägenheter, från riebyggnadens anläggning till barnens uppfostran. Han gaf sönerna råd angående deras framtida studier, han sparade ej sitt godmodiga skämt för döttrarna, som vuxit stora, sedan han sista gången var der, och han skrämde mer än en skolaris med en plötslig fråga ur latinska grammatiken.

Porthans verksamhet kan ej jemföras med någon annans, den var alldeles specifikt egendomlig. Han var en nationens man i ordets mest personliga betydelse. Det var icke genom sina skrifter han vann sin popularitet, om man ens kan använda detta moderna uttryck, då man talar om en så gammaldags herre som Porthan, ty hvad han skref lästes endast af få, det var ej heller för någon politisk teori, för någon uttalad liberal idé, han uppskattades så högt, han älskades som hela Finlands lärare. Ett berömmande ord af Porthan var den bästa hemkomstgåfva studenten kunde gifva sina föräldrar, och ett poem, korrigeradt af hans hand, gaf den unga dilettanten rättighet att i alla sällskaper bära sitt hufvud litet högre. Porthans rykte växte ej med hvart arbete han utgaf, det växte med hvarje klappande hjerta, han inveg till fosterlandets tjenst.

Finlands kärlek ttll Porthan var derföre icke massans kalla beundran för landets främste man, det var den personliga tillgifvenhetens värmande känsla, som, utgången ur älskade fäders och bröders tacksamhet, småningom rotade sig i familjernas tradition och blef en af dess dyrbaraste klenoder.

Då jag kom att nämna Porthan, kunde jag ej neka mig nöjet att teckna honom sådan han framträdt för min fantasi, ehuru jag härigenom begått en anakronism Ty den Porthan, jag här skizzerat, var ej den unga docenten, som instiftade Auroraförbundet och påbörjade utgifvandet af Åbo Tidningar, det var den mognade professorn, som af Finlands opinion blifvit fattad som ett förkroppsligande af universitetets idé.

Ungefär halftannat år efter det Åbo Tidn. börjat utgifvas, inträffade i Sverige en revolution, hvars följder äfven visat sig i vår litteratur. Den unge Gustaf III gjorde ett hastigt slut på frihetstidens oredor och fattade regeringstömmarna i egen hand. Den period, som nu inträder, har blifvit uppkallad efter denna regent.

Hvilka föreställningar uppväcker ej detta enda ord, Gustaf III:s tidehvarf. Vid detta lystringsrop framträder på en gång allt praktfullt, skönt och stort. Djurgårdens ståtliga karuseller, hofvets bländande fester, de storartade maskeraderna, de kungliga slädpartierna, diktens och sångens herrliga triumfer, ett glädjedrucket folk

jublande öfver lifvets behag. Och i midten af detta glada hvimmel en ung, tjusande, afgudad monark, som, kung i hvarje fiber, älskade att kalla sig kung för ett lyckligt folk, som, älskande äran med passion, lärde nationen att älska sin både i krigarens bragder och skaldernas sång; en regent, som med svärdet i ena handen och lyran i den andra, anförde sitt folk både i krigets och diktens bardalek, som, lättsinnig med behag, visste införa det fina skämtet i sin trumpna nord, och som visste gjuta behag i sällskapslifvets stela former.

Också nu måste jag framkomma med den gamla påminnelsen, att Finland låg så fjerran. Endast ett döende eko af jublet kring thronen fann en väg öfver hafvets våg, endast bleknade strålar af tredje Gustafs sol kunde tränga fram till våra ödemarker. Men detta fragment af jublets sång, dessa matta strålar af den lifgifvande medelpunkten, voro de nog att äfven här tjusa, lyfta och värma?

Femte Föreläsningen.

Man har ju vant sig att vid Gustaf III:s tidehvarf förknippa allt hvad störst och odödligast Sverige egt. Det var ju då som svenska gracerna och sånggudinnorna firade sina högtidsdagar. Gustaf III:s tidehvarf har ju nästan blifvit en symbolisk legend för svenska lifvets och snillets triumfer. Man dröjer ännu så gerna vid minnena från denna stora tid, ty de vittna om en herrlighet, som norden sedermera aldrig förmått åstadkomma, och huru ifrigt än den s. k. nya skolan i Sveriges poesi försökte nedsätta detta sekels litteratur, kunde den dock ej rycka ur nationens hjerta dess kärlek till de gustavianska skalderna. Det hjelpte ej att förneka denna tid ursprunglighet, att kalla den ett matt plagiat af Ludvig XIV:s, nationen kände, att det gustavianska seklet lifvades af en ande utgången ur dess egen själ, att denna tid var svensk, huru mycket än dess motståndare bjödo till att förneka det.

I sanning, man har ej ofta så mycket stort och snillrikt sammanträngdt inom den korta tidrymden af tvenne decennier! En ung, tjusande konung, som förmådde nästan i ett ögonblick att återuppväcka den förqväfda monarkiska känslan, att samla Sveriges trotsiga adel som lydiga vasaller vid sin thron, att ingifva sitt folk nya tänkesätt och en ny sed, att inblåsa i litteraturen en okänd fläkt af nationalitet. Må man invända, att det blandades mycken flärd i hans sträfvanden, att den nya ande, som utgick från hans förtrollande sfer, ej blott kallade till lif nationens slumrande krafter, utan äfven förödde mången ädel känsla, man ärft af sina fäder, så måste dock erkännas, att han gaf mer, än han tog, att det lif, han väckte, stod högre än det, han bjöd att gå till hvila.

Finland låg dock alltför fjerran för att i lika mån som Sverige kunna emottaga Gustaf III:s lifvande inflytande. Visst flögo till våra stränder rykten om hofvets bländande fester, adlade af snillet och sången, man älskade väl äfven här att spegla sig i sin konungs glans, att i hans prakt söka en tillfredställelse för den nationella fåfängan; visst nämde man med stolthet en konungs namn, som kallade sig den förste medborgaren ibland ett fritt folk, och litteratörerna kunde ej annat än känna sig smickrade af att ega en yrkesbroder på thronen, men all den uppmuntran, som låg i dessa fakta, förmådde ej i Finland

framkalla några företeelser i lifvet eller litteraturen, som på aflägsnaste sätt tåla en jemförelse med hvad Sverige genom dessa väckelser åstadkom.

Gustaf III var svensk till lif och själ; deruti låg hemligheten af hans makt. Och ungefär samtidigt, som Gustaf III fattade regeringstömmarna, hade i Finland klaven blifvit gifven till en riktning, som, ehuru den icke uppträdde i någonslags opposition till den svenska kulturen, likväl och fullkomligt afsigtslöst hindrade den att här nå en rikare utveckling. Då vi förra gången försökte att i korthet karakterisera Porthan, hade vi tillfälle att mer än en gång betona, det han aldrig uttalat ordet finsk nationalitet, att han aldrig utstakat någon marschruta för Finland, som kunde antyda, att han trodde på dess framtida autonomi, men allt detta oaktadt hade han lagt grunden till en bildning, som en dag skulle fatta sig som en egendomlighet bredvid den svenska Att vi skildrade Porthan i sammanhang med frihetstiden var icke en tillfällighet, ty ehuru han verkade hufvudsakligast under den gustavianska perioden, hade han dock under tiden förut tagit första steget på den bana, han städse blef trogen. Porthans riktning utgick ur frihetstiden, icke endast i det hänseende, att han under den emottagit sin uppfostran, utan äfven i den mera upphöjda mening, att han hela sitt lif kämpade för utvecklingen af de idéer, som då för första gången fattat rot i vårt land. Det är nödvändigt, att vi fasthålla i

minnet, att första gryningen af vårt nationalmedvetande icke fostrades af något stort historiskt ögonblick, att vår nationalkänsla vaknade helt småningom, och att den utvecklade sig fullkomligt oberoende af hvarje politiskt program. Man riktade sin blick emot egna fält och frågade, om de ej kunde tvingas att gifva rikare skördar, man uppmärksammade våra naturliga kanaler och frågade, om de ej med konstens tillhjelp kunde blifva pålitliga kommunikationsmedel, man började granska de skilda socknarnes ekonomiska möjlighet, man fattade intresse för deras uppkomst och historia. Helt oförmärkt vidgade sig sferen. Man vände sin uppmärksamhet mot landets läroverk, frågade, huru de uppkommit, och huru de blomstrat under skilda tider, man skildrade de seder, som herskat vid dem. Man började fatta intresse för det folk, som lefde bortom de mossor, man ville uttorka, man frågade efter dess bildning och religiösa ståndpunkt. Detta intresse vidgade sig till intresse för den finska kyrkan i dess helhet; man började forska i dess historie, samla upplysningar om dess öden under flydda sekler. Begäret att lära känna sina finska bröder bland svedarna ledde till undersökningar i den scytiska stammens urhäfder. Öfverallt möta vi samma utgående ur detaljen.

Detta tysta arbetande för grundläggandet af vår nationalitet var den kungsåder, som genomgick vår bildning under Gustaf III:s tidehvarf.

Den vällde fram i djupet, oberoende af alla fluktuationer på ytan. Gustaf III, som framför allt älskade en skimrande kultur, kunde ej fatta någon sympati för torra detaljundersökningar, om han ens kände deras tillvaro; en regent, som tagit Ludvig XIV till mönster, hvars hof var bildadt efter hofvet i Versailles, kunde ej sprida sitt väckande inflytande till arbeten, hvilkas betydelse måst förefalla honom så ringa. En kung, som kallades Sveriges Augustus, som i sin kulna nord ville frammana en sångens och diktens odödliga vår, hvad annat än löje hade han kunnat ega för en bildnings riktning, som, poesilös om någon, endast tycktes samla notiser om döda biskopar och skolrektorer, om mossor och skogar, och som framställde sina rön i en form, som ej hade aflägsnaste likhet med den praktfulla diktion, han älskade i litteraturen.

Och å andra sidan, hvilken impuls hade de trägna, men anspråkslösa arbetarne i finska kulturens undangömda arkiver kunnat emottaga af en regent, som framför allt fordrade glänsande resultater? Man var väl svensk ännu, man hoppades på en framtid för Finland endast i dess förening med Sverige, men man hade dock redan fäst sitt hjerta och sitt arbete så specielt vid detta land, att man ej mera förmådde bringas till en fruktbärande entusiasm af en väckelse, som närmast var en väckelse till svensk nationalitet. Det var omöjligt för Finland att i samma mån

som Sverige hänryckas af de stora minnen, som gjort svenska historien till en af de mest lysande i verlden. Hos oss hade ej kunnat fostras en Gyllenborg, som besjöng Karl X:s tåg öfver frusna bält, eller en Oxenstjerna, som med hofmannens pensel målade det svenska folklifvet. Vidare hade hos oss ej kunnat fostras Bellman, som, drucken af den glädje, som från thronen nedströmmade till folket, visste kasta poesins och humorns idealisering öfver ett lif, som i djupet var svenskt, eller Anna Maria Lenngren, som med satirens gissel bestraffade en adel, i både ond och god mening svensk.

Må dessa anmärkningar, om de det kunna, förklara den finska poesins fattigdom under Gustaf III:s tidehvarf. Märkeligt är, att under denna den svenska sångens mest lysande dagar alstrades ej en enda dikt i Finland af större betydenhet, ja jag vore nästan beredd att uttala den öfvertygelsen, att tillfällighetspoesin bearbetades med större naivitet under tiden som föregick. Förrän vi gå att närmare granska de matta poetiska försök, som det gustavianska tidehvarfvet förmådde framkalla i Finland, skola vi försöka att skildra de förhoppningar, med hvilka man mottog denne unge, afgudade monark. Ty jag upprepar ännu engång, att den hos oss uppspirande nationella litteraturen ej i något hänseende fattade sig som en opposition emot den svenska bildningen, det var endast indirekt den medförde

ett hämmande inflytande på den sednares utveckling hos oss.

Knappast har Sveriges thron blifvit bestigen af en regent, af hvilken man hoppats mera än af Gustaf III. Äfven i Finland uttalade man de framtidsplaner, hvaraf den unge monarken ansågs lifvad. På hans namnsdag den 6 Juli 1772 hölls i rådhuset i Helsingfors ett tal af auditör Hanell, hvilket, om också till öfverflöd utstyrdt med flärdfull bombast, med uppskrufvade känsloutryck, hemtade ur eloquensens uråldriga rustkammare, dock torde kunna fattas som ett uttryck af nationens sinnesstämning.

Jag förbigår den värde talarens högtrafvande pris af den unge konungens oförlikneliga dygder och skarpsinne; vi böra icke fästa så mycken vigt vid hans påstående, att Gustaf III:s förstånd uti fullkomlighet redan lyste i en ålder, då flera prinsar knappt begynna att tänka, icke heller böra vi taga på allvar vår vältalares försäkran, att intet är för konungens genomträngande ögon och snille fördoldt, undantagande de hemligheter, hvilka allmakten förbehållit sig sjelf. Hvad som utgör talets hjertepunkt är skildringen af det partivälde, som vid Gustaf III:s anträde till regeringen florerade i Sverige, och talets positivaste förhoppning ligger i dess vissa förtröstan, att Gustaf III var rätta mannen att bryta detta förtryck. Må vi besinna, att talet hölls i Juli, således en månad förrän revolutionen återskaffade

i regentens hand den makt, han under frihetstiden förlorat.

"Hvarken afund, illvilja, etc. kan minska hjeltens håg att fullborda sitt påbegynta, höga och stora mål, att ändra sitt rikes osälla utseende, fördrifva ett herskande medborgerligt tvång och förtryck, upplifva den rätta friheten, som är fjättrad, och på hvars grund ett laglöst sjelfsvåld sig rotat, döda tvedrägt, samt göra dess undersåter sälla och lyckliga".

I målningen af rikets tillstånd gör sig talaren skyldig till de gustavianskas vanliga öfverdrift. Men må vi dock höra en strof:

"Då gudsdyrkan blifver ett föraktligt namn och ett ljud utan mening, då ondska, agg och tvedrägt sönderslitit alla föreningsband emellan medborgare, emellan föräldrar och barn, emellan slägt och vänner, och då desse, uti en blind nit och dåraktig yra, arbeta på hvarandras undergång, då samveten för den mestbjudande äro fala och de heligaste eder både brytas och blindvis, för lega, kunna göras, utan eftersinnande, om medborgare derigenom oskyldigt skiljas vid sin välfärd, då stridiga tänkesätt och enskilta afsigter uti allmänna sysslornas skötande blifva de förnämsta ögnamärken, då partiandans raseri kulkastar både naturliga och borgerliga lagar o. s. v. då — häpnar själen och förskräckelsen intager mitt bröst".

Väl uttalar Hanell dessa fraser i fullkomligaste allmänhet, men man märker lätt, hvart han, egentligen med denna målning syftar. Han säger också rent ut, att Sverige är på branten af sin undergång, "men vi kunna hafva det vissaste hopp om räddning och hjelp utur våra olyckors grifter, om allenast de för kärlek till fosterlandet och vördnad för Gustaf III utmärkte medborgarne förena sin styrka och i mandom, trohet och ståndaktighet följa sin höga och lysande ledstjerna".

Poetiska uttryck för samma längtan efter lugn för partiernas förtryck saknades ej. Vid slutet af år 1771 innehöll Åbo Tidning ett poem, hvars första vers lyder således:

Farväl du gamla år med dina mulna dagar,
Som länge nog vår nord med dystra skuggor täckt,
Bjud dessa följa med då du till vägs dig lagar,
Samt all den tvist och split, som dina dimmor väckt.

Vi vele nu med dig det tidehvarfvet sluta
I hvilket Sveas barn för andras räkning tänkt;
Och när vi nöjda få vår samdrägts sötma njuta,
Så kyssa vi den hand, som oss den gåfvan skänkt.

Vid Gustaf III:s kröning bestodos äfven i Finland glädjetal och glädjesånger. Den naive Henrik Forsius var dagens officiella vältalare i Helsingfors. Det heter bland annat i hans tal:

"Detta är en dag, på hvilken härvarande kunglige artilleribataljon af ett underdånigt och vanligt berömligt nit för konung och fädernes-landet befaller luntar att käckt svinga och stycken att ljunga och lustigt dundra knall på knall till att utbreda dön och återskall till våra grannar af det fröjdebud, hvaraf Storfustendömet Finland öfverflödar, samt att visa, det Mars ej vill och kan vara stilla, då Apollo spelar och klingar på sin harpa."

Förtjust i dessa artilleribataljonens knallefekter utropar han vidare:

"När andra höra dånen af hästar, vagnar och resenärer, så vänta de med bäfvande hjertan ett fiendtligt anfall och förfärligt nederlag, då vi deremot med glädjefulla hjertan få i dag afhöra flera slags skall, knall och dånande i luften, som besvaras af Svea barn med detta hugneliga genljud: i dag är konung Gust. III krönt till Sveriges, Göthes och Wendes stormäktigste konung, han och ingen annan; i dag är drottning Sophia Magdalena krönt till Sveriges, Göthes och Wendes allernådigste drottning, hon och ingen annan."

Äfven han vidrör det hufvudämne, hvaraf tiden var uppfylld, också han uttalar den förhoppning att Gustaf III skall lyckas försona partiernas spridda sinnen. Ännu mera tydligt är denna nationens innersta längtan uttalad i de verser, som Åbo Tidningar öfver kröningen innehålla.

Den sol som nu går upp en herrlig dag bereder,
Den sprider ljufligt sken och liflig värme ger;
Förskingrar tvedrägts moln, slår aggets dimma ner
Och väcker vishet upp med dygd och goda seder.

När ändtligen revolutionen för alltid gjort ett efterlängtadt slut på de strider, som så länge skakat Sveriges innersta, utbredde sig ett allmänt jubel öfver Sverige och Finland, och man vågade blicka mot framtiden med gladare hopp, än kanske någonsin förut, Det heter i en nyårsönskan till året 1773.

Så gick det år till slut, som Sveriges väl beredde,
Och oss från fallets brant till önskad sällhet ledde;
Men Gustaf lefver än, hvars vishet nåd och dygd
Ur olycksafgrund hjelpt vår svaga fosterbygd.

Så länge verlden står och tideböcker finnas,
Skall så märkvärdigt år af alla slägter minnas;
Men aldrig Gustafs lof förgås i glömskans flod,
Ty i hvar ädel själ han rest sin ärestod.

Det ligger intet skrymteri i dessa ord. Man trodde på allvar, att ett nytt, bättre tidskifte uppgått för norden. Det räckte ej länge, förrän de mest lofordande rykten började cirkulera om den unga konungen, man nämde med förtjusning hans beredvillighet att personligen mottaga äfven den ringaste af sina undersåter och det ädla sätt,

hvarpå han använde sin nyss förvärfvade makt. Framför alla hade litteraturens män skäl att vara belåtna, ty det var ju Gustaf III, som anvisade dem en upphöjdare plats i samhället, än de innehaft förut. Den inverkan, Gustaf III genast vid sitt anträde till regeringen utöfvade på sitt lands litteratur, är klart framställd i ett bref om svenska teatern, infördt i Åbo Tidningar 1775. Det heter i detta bref:

"Konung Gustaf III öppnar för de svenska snillena ett nytt fält; han friar dem från det förakt de hittils varit underkastade, och som afskräckt dem från all nyttig täflan. I sanning det var hög tid, ty vår smak var lika bortskämd genom fremmande böcker som våra seder voro förderfvade genom fremmande grannlåt och moder. Den uslaste slagdänga på fransyska hade företrädet för våra bästa stycken. Åh! den var ändå på fransyska och man slapp att se den gemena svenskan. Goda auktorer slippa hädanefter att blifva bortblandade med rimbråkare och gratulanter, ty härintills har allmänheten dem emellan gjort föga skilnad; och en poet eller en auktor har visserligen ej varit en titel att poussera sig med, besynnerligen ibland herskaperna och små nåderna på landsbygden, hvilka dervid alltid kommit ihåg sin informator, som skrifvit usla rim för sina disciplar på mammas namnsdag, eller en eländig stympare, som för några ören eller några supar bränvin, låtit skratta åt sig och sina skyldig-

hetsblomster, plockade uti ödmjukhetens dal och vördsamt utströdda vid något högtidligt tillfälle."

Jag har i en föregående föreläsning varit i tillfälle att framdraga ett par bevis på poeternas ringaktande under den flydda tiden. Detta missaktande af poeternas personlighet hade äfven vållat, att mera ansedda medborgare, då de någongång förleddes till en poetisk synd, gerna dolde sina namn. Finlands litteratur under tiden före Gustaf III kan uppvisa många välskrifna tillfällighetsdikter, hvilkas författare man omöjligen utgissar.

Efter Gustaf III:s anträde till regeringen förändrades denna åsigt. Poesin, denna på sin höjd som en öfverflödig talang tolererade konst, hade fått kunglig sanktion, ja skaldeverken började räknas som en beståndsdel i nationens ära. Att skrifva vers fattades icke mera som en sysselsättning för oduglingar eller ett tidsfördrif för personer, som i allmän aktning stodo alltför säkert, för att derigenom sjunka, den ansågs nästan som ett nödvändigt element i den allmänna bildningen, och denna talang kunde bidraga till uppnåendet af goda tjenster och äreposter.

Men oaktadt allt detta lyckades poesin i Finland under hela det gustavianska tidehvarfvet ej frambringa en enda produkt af mer än medelmåttigt värde. Ty det är icke nog, att poesins representanter blifva ärade, att sjelfva konsten skattas som en dyrbar klenod, det fordras mycket

mer eller rättare någonting helt annat, för att dikten skall kunna blomstra. Gustaf III verkade åtminstone lika mycket, ehuru medelbart, på Sveriges litteratur genom den lyftning, han gaf nationalandan, genom den nya, friare, lefnadsgladare sed han införde, som han det gjorde genom direkt uppmuntran och understöd. Denna lyftning kunde ej i lika grad komma Finlands litteratur till godo, ty, jag upprepar det ännu en gång, det väsendtligaste i vår bildning under denne konung hade utgått ur helt andra källor, än derifrån Sverige hemtade sin poesi. Våra detaljforskningar i Finlands natur och historie hade ännu ej blifvit förda till den punkt, att de kunnat väcka till klart medvetande den nationella känslan, och ur denna ådra var derföre ännu intet att hoppas för vår poesi. Vi egde ännu ej hvad som utgjorde själen i Sveriges dikt under Gustaf III, ett fosterland, och denna brist blef ej ersatt genom att man upptog i poesin de allmänna och derföre så kalla kulturidéer, hvaraf seklet i gemen lifvades.

Kastar man en blick på de dikter, som äro införda i Åbo Tidningar, vår bildnings förnämsta organ under det gustavianska tidehvarfvet, så skall man medgifva riktigheten af mitt påstående. De utgöras för det mesta af epigrammer, hvilkas motiver icke äro hemtade ur vår egendomliga sed, utan plockade på måfå ur utländska, företrädesvis franska författares skrifter. Och de förhållanden, som dessa eprigrammer syfta på, ega ingen histo-

risk betydelse, hvarigenom de kunde ingifva ett större intresse, de äro ursprungna ur kurtisens tvetydiga grund, eller hafva de till bas en allmänt erkänd moralisk regel, eller slutligen göra de sig lustiga på dåliga skribenters bekostnad, utan att dock gå till närmare specificering, hvarigenom de kunnat få något värde. De allvarsamma dikterna äro lika enformiga till sina motiver. Icke anade väl Horatius, huru många poemer skulle lefva på hans enda vers

Auream quisquis mediocritatem,

icke kunde han väl förmoda, att detta ganska simpla tema, "medelmåttans och försiktighetens beröm", skulle framkalla biblioteker. Man återfinner denna tråkiga fras också i vår litteratur under Gustaf III i flerfaldiga schatteringar. I visan gestaltar den sig sålunda:

Att med sitt tillstånd vara nöjd
Är jordisk sällhets rätta höjd,
När missnöjd oro hjertat tär
Man aldrig lycklig är:
Då kan ej höghet, ära, magt,
Ej slafvars smicker, fjäs och pragt,
Ej gullets glans, ej nöjens röst,
Ge hugnad åt vårt bröst.

Men när tillfreds med egen lott
Man glömmer hvad som andra fått,

Åt lyckans yra nycker ler
Och njuter hvad hon ger,
Då kan man i ett ringa tjäll
Med litet lefva verkligt säll,
Och ega inom sig den fröjd,
Som flyr palatsers höjd.

Jag vill anmärka, att palatsernas höjd ofta figurerar i detta slags poesi. Den låga dalens lycka fattas stereotypiskt som en motsats till palatsernas olycka. Detta är åtminstone en tröst för fattigt folk.

I kärleksdikten får Horatii fras en ungefär likartad gestaltning. Här är det Cloes famn, i hvilken författarn vill bygga sitt bo, för att älskande och älskad glömma verldens bullrande lit och de stores praktfulla, men så föga roande tidfördrif.

Klippt och skuren att utgöra sensmoralen af en fabel, har denna fras i sådant hänseende ofta blifvit begagnad, Man må läsa t. ex. fabeln "tättingen". Också den förekommer liksom de öfriga meddelade profven i Åbo Tidningar. Slutet lyder:

Tro ej man sig af lyckan fägnar
I låga kojor, höga slott,
Om hon ett dödligt slägte ägnar
Så är hon medelmåttans lott.

Men äfven i den högre, filosofiska poesin spökar Horatii evinnerliga sats. Det heter då om det menskliga snillet, att det

— — vill forska ut det stora som det lilla,
Det anser ärofullt att djupsint sig förvilla;
Men sällan vinna kan sin äras rätta pris,
Att ha den vishet lärt att vara lagom vis.

Under Gustaf III började Finland komma i jemförelsevis liflig kommunikation med den europeiska bildningen. Det intresse man hyste för den vittra odlingen, hvarmed närmast förstods den sköna litteraturen, vållade att den förut ganska trånga estetiska kunskaps-sferen vidgades. Att Frankrikets litteratur redan förut var något känd kan man taga för afgjordt. Under denna period spörjer man en gryende bekantskap med den engelska och tyska. Åbo Tidningar innehålla icke blott ett och annat utdrag ur "the spectator" och Popes filosofiska poemer, de förråda äfven kännedom af Ossian. Men denna större poetiska kunskap gagnade dock föga den inhemska poesin, som icke heller ur tidens förtroligare bekantskap med den romerska litteraturen lyckades suga sig märg. Det begränsande moment, som Sverige egde i sitt vaknade nationalmedvetande, som alltid gaf en nationel inskränkning åt seklets idéer, saknades här. Finland var i sin dikt uteslutande hänvisadt till seklets kalla filosofi.

Då jag redogjorde för Porthans poetiska verksamhet, hade jag tillfälle att omnämna den eudemonism, sökande efter nöje, hvilken han uppfattade som lifvets rörelseprincip. Denna maxim återfinna vi ofta uttalad af poesin under den gustavianska tiden, vanligtvis utspädd med några mera tilldragande beståndsdelar. Rousseau hade predikat emot civilisationen och i sammanhang dermed vädjat till den enkla, oförderfvade naturinstinkten, och ehuru man ogillade Rousseaus angrepp emot kulturen (Porthan har äfven skrifvit en vederläggning af hans pessimistiska läror), så erkände man så mycket villigare hans uppskattande af de naturliga känslorna.

Ty midt i yrans ras utaf naturens röst
En flitig hviskning hörs i sjelfva negerns bröst,

var ett motiv, som under olika former ofta återkom. Det var i naturkänslan man sökte en utgångspunkt för alla det sedligas gestaltningar, och ur denna utvecklades äfven den riktning, som är känd under namnet filantropi. Kunskapen blef ett medel ej blott till egen fröjd, utan äfven till andras lycksalighet, ja man uttalade nog högljudt sin missaktning för de vetenskapliga sträfvanden, som ej direkt afsågs folkens nytta. Så heter det t. ex. i ett promotionspoem:

Att en lärdom duger föga,
Som ej gladt en menskosjäl

Blifve evigt likars väl
Hufvudmål för forskarns öga.

Så respektabel denna lära än är, har den svårt att inspirera några skalder. Det menskliga ömmandet för likars nöd är en känsla himmelsvidt skild från det tragiska medlidandet, och endast detta är poetiskt.

Den alltför starka tonvigt, man lagt på den naturliga känslan och det endast med dess ledning utveeklade förnuftet, gaf äfven uppfattningen af allt, som icke lyder naturens oföränderliga lagar, en egen färg. Jag behöfver knappt påpeka hvilket misstag man ofta begick, då man under rubriken naturlig känsla hänförde de hjertats rörelser, hvilkas orsak man icke förmådde upptäcka i någon inlärd maxim, ty strängt taget gifves det ej i lifvet någon verkligt naturlig känsla. Äfven de mest omedelbara fenomener i själen, äfven känslan af sympati och antipati är långt ifrån naturlig, ty äfven den har ytterst sin rot i kulturen. En sådan förvexling gjorde det 18:de seklet sig ofta skyldigt till. Man trodde sig bedömma verlden ur en oföränderlig synpunkt, då man sade sig utgå ur naturkänslan, ty naturen är ju sig evigt lik. Var det då under om man nog stolt predikade att man trodde sig hafva funnit de vises sten, att man upptäckt den sanna filosofin. Man stödde sig ju på det eviga, då man stödde sig på naturen; den byggnad man uppfört på denna bas, var

derföre okullstötelig som naturen sjelf. Man förblandade orsak och verkan, man glömde att den känsla, man kallade naturlig i dag, icke skulle vara det mer i morgon.

Den visshet tiden hyste om sin uppfattnings ofelbarhet förorsakade äfven, att man gerna polemiserade emot hvarje idé, som ledde sitt upphof ur annan källa. Fördomen, Vantron, Fanatismen voro de fiender, hvilka nämdes som de farligaste, ehuru man nog försigtigt icke alltid närmare förklarade hvad med dessa begrepp förstods. Alla voro väl ense om att till fanatismen hänföra den katolska kyrkans intolerans och lika beredvillig var man att som dess andas barn förklara dem,

Som sig den möda gjort, att tidens dårar lika
Befråga andarna, till deras hemvist fika,

som det heter i A. Ingmans promotionsverser för 1786, men liksom genom en tyst öfverenskommelse aktade man sig att till dess yttersta konsequenser följa fanatismens begrepp, ty då hade man stött på många frågor, man helst ville lemna olösta. Den beqväma försigtighetslära, som tiden adopterat, kom nu väl till pass; den högsta visheten var ju att vara lagom vis, och följaktligen var det klokast att ej inlåta sig i undersökningar, som kunnat blifva farliga för det sälla lugn, man skattade högst. Den vidöppna frågan, på

hvilken man hvart ögonblick bordt träffa, den om den uppenbarade religionens förhållande till den ur den s. k. naturen utkonstruerade filosofin, försökte man ej ens hos oss att upptaga. Man utfann en väg, hvarpå den ömtåliga punkten beqvämast kunde kringgås. Man ville ej stöta sig med den "ädla, vörnadsvärda religionen", om hvilken man dock tillade, för att lugna sitt filosofiska samvete, att den var okänd för "den blinda tron".

A. Ingman t. ex. tilltalar 1789 de nyss promoverade magistrarna med följande betecknande ord:

J! hvilkas forskningskraft ner till den källa går,
Af hvilken religion och dygden styrka får;
Från villor eder själ ett tidehvarf har renat,
Som sanning och som smak med himlens bud förenat.

Jag behöfver ej utlägga det sofistiska i dessa klingande rader. Sanning och smak fattas som motsatser till himlens bud, och endast det 18:de seklet har lyckats förena dessa stridiga makter. Religionen och dygden voro vanmäktiga tills de omhändertogos af filosofin.

Ännu ett exempel af liknande slag. En bland de få dikter, som icke inspirerades af någon tillfällig anledning, är "Kristi död" af J. Bonsdorff. Det bombastiska företalet börjar med dessa ord.

"Jag har vågat — ja! jag har visserligen vågat besjunga ett ämne högt för eftertanken, bildningen, ljuft för själen, för fantasin retande. Bildningen har svingat sig till helgedomens tempel. Har jag felat? "O visserligen felat" ropen i der nere i dälden suckande, nederslagne, i som inbillat eder att heliga ting ej böra iklädas en sinlig målning. Och i der uppe på högmodets branter, förmätne, som ansen med förakt det gudomliga, som tron att ett skarpsynt snille ej kan finna sig i Kristendomens sanningar och plikter, som tron att försoningen, Messias, äro ämnen för joller, förtal och försmädelser, i ropen öfverljudt "felat". — Men jag ser hamnen, der afunden tystnar och dårskapen förstummas, hamnen, der egenkärlekens blindhet lemnar mig; der jag möter snillet, rättvisan, billigheten, samvetet; domare, åt dem jag framburit och frambär det renaste lof."

Efter ett sådant företal kan man ej göra sig stora pretensioner. Också har all doft under Bonsdorffs tunga hand förflyktigat från det rika ämnet. Skaldestycket Kristi död är ej en poetisk framställning af sjelfva händelsen, det är en enformig parafras om densamma. Den vältalande herre, som Kristus är hos Bonsdorff, är icke de kristnes Gud! Han håller t. ex. alnslånga tal i denna stil:

I frälste mina barn från alla verldens trakter,
I förstar, slafvar i, regenter, kungamakter!

O! alla för min thron församlade i dag,
Jag eder lära vill min vishets helga lag.
Detsamma dolda jag, som molnskyn för er fäller,
Som himlars vida ban och verldars urverk ställer,
Den, hvilkens evighet för intet skapadt röjs,
Men af myriaders lif med lof, med dyrkan höjs,
Densamma Gud, det jag har edert ursprung danat,
Och uti stoftets dam för eder lifvet banat;
Till sällhet skapade! O hvarför flyn i mig?
O! hvarför skynden fort på brottets branta stig.

Och vidare:

I Zions menighet! O sen min gudoms spår
Uti den religion, som eder aktning får.

Må dessa prof vara nog för att bevisa, att diktens Kristus åtminstone ej är bibelns. Man har äfven svårt att fatta försoningens nödvändighet efter dessa ord, som Gud fader talar till menskligheten.

Lyd mina visa bud; mitt ömma rådslag följ,
Men yra lustan qväf och dina plågor dölj:
Då skall mitt ljufva hägn din trogna dygd belöna.
Ja! uti dödens hamn skall dygden sällhet röna.

Sannolikt skulle äfven hvarje troende frysa i en himmel, som är befolkad med snillet, rättvisan, billigheten, samvetet, och andra aktningsvärda kulturbegrepp.

Det finnes mycken mensklig sjelfförtröstan i Bonsdorffs dikt, ehuru han dock ej lika direkt som en annan samtida skald fordrar belöning för sin ofullkomliga dygd. I ett poem i Åbo Tidningar (1785) gläder sig en skald vid tanken på, att han ej liksom många andra förnött till likars qval sina dagar.

Då jag, som med ett lättrördt hjerta
Mer dygd och mindre grymhet fått,
Som lindrat mina likars smärta
Och bjudit till att göra godt,
Förnöjd min död skall gå till möte
Att i min första moders sköte
Mot olycksstormar njuta skygd,
Och lyftas till de ärans salar,
Der Gud med evig nåd betalar
En svag och ofullkomlig dygd.

Jag har försökt att i korthet skildra karakteren af Finlands poesi under Gustaf III. Den klassificerande uppställning jag valt har sin grund deri, att poemerna sjelfva framkallat en sådan, i det de söka sin förnämsta styrka och sin förnämsta ära i att vara filosofiska tendensstycken, i att gifva de filosofiska begreppen en behaglig omklädnad. Efter de prof, jag meddelat, tror jag att riktigheten af mitt förut uttalade påstående, att den gustavianska kulturen i Finland ej förmådde framkalla någon egendomlig poesi, är bevisadt.

Jag har icke till särskilt granskning upptagit de två förnämsta skalder, Finland under Gustaf III:s tid egde, Tengström och Clevberg, emedan min afsigt är att behandla den förra i sammanhang med nästa period, och hvad den sednare beträffar måste jag bekänna, att jag om honom icke har tillräcklig kunskap. Hvad jag läst af dessa tvenne skalder jäfvar icke heller det totalomdöme jag fällt. De stå visst öfver mängden i behandling af språket och poetisk känsla, men någon framtidsåder för vår poesi har jag ej hos dem förmått upptäcka.

Om Clevberg vill jag likväl göra en anmärkning, som i sin mån kan bevisa, att Finlands poesi, för att nå en rikare utveckling, egde att hemta lifskraft ur helt annan källa än seklets kalla filosofi. Genomläser man uppmärksamt Clevbergs versifierade sorgetal öfver Lovisa Ulrica, skall man finna att han är mest lyckad då han målar det finska folkets glädje och nyvaknade idoghet, sedan freden i Åbo gjort ett önskadt slut på krigets härjningar. Det är en efterklang af det jubel, som genomgick nationen, då den fick återtaga sina bortlagda plogar för att ånyo plöja upp de förtrampade tegarna.

Ren milda skurars bad förskingrat krutets skyar,
Och svedar växa upp uppå förbrända byar;
Den spridda hjorden fram på ängen träder ren,
Der blomstren gömma bort den slagna herdens ben.

Ren svalan sig ett bo i batteriet letar,
Och på en grästäckt skants det rädda fåret betar,
I mindre blodig fejd den tappre Finnens arm
Sitt spjut nu trycker blott i grymma vilddjurs barm.
Och skogarnes tyrann, förföljd af jagtens pikar
Med vrålning fyller upp den tysta Saimens vikar;
Tills under runors sång, i furans stolta topp
Dess djerfva hufvudskål af segrarn hänges opp.

Om man också ej vill erkänna denna strof något så synnerligen högt poetiskt värde, måste man dock medgifva, att den anslår på ett annat sätt än tidens vanliga, allmänna utgjutelser. Vi hafva här åtminstone den nödvändiga begränsningen, vi stå gentemot ett folk, icke emot en menskligheet, hvars famn är alltför vid att kunna älskas. Skulle dikten kunna hoppas på en framtid, måste den lemna den beträdda vägen, gifva de stora ideérna till pris åt moralfilosofin, och börja om på nytt från ett motsatt håll.

1792, samma år det gustavianska tidehvarfvet fick sitt blodiga slut, firades magisterpromotion i Åbo. Som öfligt helsades de unga magistrarna af ett skaldestycke, denna gång författadt af en tjugoårig docent. Han tilltalar väl magistrarna på det brukliga, högtidliga språket, ej heller han har glömt de gamla fraserna om Apollo och Dafne, om Pallas och Olympens topp. Men han har derjemte inflätat denna strof:

Ja fåfängt syrsan vill i lärkans rymder svinga,
Förgäfves af en röst, ej van så högt att klinga
I vänten någon sång, som egnar denna fest.

— — — — — — — — — — — — — —

Men mer än rökelser, som snillet präktigt tänder,
Är denna nöjda blick en far, en mor, er sänder,
Är denna myrtenkrans, som räcks af flickans hand,
Är denna sträckta arm utaf ert fosterland.

I sanning! Det är en annan klang i dessa enkla rader än i alla de präktiga målningar om sökandet efter sanning, hvaraf seklets promotionspoesi öfverflödar. Hvad är väl sjelffallnare än hvad som säges i denna strof, och dock var den ett morgonvittne, att en ny, en bättre dag gått upp för poesin i Finland. Dess författare hette Frans Michael Franzén.

Franzéns betydelse för Finlands poesi är uttalad med några ord. Då de andra skalderna sökte poesin i det stora och förvånande, då de ansågo den alltför hög och vörnadsbjudande att förvexlas med det lif som är, då de endast i ett arkadiskt fjerran vågade förlägga ett lif, som kunde kallas dess uttryck, egde Franzén tillräcklig tro att söka den i stundens vexlande sorg och glädje. I barnets joller och kärlekens tår visste han finna hvad de andra fruktlöst sökte i abstraktionens tomma rymder. Nog förstod också han det höga i menskligheten strid, men alla dess lidanden och alla dess fröjder voro ej till

för hans poetiska blick, förrän han mött dem i en form, hans eget hjerta kunde älska. Han mer än någon förstod hvilken makt gömmes i kärlekens känsla, men han ville ej lära sig dess poesi af en diktad Cloe i Arkadiens diktade land, han visste för väl, att en jordens rodnande Selma med allt sitt menskliga armod var mycket rikare än alla drömda herdinnor. Och hennes blick och hennes klara panna voro ej för honom ett yttre lån af hedniska och nyckfulla gracer, de voro blott ett förrådande hölje för hjertats oändliga oskuld. Och derför skulle ej denna blick få slockna i döden och denna rena panna förmultna bort; ännu i paradisets vår skulle han möta sin vän i samma fägring, hon egde här. Också han hade lärt sig Horatii fras att söka nöjet blott i måttan, men för honom blef den ej ett kallt filosofem. Han hejdade den lyftade bägarn icke för den tanken att njutningens öfvermått dödar njutningen sjelf, han gjorde det varnad af flickans frågande blick.

Knappt hade Franzén utskickat sina första sånger, förrän de flögo från landets ena kust till den andra. Var då poesin någonting så enkelt att man kunde finna den öfver allt? Fanns då i det lif, som var, så mycken oskuld och skönhet, att man icke behöfde fördjupa sig i flydda dagars strider, i kulturens tideböcker för att finna diktens dyrbara juvel? Var det då ynglingens öppna hjerta förunnadt att endast genom sympatins förunderliga makt uppnå den konst, man förr trodde att blott

kunde förvärfvas genom lärda nätters mödor. Man log åt sig dårskap, att hafva sökt i mensklighetens och de kalla begreppens famn hvad som bodde i menniskans lefvande, klappande hjerta.

Ehuru min afsigt var att följa vårt lands svenska litteratur till Runebergs första uppträdande, ser jag mig dock tvungen att stanna här. Vi hafva emellertid följt den svenska litteraturen i Finland till dess första större poetiska seger, och kunna derföre med godt samvete här afsluta dessa studier, En ovilkorlig fråga påtränger sig nu. Hafva vi genom dessa studier lyckats bevisa möjligheten af en svenska litteraturens historia i Finland? Kunna de litteraturalster, vi samlat och granskat, fattas som verkliga värdemätare på nationens kultur, och hafva de sinsemellan det sammanhang, att de kunna anses bilda en utveckling? Svaret skall gestalta sig olika efter de olika fordringar man ställer på en historia.

Det var från Sverige Finland fick sin bildning, det var som en svensk provins vårt land erhöll en plats i mensklighetens historia. Man måste derföre finna det högst naturligt, att de bildade sönerna af vårt land, som hemtat hela sitt vetande och hela sin moraliska tro från den uppfostran, de genom svensk kultur erhållit, kallade sig sjelfva till svenskar och fattade sin provins blott som en del af det gemensamma fäderneslandet. Det bästa de egde var ju i grunden svenskt; deras tro på en försonad gud, deras rättsliga medvetande var

ju hemtadt från detta land, och hoppades de på någon framtids seger, måste de ju kämpa sig till den under Sveriges fana. De hade icke kunnat neka till, att vårt folk endast genom Sverige blifvit räddadt undan det öde, som hotade dess bröder på tundrorna vid hvita hafvets strand eller i Sibiriens ödemarker, att dömmas till ett lif utan glädje och en död utan ära. Och hvad hade Finland sjelft, hvarmed det kunnat träda fram och fordra en sjelfständig plats i historien? Kärr och svedar, som knappast gåfvo de nödvändigaste lefnadsmedel åt ett folk sedan urminnes tider vandt att svälta, vidsträckta skogar, af ingen mensklig fot beträdda, och flodar och sjöar, som skilde de fåtaliga innevånarne från hvarandra.

Det var från universitetets invigning vi daterade den svenska litteraturen i Finland. Den bildningsriktning, som då var gängse öfver alla protestantiska länder, gynnade ej uppkomsten af en nationallitteratur, ty åtminstone i teorin såg man lifvet endast från den teologiska ortodoxins synpunkt. Icke kunde man begära att en lära, som endast åsyftade att bereda menniskan för ett annat, evigt lif, kunde meddela några väckelser för sträfvanden, som den från sin ståndpunkt måste uppfatta som ändliga. Hvad egde lifvets skönhet för en betydelse, då det blott var en förnekelse af Kristi anda? Var det ej dåraktigt att besjunga känslor, som rotade sig i det naturliga hjertat, då de oftast blott voro redskaper i den ondes

hand? Eller huru kunde mensklighetens segrar få ett entusiastiskt, poetiskt uttryck, då man aldrig kunde vara säker på, om de ej köpts med segrarens eviga fördömmelse?

Men besynnerligt nog fortlöpte på samma gång genom seklet en bildningsåder, som ledde sitt ursprung ur helt annan källa än bibeln och de symboliska böckerna. Det var den antikt — romerska kulturens reminiscenser, som, fullkomligt paralellt med ortodoxin, delade med den de vetenskapligt bildades kärlek. Desamme, som visste utspionera heterodoxi i hvarje tvifvelaktigt uttryck, som förekom i en filosofisk eller teologisk afhandling, aktade ej för rof att utplundra den gamla mytologin på alla dess gudar och gudinnor, för att med denna hedniska prakt utsmycka sina moraliska verser.

Detta förhållande grundade sig på en falsk uppfattning af poesins väsende, som genom sekler hämmade dess utveckling. Poesin var endast en död form eller en samling af prydliga talesätt, man behöfde blott hafva förmåga af lämpligt val för att blifva skald. Mars, Apollo, Poseidons topp och andra antika bilder och talesätt blefvo de mest värderade prydnader, och man hade sannolikt funnit den anmärkning högst obefogad, om någon invändt, att de för att väcka intresse måste uppfattas i hedendomens ljus. Hvilken seghet denna åsigt egde, att poesin blott var ett prydligt omhölje, kan man sluta deraf, att ännu

1795, således flera år efter Franzéns uppträdande, en Åbo rimmare kunde uttala dessa ord:

Väl är det ej stor konst att vara skaldemö
Om man har mycket läst och själen ej är slö.
Som ljungeld hastigt då man riken genomlöper,
Och utan mycket prut de bästa ämnen köper,
Dem granskar, täljer väl, samt renar ifrån ärg,
Utsirar, målar dem med en behaglig färg.

Dessutom var latinet under det 17:de seklet bildningens egentliga tungomål; vid alla högtidligare tillfällen valde man det till uttryck för sina känslor.

Kom så Karl XII:s tid. Hans förvånande segrar väckte öfver hela norden ett outsägligt jubel; äfven de finska skalderna blandade sina röster i den allmänna fröjdehymnen. Narva och tolfte Karl blefvo symboliska ord, som i sig innehöllo allt hvad stort och förvånande norden vågat drömma. Dock ropade snart en annan stämma från våra förtrampade fält och förbrända byar. Man varsnade snart huru dyrköpta segrarna voro, och redan under den tid, då hjeltekonungen stod på höjden af sin makt, började man hviska om fred. Länge fick man dock vänta på den. Fienderna öfversvämmade vårt land, universitetet upplöstes, professorerna flyktade till Sverige och studenterna förskingrades, Omsider efter många år ljöd det glada budskapet, att konungen åter-

vändt till sitt land, och så naiv var man i sin tro på hans öfvermenskliga förmåga, att man trodde det allt var dermed hulpet. Vi minnas huru Frese utropade, att ej mer behöfdes; för honom var Karl XII den armé, som skulle återtaga Finland, och den sol, som skulle locka nya skördar ur de sköflade fälten.

Han bedrog sig som mången annan. När Karl XII stupat och det ändtligen blef fred, köptes den med en bit af vårt fosterland. Och med Karl XII stupade icke blott Sveriges sista verldshistoriska hjelte, kulan vid Fredrikshall gaf äfven banesåret åt nordens monarkiska tro. Den tid, som härefter gick upp, vände blicken bort från krigets blodiga lekar och segrarnas dyrköpta lagrar, för att så mycket stadigare rikta den mot fädernetorfvan, Vi lärde oss hvilken rikedom man började finna i ordet fred, huru man sökte sin stolthet icke i krigets bedrifter, utan i fredens anspråkslösa värf, huru man kände sitt hjerta klappa af glädje, då man såg våra åkrar åter börja gifva skördar och våra fartyg med spända segel lemna Finlands hamnar, för att på fremmande kuster föryttra våra produkter.

Men det riksdagsvälde, som efter Karl XII styrde nordens öden, hade äfven sina mörka sidor. Vi skildrade dessa ej vidare, emedan de ej efterlemnat några spår i den gren af litteraturen vi behandlat. Vi funno dem blott antydda i den glädje, med hvilken man helsade Gustaf III:s re-

gementsförändring. När denne herre besteg sin thron, hade norden redan så repat sina krafter, att den ånyo kunde uppbära en monarkisk ära och prakt. Gustaf III:s betydelse för Sveriges litteratur kan icke skattas tillräckligt högt, men hans inverkan på Finlands blef ej lika mäktig. Vår bildnings framtid låg icke i den nyväckta svenska patriotism, som utströmmade från Gustaf III, den låg som ett frö i de sträfvanden, som utgått från frihetstiden och Porthan. Idén om ett finskt fosterland, som förut varit en dunkel instinkt, började klarna upp, och det var endast i denna idé vårt lif och vår litteratur egde en framtid.